

Міністерство освіти і науки України
Ministry of Education, Science of Ukraine

Херсонський державний університет
Kherson State University
(м. Івано-Франківськ)

ПІВДЕННИЙ АРХІВ
SOUTH ARCHIVE

(філологічні науки)
(Philological Sciences)

Випуск — ХСVII
Issue

Видавничий дім
«Гельветика»
2024

Свідоцтво про державну реєстрацію друкованого засобу масової інформації, серія КВ № 23955-13795ПР, зареєстровано 26.04.2019. Збірник наукових праць «Південний архів (філологічні науки)» є фаховим виданням категорії «Б» зі спеціальності 035 «Філологія» на підставі Наказу МОН України № 409 від 17.03.2020 року (додаток № 1) Журнал включено до наукометричної бази даних Index Copernicus (Республіка Польща) Затверджено відповідно до рішення вченої ради Херсонського державного університету (протокол від 24.06.2024 р. № 17)

ГОЛОВНИЙ РЕДАКТОР:

Ільїнська Ніна Іллівна – доктор філологічних наук, професор, Херсонський державний університет.

ЗАСТУПНИК ГОЛОВНОГО РЕДАКТОРА:

Олексенко Володимир Павлович – доктор філологічних наук, професор, Херсонський державний університет.

ВІДПОВІДАЛЬНИЙ СЕКРЕТАР:

Просяннікова Яна Миколаївна – кандидат філологічних наук, доцент, Херсонський державний університет

ЧЛЕНИ РЕДАКЦІЙНОЇ КОЛЕГІЇ:

Бондарева Олена Євгенівна – доктор філологічних наук, професор, Київський університет імені Бориса Грінченка.

Вишницька Юлія Василівна – доктор філологічних наук, доцент, Інститут філології Київського університету імені Бориса Грінченка.

Зарва Вікторія Анатоліївна – доктор філологічних наук, професор, Бердянський державний педагогічний університет.

Кеба Олександр Володимирович – доктор філологічних наук, професор, Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка.

Мазур Олена Вікторівна – кандидат філологічних наук, доцент, Херсонський національний технічний університет.

Матусяк Галина Іванівна – кандидат філологічних наук, доцент, Херсонський державний аграрний університет.

Набитович Ігор Йосипович – доктор філологічних наук, професор, Університет імені Марії Кюрі-Скłodовської (Люблін, Польща).

Омельчук Сергій Аркадійович – доктор педагогічних наук, доцент, Херсонський державний університет.

Помогайбо Юлія Олександрівна – кандидат філологічних наук, Одеський національний університет імені І.І. Мечникова.

Ройтер Тільманн – доктор філологічних наук, професор, Інститут славістики Альпен-Адрія університету (Клагенфурт, Австрія).

Офіційний сайт видання: <https://pa.journal.kspu.edu>

Південний архів (філологічні науки): Збірник наукових праць. Випуск ХСVII. – Івано-Франківськ: ХДУ, 2024. – 62 с.
© ХДУ, 2024

Certificate on state registration of printed mass medium, series KV № 23955-13795ПР, registered on 26.04.2019. Collection of Scientific Papers “South Archive (Philological Sciences)” is a professional publication in the category “B” on the specialization 035 “Philology” under the Order of the MES of Ukraine № 409 on 17.03.2020 (Appendix № 1) The journal is included in scientometric database Index Copernicus (the Republic of Poland) Approved by the Decision of Academic Council of Kherson State University (protocol № 17, June 24, 2024)

EDITOR DIRECTOR:

Ilnska Nina Illivna – Doctor of Philological Sciences, Professor, Kherson State University.

DEPUTY CHIEF EDITOR:

Oleksenko Volodymyr Pavlovych – Doctor of Philological Sciences, Professor, Kherson State University.

EXECUTIVE SECRETARY:

Prosiannikova Yana Mykolaivna – Candidate of Philological Sciences, Associate Professor, Kherson State University.

EDITORIAL BOARD MEMBERS:

Bondareva Olena Yevhenivna – Doctor of Philological Sciences, Professor, Borys Grinchenko Kyiv University.

Vyshnytska Yuliia Vasylivna – Doctor of Philological Sciences, Associate Professor, Institute of Philology, Borys Grinchenko Kyiv University.

Zarva Viktoriia Anatoliivna – Doctor of Philological Sciences, Professor, Berdyansk State Pedagogical University.

Keba Oleksandr Volodymyrovych – Doctor of Philological Sciences, Professor, Kamianets-Podilskyi Ivan Ohienko National University.

Mazur Olena Viktorivna – Candidate of Philological Sciences, Associate Professor, Kherson National Technical University.

Matusiak Halyna Ivanivna – Candidate of Philological Sciences, Associate Professor, Kherson State Agrarian University.

Nabytovych Ihor Yosypovych – Doctor of Philological Sciences, Professor, Maria Curie-Skłodowska University (Lublin, Poland).

Omelchuk Serhii Arkadiiovych – Doctor of Pedagogical Sciences, Associate Professor, Kherson State University.

Pomohaibo Yuliia Oleksandrivna – Candidate of Philological Sciences, Odesa I.I. Mechnikov National University.

Reuther Tilmann – Doctor of Philological Sciences, Professor, Institute of Slavonic Studies of the Alpen-Adria University Klagenfurt (Republic of Austria).

Official website of edition: <https://pa.journal.kspu.edu>

South Archive (Philological Sciences): Collected papers. Issue XCVII. – Ivano-Frankivsk: Kherson State University, 2024. – 62 p.
© KSU, 2024

ЗМІСТ

1. УКРАЇНСЬКА МОВА ТА ЛІТЕРАТУРА

Бондарева О. Є. ЯК РОЗІРВАТИ КОЛО МОВЧАННЯ ТА ВІДНАЙТИ ПАМ'ЯТЬ ПІСЛЯ ГЕНОЦИДНОЇ ВІЙНИ («ПОЖЕЖІ» ВАЖДІ МУАВАДА).....	6
Лопушан Т. В., Зарудняк Н. І. ЩЕ ОДНА МІСТИФІКАЦІЯ ВІКТОРА ПЕТРОВА (В. ДОМОНТОВИЧА): УМАНСЬКИЙ ЕПІЗОД БІОГРАФІЇ НАУКОВЦЯ І ПИСЬМЕННИКА.....	20

2. РОМАНСЬКІ, ГЕРМАНСЬКІ ТА ІНШІ МОВИ

Гудзовата С. В. РОЛЬ ПРОСТОРОВОЇ СЕМАНТИКИ В КОНЦЕПТУАЛІЗАЦІЇ АНГЛОМОВНОЇ ТОРГОВЕЛЬНОЇ СФЕРИ.....	32
Karpushyna M. H. DECODING THE LANGUAGE OF MEDIA HEADLINES: ANALYSIS OF STYLISTIC FEATURES	38
Романова Н. В. ВЕЛЕТНІ ТА ЛІЛПУТИ НА ТЕРЕНАХ КАЗОК БРАТІВ ҐРІММ	47

3. ПЕРЕКЛАДОЗНАВСТВО

Одрехівська І. М. ВІД СОЦІОЛОГІЇ ДО ЕДИТОЛОГІЇ ПЕРЕКЛАДУ: МЕТАТЕОРЕТИЧНИЙ ВИМІР	54
---	----

CONTENTS

1. UKRAINIAN LANGUAGE AND LITERATURE

Bondareva O. Ye. HOW TO BREAK THE CIRCLE OF SILENCE AND RECOVER YOUR MEMORY AFTER THE GENOCIDAL WAR (“THE FIRES” OF VAJDI MUAVAD).....	6
Lopushan T. V., Zarudniak N. I. ANOTHER MYSTIFICATION OF VICTOR PETROV (V. DOMONTOVYCH): THE UMAN EPISODE OF THE BIOGRAPHY OF THE SCIENTIST AND WRITER	20

2. ROMANCE, GERMANIC AND OTHER LANGUAGES

Hudzovata S. V. THE ROLE OF SPATIAL SEMANTICS IN THE CONCEPTUALIZATION OF THE ENGLISH-LANGUAGE COMMERCIAL SPHERE	32
Karpushyna M. H. DECODING THE LANGUAGE OF MEDIA HEADLINES: ANALYSIS OF STYLISTIC FEATURES	38
Romanova N. V. GIANTS AND LILIPUTS IN THE FAIRY TALES OF THE BROTHERS GRIMM	47

3. TRANSLATION STUDIES

Odrekhivska I. M. FROM SOCIOLOGY TO EDITORIAL STUDIES OF TRANSLATION: A METATHEORETICAL DIMENSTION	54
--	----

1. Українська мова та література

1. Ukrainian language and literature

ЯК РОЗІРВАТИ КОЛО МОВЧАННЯ ТА ВІДНАЙТИ ПАМ'ЯТЬ ПІСЛЯ ГЕНОЦИДНОЇ ВІЙНИ («ПОЖЕЖІ» ВАЖДІ МУАВАДА)

Бондарева Олена Євгенівна,
доктор філологічних наук, професор,
головний науковий співробітник
кафедри української літератури,
компаративістики та гринченкознавства
Київського столичного університету
імені Бориса Грінченка
o.bondareva@kubg.edu.ua
orcid.org/0000-0001-7126-452X

П'єса Важді Муавада «Пожежі» є дуже актуальною для сучасного українського читача, оскільки занурює його в контексти геноцидних війн поза межами України та Європи. Важливо, що драматург сам є біженцем з Лівану, тож через метафоричний світ східного простору актуалізує чимало цінностей західного світу, таких як особистісна свобода людини, право жінки бути сильною та самодостатньою, цінність родинної пам'яті як досвіду, а не як забобон, поколінні трансформації, відповідальність країн за своїх героїв і своїх злочинців. На прикладі кількох поколінь родини ліванської жінки на ім'я Наваль авторові вдається показати, наскільки визначальною для людини є її внутрішня особистісна свобода, яка забезпечується не лише суб'єктивною мотивацією, але й освітою, досвідом, здатністю брати на себе відповідальність за інших і приймати рішення, у тому числі доволі важкі. Драматург упродовж усієї п'єси відшукує шляхи, як перетворити гіркий травматичний досвід родини / роду на повчальну історію, яка не травмуватиме наступні покоління, а дасть їм шанс вийти із травми.

Мета – розглянути п'єсу Важді Муавада «Пожежі» в контексті транспоклінного травматичного досвіду, інтерпретованого з позицій масової літератури і сучасного драматургічного письма.

Методи: транспоклінна і трансперсональна психологія, студії травми, студії пам'яті.

Результати. Для художнього осмислення українцями нинішнього етапу російсько-української геноцидної війни художній досвід інших культурних практик вбачається продуктивним у двох аспектах: по-перше, художня література фіксує та опрацьовує вже наявні відповіді на багато нагальних питань, які перед українцями ставить війна; по-друге, осмислення дискурсу війни через умовного Іншого створює достатню емоційну та мисленеву дистанцію, необхідну для повноцінних рефлексій та узагальнень. У цьому плані п'єса Важді Муавада «Пожежі» видається надзвичайно цікавою драматургічною версією осмислення війни як психологічного дорослішання людини, яка прагне обірвати безкінечну транспоклінневу естафету родинних травм і дати своїм дітям шанс більше не тиражувати ці травми, а перетворити їх на історію, яка не має безкінечно повторюватися, але дає відповіді на багато запитань. Для цього ненависть і неприйняття, які визначали в родині ставлення дітей до своїх батьків, через трагічні життєві випробування можна перетворити на любов і прийняття, і саме цього драматург намагається досягти, створюючи родинну сагу ліванської жінки Наваль Марван – від покоління її бабусі до покоління її дорослих дітей. Закони драматургічного письма не дозволяють розгортати об'ємні картини та велеречиві нарації, вимагають економії вербальних ресурсів, а інтенція на створення саги водночас потребує оповіді та послідовності. Отже, драматург, який мусить тримати в напрузі постійну увагу свого реципієнта, змушений адаптувати власне письмо до рамок сучасної масової літератури, поставивши перед дітьми Наваль завдання, яке можна реалізувати лише у формі захопливого квесту, коли читач / глядач нібито знає на кілька історій більше, аніж самі учасники цього квесту.

Висновки. П'єса Важді Муавада «Пожежі» в українському перекладі розширює контекстуальне поле сучасних драматургічних інтерпретацій геноцидної війни в аспектах травми / посттравми, пропонує через історію однієї родини, своєрідну родинну сагу, розмову про те, як позбутися негативних спадкових патернів і переплавити глибоку особисту травму в родинну історію, яка засвідчить подолання травми та припинення її подальшого транспоклінного тиражування. Філігранно опрацьована

драматургом стратегія посттравматичного зовнішнього мовчання розкриває механізми глибинної внутрішньої роботи індивідуальної людської пам'яті всередині психіки окремої людини, яка пережила травму / комплекс травм. Драматург максимально використовує потенціал сучасної масової літератури, яка концентрується на швидкій, майже кінематографічній подієвості, багатоплановості, детективних сюжетах, квестах, створенні в реципієнта ілюзії, що в конкретний момент дії він знає набагато більше, аніж персонажі твору.

Ключові слова: травма; посттравма; мовчання; транспоколіннєвий досвід; драма; квест.

HOW TO BREAK THE CIRCLE OF SILENCE AND RECOVER YOUR MEMORY AFTER THE GENOCIDAL WAR (“THE FIRES” OF VAJDI MUAVAD)

Bondareva Olena Yevhenivna,

*Doctor of Philological Sciences, Professor,
Chief Researcher at the Department of Ukrainian
Literature, Comparative Studies and Grinchenko Studies
Borys Grinchenko Kyiv Metropolitan University
o.bondareva@kubg.edu.ua
orcid.org/0000-0001-7126-452X*

Vajdi Muavad's play “The fires” is very relevant for the modern Ukrainian reader, as it immerses him in the contexts of genocidal wars outside of Ukraine and Europe. It is important that the playwright himself is a refugee from Lebanon, so through the metaphorical world of the Eastern space he actualizes many values of the Western world – such as individual human freedom, a woman's right to be strong and self-sufficient, the importance of family memory as an experience, not as a superstition, generational transformations, the responsibility of countries for their heroes and their criminals.

Using the example of several generations of the family of a Lebanese woman named Naval, the author manages to show how important for a person is their inner personal freedom, which is ensured not only by subjective motivation, but also by education, experience, the ability to take responsibility for others and accept decisions, including quite difficult ones. Throughout the play, the playwright is looking for ways to turn the difficult traumatic experience of the family/genus into an instructive story that will not traumatize the next generations, but will give them a chance to get out of the trauma.

Purpose: to examine Vajdi Muavad's play “The fires” in the context of transgenerational traumatic experience, interpreted from the standpoint of mass literature and modern dramatic writing.

Methods: transgenerational and transpersonal psychology, trauma studies, memory studies.

Results. For Ukrainians' artistic understanding of the current stage of the Russian-Ukrainian genocidal war, the artistic experience of other cultural practices is seen as productive in two aspects: first, fiction captures and elaborates already available answers to many urgent questions that the war poses to Ukrainians; secondly, understanding the discourse of war through the conditional Other creates a sufficient emotional and mental distance necessary for full-fledged reflections and generalizations. In this regard, Vajdi Muavad's play “The fires” appears to be an extremely interesting dramaturgical version of the understanding of war as the psychological maturation of a person who seeks to break the endless transgenerational relay of family traumas and give his children a chance not to reproduce these traumas anymore, but to turn them into a story that does not have to repeat itself endlessly, but answers many questions. For this, hatred and rejection, which determined the attitude of children towards their parents in the family, through tragic life trials can be turned into love and acceptance, and this is exactly what the playwright tries to achieve by creating the family saga of the Lebanese woman Nawal Marwan – from the generation of her grandmother to the generation of her adults children. Therefore, the playwright, who must keep the constant attention of his recipient in tension, is forced to adapt his own writing to the framework of modern mass literature, setting before the children of Naval a task that can be realized only in the form of an exciting quest, during which the reader/spectator supposedly knows several stories more, than the participants of this quest themselves.

Conclusions. Vajdi Muavad's play “The fires” in the Ukrainian translation expands the contextual field of modern dramaturgical interpretations of genocidal war in terms of trauma/post-trauma, offering through

the story of one family, a kind of family saga, a conversation about how to get rid of negative hereditary patterns and melt deep personal the trauma in the family history, which will testify to overcoming the trauma and stopping its further transgenerational replication. The dramatist's filigree strategy of post-traumatic external silence reveals the mechanisms of the deep inner workings of individual human memory within the psyche of an individual who has experienced a trauma/complex of traumas. The playwright makes the most of the potential of modern mass literature, which concentrates on fast, almost cinematic events, multifacetedness, detective plots, quests, creating the illusion in the recipient that at a specific moment of action, he knows much more than the characters of the work.

Key words: trauma; post-trauma; silence; transgenerational experience; drama; a quest.

1. Вступ

Російська агресія проти України спричинила інтерес української читацької та дослідницької аудиторії не лише до нинішньої російсько-української війни, але і до війн, які відбувалися в різні періоди XX – початку XXI століть у різних країнах світу, особливо якщо їх наслідки є відчутними і досі. Природу таких зацікавлень влучно сформулювала Ганна Улюра: «Від початку війни на сході України і повномасштабної війни культура, медіа (і кожен втомлений мозок) судомно шукають аналогій до того, що відбувається з нами і в нас на очах... Усі ці порівняння потрібні, щоби раціоналізувати жах, надати систему тому, що не надається для впорядкування» (Улюра, 2023: 6). Водночас до читання подібних текстів ми не завжди готові, бо переважно наш читацький досвід, попри те що Україна живе у війні від 2014 року, був розрахований на те, що війна – це «десь», «не з нами», що більшості з нас пощастить її уникнути. Звісно, ми знаємо тих, хто, як Ганна Скоріна, намагається систематизувати всю повноту українського книжкового слова про російсько-українську війну – як власне художні, так і комбатантські видання (Скоріна, 2023), або тих, хто, як Ніна Герасименко (Герасименко 2019), Марина Рябченко (Рябченко, 2019) чи Оксана Пухонська (Пухонська, 2022), системно осмислює ці твори та подає їх літературознавчу оптику. Водночас ми також потребуємо контекстуального літературознавчого поля, у якому міркування про сьогоденну війну, втілену в тих чи інших художніх текстах, не «зависатимуть у повітрі», а ставатимуть частинками ширшого та об'ємнішого дискурсу.

Тож сьогодні я говоритиму не як завжди – не про сучасну українську драму та її контексти війни, а візьму до уваги один дуже показовий драматургічний текст, перекладений із французької та виданий українською мовою у 2018 році, коли Україна вже кілька років перебувала у війні – п'єсу «Пожежі» Ваджі Муавада в перекладі Ростислава Немцева (Муавад, 2018). З української точки відліку це важливо не лише тому, що ми маємо знаходити точки опертя для себе в тій геноцидній війні, яку проти нас укотре розв'язала російська імперія, а й тому, що вузька українська перспектива у випадку залучення текстів інших літератур трансформується в широку світову картину і чимало відповідей на ті питання, з якими у війні та після її завершення матиме справу наше суспільство, уже отримали варіанти відповідей у попередньому досвіді художнього слова про пережиття війни та її травми / посттравми.

2. Методологічні позиції

Провідною методологічною точкою відліку будуть ідеї американського психотерапевта Марка Волінна, який розробив і практикує новий комплексний підхід до позбавлення своїх пацієнтів від негативних спадкових патернів, описаний у його книзі «Це почалося не з тебе». М. Волінн до роботи з виснажливими психологічними станами підійшов комплексно й обґрунтував їх транспоклінну природу, наполягаючи, що відповідь на такі стани «може лежати не так у нашому анамнезі, як у анамнезах наших батьків, дідусів і бабусь і навіть прадідусів та прабабусь» (Волінн, 2023: 10): «Впливи травми можуть передаватися від одного покоління до іншого. Такий «спадок» відомий як успадкована родинна травма, і дедалі більше доказів свідчать, що це явище цілком реальне. Біль не завжди минає сам чи меншає з часом. Навіть якщо людина, що зазнала початкової травми, вже померла, навіть якщо її історію приховують

роки мовчання, фрагменти її життєвого досвіду, спогадів та відчуттів можуть продовжувати жити і неначе тягнуться з минулого, щоб знайти відображення у розумі та тілі людей, що живуть у теперішньому» (Волінн, 2023:10–11).

Також до базових методологічних міркувань доречно долучити розмисли українського релігієзнавця Ігоря Козловського, якого проросійські сепаратисти заарештували в січні 2016 р. в Донецьку та понад 700 днів катували в застінках фейкової «ДНР» – визволити вченого українським переговорником вдалося лише в грудні 2017 р.: відтоді Ігор Козловський доклав чимало зусиль, аби українська психотерапія війни вчила людей не лише жити з травмою, але й дієво долати її, оскільки «будь-яка криза, будь-яка війна, випробовування вимагають від людини зрозуміти, навіщо вони існують в цьому світі, взяти відповідальність» (Кошкіна, 2022). Зрештою, це важливо в контексті вшанування пам'яті цього видатного українця, який у вересні 2023 р. пішов у засвіти. Зокрема, він на власній життєвій історії доходить важливого висновку: якщо людина просто житиме з травмою і не зможе подолати її – це руйнуватиме її зсередини, також руйнуючи і суспільство, а єдиним способом вийти зі стану руйнівної травми є робота, що перетворює травму на досвід: «Ми повинні витягнути досвід, розуміння себе, обставин, в яких ми опинилися, що робити персонально зараз, тобто вивести травму на рівень свідомості, далі – вербалізувати, проговорити особливості цієї травми і потім випустити її на периферію, тобто подивитися на цю травму з розумінням того, навіщо тобі потрібна ця травма як досвід, а вона може бути потрібна» (Лівін, 2019). До того ж І. Козловський закликає обов'язково взяти до уваги «досвід країн, які проходили через такі випробування» (Кошкіна, 2022) і звертає увагу на безліч ситуацій, коли травматичний досвід минулого ледь не назавжди позбавляв людей життєвого сенсу, роблячи і суспільство в цілому глобально травмованим: «Багато кому потрібно було повертати почуття цінності, змістовності того, що відбувається, давати бодай якісь орієнтири. Люди часто кохалися у власній травмі й не мали змоги побачити щось іще. Травма ставала всім, і нічого, крім неї, в людей не було» (Лівін, 2019). Він протиставляє два ставлення до травми, коли життя людини триває вже поза нею – самокопання, яке, власне, і є закоханістю у власну травму, яке «тисне на почуття провини, жалю, меншовартості» (Лівін, 2019), та аналіз, спрямований на конструктивне вирішення кожної конкретної ситуації, після чого людина може не лише жити далі, але й допомагати іншим людям.

3. «Пожежі» Ваджі Муавада: автор і книга, текст і метатекст

П'єсу «Пожежі» видано в рамках великого проекту «Колекція театральна» від українського Видавництва Анетти Антоненко (докладно цей проект проаналізовано у нашій праці *Wydawnicza kolekcja dramaturgiczna jako otwarta antologia* (Bondarewa, Bracki, 2022: 247–265)). І це далеко не єдина п'єса про війну, презентована в книжковій серії, започаткованій 2015 року, коли Україна вже втратила анексований росіянами Крим і мала криваве протистояння на Донбасі. Власне, саме 2015 р. в оприлюдненні сучасної драматургії став етапом колекцій (Бондарева, 2021: 73–75). Тож закономірно, що частина запропонованих у «Колекції театральній» книг актуальної світової драми в новітніх українських перекладах була присвячена осмисленню війни – або контекстуально (як, наприклад, «Печера філософів» Збігнева Герберта), або безпосередньо («Свято заліза» Роберто Арльта, «Шкіра змії» Слободана Шнайдера, «П'ятдесятниця» Девіда Едгара, «Пожежі» Ваджі Муавада). У цій же серії маємо і дві українські драми про війну («Погані дороги» Наталки Ворожбит і «Мобільні хвили буття, або *Verbum caro factum est*» Володимира Рафеєнка). Тобто на метатекстуальному рівні «Колекції театральної» п'єсу «Пожежі» можна розглядати в контексті художнього осмислення інших воєнних конфліктів – як із давнішої, так і з сучасної історії. У цьому сенсі вона органічно вписується в дискурси пам'яті та її родових сюжетів, в опрацювання стратегій посттравматичного мовчання, в осмислення топосу бездомності й посттравматичних трансформацій ідентичностей внаслідок війни і спричинених нею міграційних процесів та ідентичнісних трансгресій.

За етнічним походженням Важді Муавад ліванець із Деір-ель-Камар. Коли йому було дев'ять років, його родина, рятуючись від війни в Лівані (йдеться про так звану громадянську війну в цій країні, у якій також брали участь збройні сили Сирії та Ізраїлю, коли ліванські поселення нищилися буквально вщент, а на території країни скоїлися численні військові злочини й терористичні акти), тікає до Франції, а потім – у Канаду. Тобто, маючи особистий досвід пережиття війни, біженця, переселенця, він створює власну художню версію тих далеких подій, які впливають на життя нових поколінь нинішніх європейців-переселенців. Не випадково дія у його п'єсі розгортається вже на початку ХХІ століття, а зрозуміти, ким вони є насправді, через детективні пошуки власного коріння, інспіровані заповітом своєї матері, мають двоє 22-річних близнюків – Жанн Марван і Сімон Марван.

Ганна Улюра звертає увагу на те, що «сучасні війни пишуть переважно біженці (це відносна новинка в літературі: раніше війни віддавали на відкуп ветеранам і комбатантам). Вигнанці, біженці, утікачі. Ці стани апріорно передбачають утрати, що їх не уникнути» (Улюра, 2023: 9). Також вона акцентує позицію писання війни тими, хто втратив дім, практично з нуля, іншою мовою – «літератори, які втратили дім, часто добровільно відмовляються ще й від мови. І саме так – з нуля – пишуть війну. Ніби в магію граються, ніби сховалися, заплющили очі, як у дитячій грі, і тепер їх зло не побачить» (Улюра, 2023: 10); а ще дослідниця наголошує, що в більшості оповідей про сучасні війни, які мають переважно постколоніальну природу, у фокус оповідачів потрапляють не злочинці, а жертви: «невинність і страждання жертви очевидні, хто спричинив ці страждання, чи походять вони ззовні, чи є реакцією на внутрішні ідентичнісні протиріччя – уже розмита площина» (Улюра, 2023: 10). І хоча у фокусі її уваги немає такого митця, як Важді Муавад, виведені нею закономірності уповні характеризують і його письмо війни – відмову від рідної арабської мови на користь французької, кількаразове набуття нової ідентичності (арабська – французька – канадійська французька), зрештою, всебічну увагу до жертви, коли навіть кат може бути жертвою, як це відбувається у п'єсі «Пожежі» з Нігадом, який стає не менш трагічною жертвою війни, ніж ті, кого він скривджує, не перестаючи при цьому бути катом і гвалтівником.

4. Послання з минулого

Сюжет п'єси розгортається як пошукова експедиція дітей-близнюків – дорослих і самодостатніх Жанн і Сімона – у своє минуле, сповнене таємниць та карколомних подій. Структурно текст розділено на чотири великі фрагменти про вогонь, що спопеляє або проявляє сторінки сімейної історії: «Пожежа Наваль», «Пожежі дитинства», «Пожежі Жаннаан», «Пожежа Сарвана». Усередині кожного такого фрагмента є по кілька невеличких новел – загалом їх 38, які включають у драматургічну оповідь ще багатьох людей, більшість з яких не має повної картини того, що відбулося. Цілісне панно подій та їх наслідків у процесі ледь не детективних пошуків складається з пазлів та уламків, з окремих спогадів і свідчень, які випростовуються у трагічний транспоклінний досвід чотирьох поколінь однієї ліванської родини, тобто, по суті, цілу транспоклінну сагу втиснуто в ошадливий реєстр п'єси. Справді, у невеличкий за обсягом драматургічний твір спресовано вміщуються абсолютно впізнавані традиційні художні прийоми родинної саги – зазвичай доволі об'ємного прозового текстового корпусу, адже на тлі довготривалих історичних потрясінь перед нами проступають особисті історії бабусі, мами та батька близнюків-біженців Жанн і Сімона (пізніше ми дізнаємося, що їх справжні імена – Жаннаан і Сарван), причому останній за трагічним збігом фатальних обставин є їхнім рідним старшим братом, який і не підозрює, що звалтував власну матір та має від неї дітей, а також що йому доведеться подивитися в очі цим дорослим дітям. У п'єсі важливою є незрима естафета трагічних досвідів у межах родини, адже «жоден досвід не минає без сліду. Все, що з нами відбувається, має сенс, навіть якщо ми розуміємо важливість цього не одразу. Все у нашому житті рано чи пізно приводить нас до чогось» (Волінн 2023, 16). Головним досягненням персонажів

наприкінці твору має стати припинення гіркого досвіду поколінь у родині, вивільнення від його спуду та розірвання порочного кола трагедій.

П'єсу побудовано таким чином, що аж до смерті матері Жанн і Сімону взагалі нецікаво, що відбувалось у їхній родині до них і які таємниці та родинні травми ховаються за мовчанням їхньої матері Наваль Марван, яка помирає після багаторічного свідомого оніміння й залишає своїм дітям дуже дивний спадок – *«зелений полотняний жакет з написом 72 на спині»* та *«червоний зошит»* (Мувад, 2018: 13). Отримуючи цей «спадок», Жанн і Сімон навіть не здогадуються, у які світи він їх покличе та які важкі родинні історії відкриє для них, адже, дізнаючись раніше невідомі родинні таємниці, їм належить не лише успадкувати, але й *«заново пережити»* (Волинн, 2023: 62) взагалі невідомі їм аспекти травм різних поколінь їхньої родини.

На момент вручення спадку молодим і реалізованим у житті близнюкам (Сімон – талановитий боксер, який готується до серйозних змагань, Жанн успішно викладає прикладну математику в університеті та закінчує докторат) про їхню покійну матір ми знаємо зовсім небагато – що вона з далекої країни, у якій *«дощу ніколи немає»* (Мувад, 2018: 11), що вона взагалі не була багатослівною, відбувалася якимись дивними загальними фразами, але десять років поспіль день за днем ходила до будинку правосуддя, слухаючи *«безкінечні процеси всіляких покручів, збоченців і різних убивць»* (Мувад, 2018: 17–18), дивним чином спілкувалася лише з однією людиною – закоханим у неї нотаром Ермієм Лебелем, на своїх дітей казала *«близнюки»*, *«близнючка, – і часто: близнюк»* (Мувад, 2018: 11), але потім на довгі роки – останні п'ять років її життя – *«взагалі припинила говорити бодай щось»* (Мувад, 2018: 13), і через це власні діти вважали її божевільною, а нотар стверджував, що вона – *«людина, яку ніхто добре не знав»* (Мувад, 2018: 15). Як на божевілля реагують діти і на дивний заповіт матері, складений нею ще до того, як вона назавжди припинила говорити: *мати просить, аби її поховали повністю голою, без труни, без одєжі, «обличчям, повернутим до землі», «без епітафії з відсутнім іменем на відсутньому камені»* (Мувад, 2018: 13–14). Також у заповіті Наваль згадує, що вона не дотримала одну обіцянку і що мовчання зберігала не з власної волі, а ще просить, аби Жанн і Сімон відшукали у світі свого батька і свого брата та передали їм послання у конвертах, після чого *«мовчання буде порушено, і камінь можна буде поставити на мою могилу, і моє ім'я буде написано на камені у променях сонця»* (Мувад, 2018: 15).

Тобто вже на початку драми ми маємо розуміння про якісь страшні родинні таємниці, які з минулого матері наздоганяють молодих близнюків Жанн і Сімона, про які вона мовчала і які мають врешті-решт вплинути на їхню долю, а, можливо, надалі її визначити. Коли Жанн дізнається лише про частину поневірянь своєї покійної матері ще до їх з братом народження, вона вигукує риторичні запитання, що демонструють повну трансформацію її ставлення і до самої Наваль, і до її багаторічного мовчання: *«Чому ти нам нічого не казала? Ми так любили б тебе. Так пишалися б тобою. Так захищали б. Чому ти нам нічого не казала! Чому я ніколи не чула твого співу, мамо?»* (Мувад, 2018: 79). А пізніше зі щоденника самої Наваль, який Сімон наважується відкрити вже ближче до фіналу твору, звучить її *«правда»* про те, що її гвалтівник змусив її *«вже ніколи не любити дітей, боротися, ростити їх у горі і мовчанні»* (Мувад, 2018: 85).

5. Жити з травмою, мовчати про травму

Категорія мовчання у зв'язку із сюжетами родинної пам'яті починає кореспондувати з таким давнім поняттям перевтілення фізичних форм у міфопоетиці, як скам'яніння – коли від живої плоті та живих емоцій залишається лише певна застигла форма, зовнішня оболонка. Багаторічне мовчання Наваль Марван її діти Жанн і Сімон сприймають як хворобу, егоїзм та безумство водночас, особливо гостро це коментує син, який не збирається плакати по її смерті та не має наміру виконувати її дивний заповіт, оскільки вважає, що *«там, де має бути серце, у неї було не серце, там була каменюка»*: *«Ну і що, що там є наші імена! І що!.. Мені не треба її грошей, не треба її зошита!.. Чи вона думала розчулити мене цим клятим зошитом! Це щось,*

ото! Знайди свого батька і свого брата! То чого ж вона сама не знайшла, якщо так сильно то треба? С*ка! Чому тоді вона анітрохи не займалася нами? Б**дь, якщо їй так потрібно ще якогось сина?! Чого тоді у своєму б**дському заповіті вона ні разу не вживає слова *мої діти*, коли згадує про нас? Слово *син*, слово *донька*? Я не недоумок! Чому вона каже близнюки? «Близнючка, близнюк, діти, які вийшли з мого черева», наче ми купа блювотини, купа лайна, над якою вона змушена була збиткуватися! Чому?!» (Мувад, 2018: 16). Ми розуміємо, що відповідь на багато запитань – у минулому Наваль Марван, про яке вона не наважилася розповісти ані своїм дітям, ані стороннім, які були її друзями – шпитальному фельдшеру Антуану або нотару Ермію Лебелю. Вона довірила головну причину свого мовчання лише власному щоденнику – заповіданому синові червоному зошити, який не міг відкрити чесний нотар і до якого тривалий час не проявляв інтересу Сімон.

Сучасна трансперсональна психологія твердить, що «те, звідки ми прийшли, впливає на те, куди ми йдемо, а те, що сидить нерозв’язане у нашому минулому, впливає на наше теперішнє... батьки важливі, навіть якщо з батьківством не все було гаразд. Цього не оминати: родинна історія – це *наша* історія. Подобається нам це чи ні, вона живе всередині нас» (Волінн 2023: 17). Очевидно, що нездатність висловитися про травму не скасовує ані самої травми, ані її можливого впливу на майбутні покоління в межах родини і що близнюкам Жанн і Сімону таки доведеться самотужки шукати відповіді на всі гострі запитання, мандруючі в минуле своєї матері та поступово привласнюючи нововідкриті знання про неї. Очевидно, що в цьому минулому є якісь страшні та незбагненні таємниці, які тепер позбавляють близнюків спокою та нещодавньої життєвої розміреності. Очевидно, є причина, через яку Наваль Марван назавжди замовкла і жила в цьому мовчанні довгі роки – з нею сталося щось, із чим важко примиритися та повноцінно виконувати свої соціальні ролі, і тепер воно наздоганяє її дорослих дітей. «Добре задокументована властивість травми, знайома багатьом людям, – це наша нездатність висловити, що з нами відбувається. Ми не лише не знаходимо слів, але й щось відбувається також з нашою пам’яттю. Під час травматичної події процеси нашого мислення можуть ставати такими розпорошеними та дезорганізованими, що ми більше не розпізнаємо спогади як пов’язані з початковою подією. Натомість фрагменти пам’яті, розкидані як образи, фізичні відчуття та слова, накопичуються у нашій підсвідомості і їх пізніше може активувати щось хоч віддалено схоже на початковий досвід. Як тільки їх активують, це неначе натискає невидиму кнопку перемотки, що змушує нас відтворювати аспекти початкової травми у повсякденному житті» (Волінн, 2023: 17). Оскільки перед тим, як остаточно замовкнути, Наваль склала свій заповіт і написала листи всім своїм дітям та батькові близнюків, ми розуміємо, що йдеться не лише про якусь давню травму, але і про її проявлення п’ять років тому, під час відвідин судових процесів. Парадоксально, що у тривкому пошуку відповідей травма мовчання Наваль озиватиметься і в її дітях – подовгу мовчатиме Жанн, дізнаючись нові страшні подробиці з минулого матері, надовго замовкне Сімон, зрозумівши, через що довелося пройти жінці, яку він усе життя зневажав і чия смерть ніби мала принести йому полегшення, можливо, після отримання двох її листів назавжди замовкне і її старший син Нігад, він же її кривдник і кат Абу Тарек, батько її близнюків... Проте «повторення травми – не завжди точна копія початкової події» (Волінн, 2023: 63), і це будуть абсолютно різні, персоналізовані залежно від характеристик персонажів п’єси, форми мовчання.

Поступово ми дізнаємося, що на певному етапі свого життя Наваль, у якій в юному віці через родинні заботи назавжди забрали її новонародженого сина, зачатого у великому коханні, шукала його більшу частину свого життя – і ці пошуки припали на період лівано-ізраїльських війн та ліванських міжусобиць, у яких і жінки, і діти мали обмежені шанси вижити, що пошуки сина не лише відкрили їй страшні сторінки катувань жінок та дітей, але й її саму привели у в’язницю, де її катував та гвалтував Абу Тарек, від якого і народилися близнюки, яких у неї

теж вилучили, але жінка все ж таки їх знайшла і вивезла до Європи, і що вже у Франції під час одного із судових процесів вона довідалася справжнє ім'я свого ката та зрозуміла, що це і є її старший син: саме після цього почалися п'ять років її мовчання. Не знаючи цього всього, Сімон звинувачує матір, що вона *«стає нестямною, шаленіє, вона ламається, якщо вам так більше подобається, вона придумує собі живого чоловіка, хоча той уже бозна-коли помер, і ще одного сина, якого ніколи не існувало, ідеальну побрехеньку про дитину, яку вона хотіла би мати, яку вона могла би любити, ця шльондра, і тепер вона хоче, щоб я шукав те дитя!»* (Мувад, 2018: 18). Нотар Ермій Лебель стверджував, що через мовчання Наваль *«вбивала себе, і тривалий час ми не могли збагнути, чому»* (Мувад, 2018: 18), а фельдшер Антуан Дюшарм у шпиталі спочатку сумнівався у правдивості такого мовчання: *«Якось уночі я прокинувся з дивною думкою. Може, вона говорить, коли мене там немає? Може, вона говорить, коли сама? Я приніс касетного магнітофона. Спочатку я не наважувався. Я не мав права. Якщо вона говорить сама з собою, це її вибір. Я поклявся собі ніколи тих записів не слухати. Записувати і ніколи не довідатися. Записувати...»* (Мувад, 2018: 39), а потім таки записав його на магнітофонні касети – понад 500 годин, але таки не наважився слухати.

Проте мовчання Наваль стало не божевіллям, а її персональним способом не лише жити далі з тим, що вона зазнала раніше і що усвідомила зараз, але й дати всім своїм дітям шанс вийти за межі транспоклінневих травм родини, перестати бути їх заручниками, якщо вони виконають її заповіт. У таких ситуаціях І. Козловський говорив про компенсаторний механізм «внутрішнього спостерігача», який має допомогти людям опанувати себе й пережити глибоку внутрішню травму: *«це важливий момент – коли ми усвідомлюємо, коли запускаємо внутрішнього спостерігача з тим, щоб не просто спостерігати, а включати його у прийняття тих чи інших рішень, як внутрішніх, так і зовнішніх»* (Кошкіна, 2022).

Не випадково рішення Жанн дізнатися про минуле своєї родини приймається під впливом прослуховування аудіокасет із мовчанням матері, а у фіналі близнюки слухають записи цього мовчання разом.

6. Чому важливі три покоління родини?

М. Волінн підкреслює, що З. Фройд відкрив психологічний патерн відтворення травми, який назвав «нав'язливим повторенням» і розглядав як спробу підсвідомості відтворити нерозв'язане колись, аби мати можливість виправити його зараз. Він апелює і до К.-Г. Юнга з його усвідомленням, що ми можемо повторювати наші несвідомі транспоклінні патерни, допоки не введемо їх на світло усвідомленості. З урахуванням останніх успіхів комп'ютерної томографії мозку нідерландський психіатр Бессель ван дер Колк, досліджуючи посттравматичні стреси, пояснив, що *«під час травми центр мови відмовляє, як і медіальна префронтальна кора – частина мозку, відповідальна за переживання теперішнього моменту. Він описує безмовний жах травми як досвід втрати дару мови, звичайну справу, коли мозкові шляхи запам'ятовування загальмовані під час періодів загрози чи небезпеки»*: *«Проте ця тиша не абсолютна: слова, образи та імпульси, що фрагментуються після травматичної події, виникають знову і формують таємну мову наших страждань, які ми несемо з собою. Ніщо не зникає безслідно. Ці частинки просто отримують інший маршрут»* (Волінн, 2023: 28–29).

В. Мувад будує свою п'єсу так, що в ній кожне нове покоління родини має складно пояснювану для їх сучасників симптоматику, зрозумілу лише в процесі повернення в історію попередніх поколінь, тобто за логікою сучасних трансперсональних досліджень, *«іноді біль ховається доти, поки не зможе знайти шлях для вияву чи розв'язку. Часто він виявляється у наступних поколіннях у формі складно пояснюваних симптомів»* (Волінн, 2023, 36).

Уже на початку твору вустами мудрого та чесного нотаря драматург готує нас до того, що *«є пояснення усьому цьому»* і *«це все не просто так»* (Мувад, 2018: 15). Ми бачимо, як, наприклад, майже нічого не знаючи про власну родинну історію та генеалогію, Жанн спочатку

намагається збагнути витoki власної садинокості суто математичним шляхом, через теорію графів, яку вона викладає студентам, концентрується на задачі, яку неможливо розв'язати, і в такому аспекті хтось із членів однієї родини у тій чи іншій точці втрачає можливість бачити інших членів родини.

Цікаво, що для пошуків відповідей щодо життя і поки що незрозумілої травми своєї матері дійові особи Жанн і Сімон привідкривають лише її персональну історію, але для реципієнтів «Пожеж» драматург створює набагато ширше полотно, розкриваючи взаємини самої Наваль з її матір'ю Жіган і бабусею Назірою. Обидві старші жінки належать до тих жіночих поколінь Сходу, які не мали права на освіту, власний життєвий вибір і персональне «Я», на народження дитини, яку не приймала родина, причому в бабусі набагато більше життєвої мудрості та любові до Наваль, аніж у її матері, яка, власне, і заточила вагітну юнку в будинку, забравши в неї весь одяг, а потім відібрала її немовля та викреслила його з кола родини. Бабуся ж, навпаки, співчуває онуці, але ніяк не прагне їй допомогти: жінки коряться родовим забобонам, бояться колективного осуду і з покоління в покоління відбирають щастя у своїх дочок: *«Усе це з нами стається через злидні, Наваль, – бідкається бабуся. – Нема краси навколо нас. Тільки злоба від життя важкого і безпросвітнього. Ненависть визирає з-за кожного рогу»* (Мувад, 2018: 31). Бабуся остаточно злягла, коли побачила, як страждає Наваль, втративши власне немовля. Вмираючи, вона переступає через усі родові та колективні забобони і просить онуку ніколи не миритися з несправедливістю, набути в житті власний голос (тут ми пригадуємо постколоніальні постулати про те, що підпорядковані такого голосу не мають, за них завжди говорять та вирішують інші) і почати нарешті ним користатися: *«Ми, наша родина, жінки нашого роду, вже давно зав'язли у гніві: я сердилася на свою матір, твоя мати сердиться на мене, як і ти гніваєшся на свою матір. Своїй доньці у спадок ти теж залишиши гнів. Треба розірвати цей ланцюг»* (Мувад, 2018: 33). Бабуся заповідає Наваль залишити село, у якому неможливо бути щасливою, навчитися читати, писати, рахувати та думати, а потім повернутися в село та написати на камені над могилою її ім'я. Також лише в контексті останньої волі бабусі прояснюється дивне бажання самої Наваль, висловлене у її заповіті щодо способу її поховання: симетричність обох заповітів немов би вплітає окрему історію Наваль в історію її бабусі, чий останні слова і визначили долю дівчини.

Прикметно, що сучасна наукова думка, так само як і культура, починає приділяти особливу увагу транспоклінному родинному досвіду як проясненню того, що відбувається з конкретною людиною зараз: «нові тенденції у психотерапії тепер починають виходити за межі травми окремої людини і охоплювати травматичні події в родинному та соціальному анамнезі як частину загальної картини... Останні дослідження у галузях клітинної біології, неврології, епігенетики та психології розвитку підкреслюють важливість вивчення як мінімум трьох поколінь родинної історії, щоб зрозуміти механізм в основі повторюваних патернів травми та страждань» (Волінн, 2023: 29). Ми дізнаємося, що Наваль виконує бабусин заповіт, через кілька років повертається в село, аби написати арабською на могильному камені її ім'я – і це, як виявляється, перша епітафія на кладовищі: нарешті бодай одна людина по смерті зберігає ім'я та пам'ять по собі. Прикметно, що саме із цього вчинку Наваль розпочинає для себе власну суб'єкту історію.

Тісний зв'язок життєвої історії Наваль саме з її бабусею вбачається не випадковим. М. Волінн, спираючись на сучасні досягнення клітинної біології, говорить про «тіло родини» як про три покоління біологічного роду, в організмі яких може жити й успадковуватися та сама генна інформація, у тому числі пов'язана і з транспоклінними травмами, причому така інформація передається і по материнській, і по батьківській лінії і отримує назву «клітинної пам'яті», коли спадкові зміни роботи генів відбуваються без змін послідовності ДНК (Волінн, 2023: 38–56). Також дослідник обґрунтовує категорію «родинна свідомість», наголосивши, що «ми

отримуємо через маму аспекти материнства нашої бабусі»: «Травми, яких зазнала бабуся, її болі та жалі, труднощі в дитинстві чи з дідусем, втрата близьких, що передчасно померли, – усе це певною мірою визначає обставини, у яких вона ростила нашу маму. Якщо ми подивимося на ще одне покоління назад, те саме, імовірно, відповідатиме обставинам, у яких росла наша бабуся. Подробиці подій, що сформували їхні життя, можуть бути приховані від нашого зору, але вплив цих подробиць все одно можна глибоко відчувати» (Волінн, 2023: 57). Цікаво, що від дітей Наваль, які перебувають у пошуку, глибинна родинна історія Наваль лишається прихованою, на відміну від читачів тексту драми чи глядачів вистави, перед якими діють персонажі з минулого.

Також звертаємо увагу на розірваний зв'язок між Наваль та її дітьми, оскільки їх при народженні відразу відлучають від матері: «коли мати має якусь успадковану травму чи пережила розрив зв'язку зі своєю матір'ю, це може впливати на тонкий зв'язок, що формується з її немовлятам, і цей зв'язок більш ймовірно розривається» (Волінн, 2023: 58). У випадку з Нігадом бачимо взагалі парадоксальну ситуацію, коли зустріч матері і сина, які все життя шукали одне одного, відбувається як обопільна трагедія, оскільки ані син не впізнає матір, ані вона – сина. Так само Жанн і Симон, яких матері вдалося знайти лише через п'ять років їхнього життя, не стають для неї рідними й бажаними дітьми (і це при тому, що мати усвідомлює: «вони живі, гарні, розумні, чуйні, у них свої перемоги і поразки, вони вже намагаються дати сенс власному життю, своєму існуванню» (Мувад, 2018: 85)), але і матір є для них ледь не чужою людиною. Лише «розслідування» про її життєвий шлях радикально змінює ставлення Жанн і Сімона до Наваль.

6. Квест. Пам'ять і масова література

До «розслідування» своїх дітей залучає сама Наваль, коли заповідає їм вручити запечатані конверти своїм батькові та старшому брату, але Жанн і Симон довго пручаються виконанню цієї волі покійної матері. Першою потребою зазирнути за лаштунки видимого життя матері відчуває донька Жанн, яка переконає свого брата Сімона здійснити цей пошуковий шлях разом: «Це не їй потрібно. Це потрібно мені. І тобі. На майбутнє. Але спершу потрібно відшукати її, маму, у тому житті, в тому, яке всі ці роки вона ховала від нас» (Мувад, 2018: 61). На якомусь етапі Симон з Ермієм Лебелем також долучаються до цього пошуку і наприкінці п'єси сходяться разом із Жанн в одній точці.

Драматург розгортає перед нами інтенсивний квест, наближений до стандартів сучасної масової літератури, квест, у якому «нічого невідомо заздалегідь», «нічого достеменно невідомо» (Мувад, 2018: 94), а кожна нова знахідка ставить безліч нових запитань, що відразу наближує книгу до масової літератури, так само як і поява двійника Наваль – дівчини Савди, яка супроводжує її у пошуках сина, як і показовий фетиш – клоунський ніс, який, зрештою, дає головну розгадку, ким саме для Наваль виявляється її кат.

Тим, хто дошукується відповідей на болючі запитання, перервати родинне мовчання допомагає чимало інших людей у Франції, Лівані та Ізраїлі – це і вже відомі нам нотар Ермій Лебель і фельдшер Антуан Дюшарм, і нові епізодичні персонажі – старець Абдессамат Даразія з рідного села Наваль знає все і про всіх, але переконаний, що Наваль і Савда – не реальні, а легендарні жінки; безіменний лікар сиротинця в Лівані скеровує пошуки на південь країни; Мансур – гід у музеї в'язниці Кфар Райят – відправляє Жанн до сторожа; шкільний сторож Фагім колись працював у тюрмі Кфар Райят і знає тамтешню історію поневірян Наваль; міліціант у сучасному ліванському поселенні споряджає Сімона та Ермія Лебеля на пошуки Шамседдіна – «лідера усього противу південного регіону» (Мувад, 2018: 92); бакалійник розповідає чоловікам про прийомного сина родини Гарманні; зрештою, сам Шамседдін достеменно знає, як сирота Нігад, не знайшовши свою матір, перетворюється на ката Абу Тарека, а потім стає схибленим художником смерті. Перед нами постає «справжня головоломка», і лише у фіналі твору «усі частини з'єдналися» (Мувад, 2018: 98).

У процесі пошуків Жанн і Сімон постійно долають свій страх знайти те, що додасть їм болю, переживають не одну гру в запитання і відповіді, поступово усвідомлюють унікальність своєї покійної матері та навіть самі не відразу помічають, як сильно починають її любити. Згадаймо, що І. Козловський постійно наголошував, наскільки для людини важливо бачити власну історію, розуміти її сенс, створювати з неї розповідь, що не дарма в багатьох архаїчних суспільствах історія була методом лікування (Лівін, 2019), даючи людині розуміння, «як йти далі, не ламаючись, не спекулюючи на травмі» (Кошкіна, 2022). Наваль, для якої пазли головоломки склалися ще за п'ять років до смерті, вибирає мовчання як спосіб не сказати зайвого в ситуації усвідомлення, що *«існує така правда, яка проявляється тільки у ситуації, коли її віднаходять»* (Мувад, 2018: 111). У такому контексті нарешті її багаторічне вимушене мовчання стає зрозумілим і сприймається не як безумство, а як мудре та виважене рішення, яке їй самій коштувало чималих внутрішніх зусиль.

7. Війна

За обмеженого текстового обсягу п'єси в «Пожежах» маємо чимало моторошних картин війни, яка сприймається не через батальні події, а через страждання насамперед цивільних людей. Частково лінія арабо-ізраїльської війни корелює з війною неосвічених людей проти своїх нащадків, що ми бачили на прикладі родинної історії Наваль, проте про сцени, у яких наслідки війни стають маркерами театру жорстокості, можна говорити окремо, при тому, що драматург узагалі уникає будь-яких політичних контекстів.

Уперше власне війна зринає в історії ліванської дівчинки Савди, яка з батьками перебуває в таборі біженців після того, як їх будинок спалено: *«Батьки мені нічого не кажуть. Вони нічого мені не розповідають. Я запитую їх: «Чому ми залишили Південь?». Вони відповідають: «Забудь. Буде краще. Не думай про це. Немає ніякого Півдня. Неважливо. Ми живі і їмо щодня. Тільки це і важливо. Вони кажуть: «Тут війна нас не дістане». Я кажу їм: «Війна дістанеться до нас. Земля поранена червоним вовком, який пожире її». Мої батьки нічого не розповідають. Я кажу їм: «Пам'ятаю, ми втікали посеред ночі, якись чоловіки вигнали нас із нашого будинку. Вони зруйнували його». Батьки ж відповідають: «Забудь». Я кажу: «Чому тато стояв на колінах перед палаючим будинком і плакав? Хто спалив наш будинок?». Мені відповідають: «Усе це неправда, Савдо. Тобі наснилося, тобі наснилося...»* (Мувад, 2018: 42–43).

Метафорою війни як червоного вовка, який пожирає все і всіх, наповнено чимало епізодів п'єси. Ми бачимо спустошений сиротинець на півдні Лівану, у Набатіє, так само як і у Кфар Райяті, звідки біженці викрали всіх дітей, аби через них помститися за свої упрямості. Лікар сиротинця нічого не може зрозуміти у справжніх причинах війни: *«Ніхто нічого не розуміє. Брат стріляє в свого брата, а батько – в сина»* (Мувад, 2018: 50); він намагається представити війну як алогічне безкінечне плетиво, яке множить страждання та не має перспективи логічного завершення: *«Два дні тому міліціанти повісили трьох підлітків, які подалися за межі табору. Чому міліціанти повісили трьох підлітків? Тому що два біженці з табору згвалтували і вбили дівчину з села Кфар Саміра. Чому ті два типи згвалтували дівчину? Тому що міліціанти каменювали родину біженців. Чому міліціанти їх забили камінням? Тому що біженці спалили будинок. Чому біженці спалили будинок? Щоб поквитатися з міліціантами, які зруйнували криницю, що викопали біженці. Чому міліціанти зруйнували криницю? Тому що біженці спалили урожай біля ріки Собаки. Чому вони спалили врожай? Точно є якийсь привід, я не пам'ятаю вже, цю історію можна ще довго розказувати, вона тягнеться як нитка за голкою»* (Мувад, 2018: 50–51).

Кілька моторошних сцен, пов'язаних зі знеціненням будь-чійого людського життя під час війни, визначають фобії Наваль у майбутньому мирному житті. Так, її страх перед автобусами пояснюється тим, що в Лівані на її очах розстріляли автобус, повний цивільних людей. І хоча їй самій вдалося його покинути, вона бачила, як *«автобус загорівся, запалав з усіма, хто був*

усередині, запалав зі старими, з дітьми, з жінками, з усіма! Одна жінка спробувала вибратися через вікно, та солдати вистрелили в неї, і вона так і залишилася верхи на вікні, з дитиною на руках, її шкіра танула, и все тануло, всі згоріли!» (Муваад, 2018: 59).

Найжахливіше, що В. Муваад реінтерпретує війну не як конфлікт між ворогуючими державами й арміями, а як жахливе внутрішнє протистояння всередині самого Лівану, як тотальне емоційне засліплення багатьох людей, великою мірою зумовлене тим, що зацікавлені в розпалюванні війни сили користуються родовими забобонами та неосвіченістю великих людських мас. Не випадково Наваль і Савда намагаються вести просвітницьку діяльність, випускають газету, оскільки у війні «важливо жити не лише собою, а й зв'язками з іншими, бути пов'язаним з кимось. Реалізувати в такий спосіб свою любов. Це допомагає людині гідно проходити крізь випробування» (Лівін, 2019). Проте редакцію газети розгромлено, а її співробітників убито, темні часи максимально унеможливають поширення світла, з яким асоціюються у п'єсі грамотність, знання й інформаційна правда: адже спалено навіть будинки тих людей, які просто читали газету.

У тексті п'єси є лише одна верифікована дата – це 1978 рік, відколи розпочинається існування в'язниці Кфар Райят, у якій Наваль провела 10 років. Ми знаємо, що це рік чи не найбільших збройних конфліктів у південному Лівані, коли цивільні жертви обраховувалися тисячами, тож не випадково драматургом постійно згадується Південь. Проте Наваль і Савда ведуть мову про війну тривалістю у сто років, причому Наваль вважає, що це тільки її початок і що це буде «остання війна світу» (Муваад, 2018: 62).

Чимало уваги приділено тому, як війна докорінно міняє людей. Так, юна Савда в момент самооборони вбиває міліціанта, який їм погрожував і хизувався тим, як убивав своїх співгромадян: *«Бачиш ці черевики? Цієї ночі ми зняли їх із ніг трупів. Кожного, хто носив їх, ми вбили впритул, дивлячись очі в очі. Вони казали нам: «Ми з однієї країни, ми однієї крові», – а ми їм проломлювали черепи, а потім забирали черевики. Спочатку у мене тремтіла рука»* (Муваад, 2018: 66–67). Наваль бере на себе провину Савди, і для того, аби переконати всіх, що Савда – це саме вона, їй доводиться постійно співати в тюрмі. Ба більше, відпускаючи Савду, вона благає її не мститися всьому світові: *«Знаєш, ми не любимо війну, але змушені її вести. Ми не любимо нещастя, а живемо ними. Ти хочеш мститися, палити будинки, змусити їх відчувати те, що відчуваєш сама, щоб вони зрозуміли, щоб вони змінилися. Ти хочеш покарати їх, щоб вони зрозуміли. Однак уся ця дурнувата гра живиться дурістю і тим болем, який тебе засліплює...»* (Муваад, 2018: 73). Війна призводить до того, що в пошуках сенсу життя, за відсутності справедливості й освіти, юний Нігад стає тюремним катом Абу Тареком і, засліплений злобою, не впізнає навіть власну матір, яку кілька років не лише жорстоко гвалтує, але й піддає іншим тортурам: *«коли підвішували мене за ноги, коли поливали водою з електричним струмом, коли цвяхи під нігті, коли наводили на мене заряджений холостими пістолет...»* (Муваад, 2018: 85). Війна робить із безневинного сторожа серійного вбивцю немовлят, народжених у тюрмі згвалтованими жінками...

У монолог Наваль, звернений на суді до її ката Абу Тарека, драматург вкладає власну філософію війни, коли *«кожна земля, кожна мова, кожна минувшина відповідають за свій народ, а кожен народ відповідальний за своїх зрадників і героїв. Відповідальний за своїх катів і жертв, відповідальний за власні перемоги і поразки»* (Муваад, 2018: 85). Проте, крім такої загальної відповідальності, Наваль, навіть усвідомивши, що її катував у тюрмі старший син, знаходить у собі сили розділити ненависть до ката і любов до сина. Давши собі обітницю мовчання, вона всю свою любов до дітей висловлює через письмо – ми чуємо це у її листах, які вголос зачитують її діти, коли всі таємниці уже розкрито і близнюки зустрілися з Нігадом – своїм братом і батьком. Нігад отримує два листи від померлої Наваль: один – для батька близнюків, ката їхньої матері, сповнений ненависті та гордовитої зверхності жінки, яка відмовилася все життя

чутися жертвою, а другий – від ніжної матері, яка шукала свого сина багато років і, попри все, любила його, а «там, де любов, там немає місця ненависті» (Мувад, 2018: 107). Для своїх дітей-близнюків Наваль у такий спосіб скасовує безперервність транспоколінної історії родових страждань, помсти й ненависті: пам’ятаємо, що саме завдяки виявленню джерела наших міжпоколінневих травм наші «привиди» – патерни, які підсвідомо керують нами – можуть більше не переслідувати нас, а просто стати нашою історією (Волінн 2023, 69).

8. Висновки

П’єса Ваджі Мувада «Пожежі» в українському перекладі розширює контекстуальне поле сучасних драматургічних інтерпретацій геноцидної війни в аспектах травми / посттравми, пропонуючи через історію однієї родини, через своєрідну родинну сагу, розмову про те, як позбутися негативних спадкових патернів і переплавити глибоку особисту травму в родинну історію, яка засвідчить подолання травми та припинення її подальшого транспоколінневого тиражування. Актуальність п’єси для сучасного українського читача спричинена також суголосністю екстремального досвіду українців у повномасштабній війні, про що свідчать топос біженців, жіночий дискурс війни, дослідження руйнівних впливів геноцидних конфліктів на людські спільноти й особистості. Філігранно опрацьована драматургом стратегія посттравматичного зовнішнього мовчання розкриває механізми глибинної внутрішньої роботи індивідуальної людської пам’яті всередині психіки окремої людини, яка пережила травму / комплекс травм. Важливо, що сучасний драматург у прагненні наблизити читача до сприйняття глибинних дискурсів війни, травми, транспоколінного трагізму максимально використовує потенціал сучасної масової літератури, яка концентрується на швидкій, майже кінематографічній подієвості, багатоплановості, детективних сюжетах, квестах, створенні в реципієнта ілюзії, що в конкретний момент дії він знає набагато більше, ніж персонажі твору. І саме це робить п’єсу захопливою і водночас глибокою, почасти знімає її травматичну напругу, чим, власне, і зумовлена її успішна рецептивна історія, у тому числі екранізація та Велика театральна премія Французької академії.

Література:

1. Бондарева О. Сучасні драматургічні антології у контексті антологізації українських культурних процесів. Стаття 1. Етап пошуку форматів (1979–2014). *Курбасівські читання*. № 16. Київ : НЦТМ ім. Л. Курбаса, 2021. С. 50–86.
2. Волінн М. Це почалося не з тебе. Як успадкована родинна травма формує нас і як розірвати це коло / Пер. з англ. Харків : Віват, 2023. 288 с.
3. Галета О. Нова словесність: українська література в антропологічній перспективі. Львів : Видавництво Львівського католицького університету, 2023. 248 с.
4. Герасименко Н. Словами очевидців: література від Євромайдану до війни. Тернопіль : Джура, 2019.
5. Кошкіна С. Ігор Козловський: Єдиний спосіб пережити травму – в тому числі травму війни – зробити з неї досвід. URL: https://lb.ua/news/2022/08/19/526416_igor_kozlovskiy_iediniy_sposib.html.
6. Лівін М. Вас ніколи не катували? Історія Ігоря Козловського про 700 днів у донецьких підвалах. Як пережити посттравматичний стресовий розлад. URL: <https://www.the-village.com.ua/village/city/city-experience/290723-vas-nikoli-ne-katuvati-istoriya-igorya-kozlovskogo-pro-700-dniv-u-donetskih-pidvalah>.
7. Мувад В. Пожежі : п’єса / Пер. з фр. Львів : Видавництво Анетти Антоненко, 2018. 112 с.
8. Пухонська О. Поза межами бою. Дискурс війни в сучасній літературі. Брустури : Дискурсус, 2022. 288 с.
9. Рябченко М. Жанрова різноманітність воєнної прози в сучасній українській літературі. *Najnowsza słowiańska literatura i kultura popularna. Figury swojskości i obcości współczesnego świata w literaturze i kulturze popularnej krajów słowiańskich*. Zielona Góra: Uniwersytet Zielonogórski, 2019. P. 277–289.
10. Скоріна Г. Книжки, написані військовими про війну, життя і любов. *Історична правда*. 2023, 10 лютого. URL: <https://www.istpravda.com.ua/articles/2023/01/10/162274/>.
11. Улюра Г. Писати війну. Київ : Темпора, 2023. 320 с.
12. Bondarewa O., Bracki A. Wydawnicza kolekcja dramaturgiczna jako otwarta antologia: “Kolekcja teatralna” Wydawnictwa Anetty Antonenko. *BIBLIOTEKARZ PODLASKI*. 1/2022. S. 247–265.

References:

1. Bondareva, O. (2021). Suchasni dramaturhichni antolohiyi u konteksti antolohizatsiyi ukrayinskykh kulturnykh protsesiv. *Stattya 1. Etap poshuku formativ (1979–2014)* [Contemporary dramatic anthologies in the context of anthologizing Ukrainian cultural processes. Article 1. The stage of searching for formats (1979-2014)]. *Kurbasivski chytannya*. № 16. Kyiv: NTSTM im. L. Kurbasa.
2. Vollin, M. (2023). Tse pochalosya ne z tebe. Yak uspadkovana rodynna travma formuye nas i yak rozirvaty tse kolo [It didn't start with you. How inherited family trauma shapes who we and how to end the cycle] / Per. z anhl. Kharkiv: Vivat. 288 p. [in Ukrainian].
3. Haleta, O. (2023). Nova slovesnist: ukrayinska literatura v antropologichniy perspektyvi [New literature: Ukrainian literature in an anthropological perspective]. Lviv: Vydavnytstvo vivskoho katolytskoho universytetu, 2023. 248 p. [in Ukrainian].
4. Herasymenko, N. (2019). Slovamy ochevydtsiv: literatura vid Yevromaydanu do viyny [In the words of eyewitnesses: literature from Euromaidan to the war]. Ternopil: Dzhura [in Ukrainian].
5. Koshkina, S. (2022). Ihor Kozlovsky: Yedyny sposib perezhyty travmu – v tomu chysli travmu viyny – zrobyty z neyi dosvid [Ihor Kozlovsky: The only way to survive a trauma – including the trauma of war – is to turn it into an experience]. [in Ukrainian].
6. Livin, M. (2019). Vas nikoly ne katuvaly? Istoriya Ihorya Kozlovskoho pro 700 dniv u donetskykh pidvalakh. Yak perezhyty posttravmatychny stresovy rozlad [Have you never been tortured? Ihor Kozlovsky's story about 700 days in Donetsk cellars. How to survive post-traumatic stress disorder]. URL: <https://www.thevillage.com.ua/village/city/city-experience/290723-vas-nikoli-ne-katuvali-istoriya-igorya-kozlovskogo-pro-700-dniv-u-donetskih-pidvalah> [in Ukrainian].
7. Muavad, V. (2018). Pozhezhi: P'yesa / Per. z fr. Lviv: Vydavnytstvo Anetty Antonenko. 112 p. [in Ukrainian].
8. Pukhonska, O. (2022). Poza mezhamy boyu. Dyskurs viyny v suchasniy literature [Outside of combat. Discourse of war in modern literature]. Brustury: Dyskursus. 288 p. [in Ukrainian].
9. Skorina, H. (2023). Knyzhky, napysani viyskovymy pro viynu, zhyttya i lyubov [Books written by soldiers about war, life and love]. *Istorychna pravda*. 2023, 10 lyutoho. URL: <https://www.istpravda.com.ua/articles/2023/01/10/162274/> [in Ukrainian].
10. Ryabchenko, M. (2019). Zhanrova riznomanitnist voyennoyi prozy v suchasniy ukrayinskiy literature [Genre diversity of military prose in modern Ukrainian literature]. *Naynovsza slavonic literature and popular culture. Builds of svoyskosci and obcosci of the modern world in literature and popular culture of slavonic countries*. Green Mountain: Greenmountain University, P. 277–289 [in Ukrainian].
11. Ulyura, H. (2023). Pysaty viynu [To write war]. Kyiv: Tempora. 320 p. [in Ukrainian].
12. Bondarewa, O., Bracki, A. (2022). Wydawnicza kolekcja dramaturgiczna^[1] jako otwarta antologia: “Kolekcja teatralna” Wydawnictwa Anetty Antonenko [Publishing dramaturgical collection as an open anthology: “Theater Collection” by Anetta Antonenko Publishing House]. *BIBLIOTEKARZ PODLASKI*. № 1. P. 247–265 [in Polish].

Стаття надійшла до редакції 25.04.2024

The article was received 25 April 2024

ЩЕ ОДНА МІСТИФІКАЦІЯ ВІКТОРА ПЕТРОВА (В. ДОМОНТОВИЧА): УМАНСЬКИЙ ЕПІЗОД БІОГРАФІЇ НАУКОВЦЯ І ПИСЬМЕННИКА

Лопушан Тетяна Володимирівна,
кандидат філологічних наук,
доцент кафедри української літератури,
українознавства та методик їх навчання
Уманського державного педагогічного університету
імені Павла Тичини
Litera2u@gmail.com
orcid.org/0000-0003-4408-6877

Зарудняк Наталя Іванівна,
старший викладач кафедри української літератури,
українознавства та методик їх навчання
Уманського державного педагогічного університету
імені Павла Тичини
nzarudnyak1@gmail.com
orcid.org/0000-0002-7736-0341

У статті зроблено спробу з'ясувати невеликий епізод з життя відомого українського вченого Віктора Платоновича Петрова (В. Домонтовича), котрого недаремно називають одним з останніх українських енциклопедистів. Коло його наукових інтересів було надзвичайно широким, оскільки він поєднував глибокі пізнання в царині філософії, історії, археології, етнографії, фольклористики, мовознавства тощо з непересічним талантом письменника. Однак епоха революційних зрушень першої половини ХХ століття, зруйнованих багатообіцяючих подій національного відродження 20-х рр., а далі жорсткого терору 30-х рр. примусила Віктора Петрова відмовитися від письменницької праці, погодитися на співпрацю з радянськими органами НКВС і аж до смерті приховувати багато фактів зі своєї біографії.

Мета дослідження. На основі аналізу масиву текстів біографічних та архівних матеріалів з'ясувати окремі затемнені епізоди життя Віктора Петрова та його взаємини з батьком, а на основі матеріалів, що становлять інтерес радше з погляду локально-красназничого, оприлюднити невідомий раніше момент біографії Віктора Петрова, пов'язаний з історією Уманщини 20-х років ХХ століття.

Методи дослідження. Під час дослідження ми користувалися порівняльно-історичним методом для того, щоб на основі історичних аналогій зробити ширші узагальнення щодо розрізнених фактів з біографії Віктора Петрова (В. Домонтовича) та провести паралелі з іншими представниками українського письменства епохи «розстріляного відродження», біографічним (для інтерпретації духовних проявів його особистості в творчому доробку), джерелознавчим (для виявлення, аналізу та критичного відбору архівних і літературних джерел та верифікації наведених у них фактів), евристичним (для висунення та обґрунтування гіпотетичних припущень щодо затемнених епізодів із життя митця) та почасти психоаналітичним (для з'ясування несвідомих чинників, що вплинули на «конструювання» Віктором Петровим своїх автобіографічного та літературного дискурсів).

Результати. Один із таких затемнених епізодів пов'язаний із соціальним походженням вченого і письменника, оскільки для продовження своєї наукової кар'єри він вимушений був відмовитися від спілкування з батьком, що в останні роки життя був хіротонізований на єпископа Уманського. Доля єпископа Платона довгий час також була невідомою широкому загалу, хоча пам'ять про нього збереглася, як і його могила біля церкви на старовинному Міщанському кладовищі міста Умані Черкаської області. Поштовою для наукової розвідки стали щоденники відомого уманського громадського діяча Петра Курінного, у яких було виявлено згадку про відвідини єпископа Платона сином Гавриїлом незадовго до його смерті.

Висновки. Дослідження досить значного масиву біографічних матеріалів про Віктора Петрова і його родину дало змогу зробити висновок, що під цим прибраним ім'ям ховався сам молодий вчений,

а також висловлено гіпотези, щодо джерел одного із численних його псевдонімів. Для обґрунтування своїх припущень автори дослідження заглибилися в аналіз стосунків між батьком і сином, деякі важливі характеристичні риси їхні особистостей. Зокрема, було спостережено, що батько мав значний вплив на формування інтересу сина до наукової діяльності і прагнув спрямувати його на продовження родинної традиції діяльності в царині проповідництва і богослов'я. Однак особливості епохи, характер, особисті смаки та певною мірою авантюристична жилка Віктора Петрова стали визначальними для непростого й неоднозначного шляху цієї, безумовно, цікавої і непересічної особистості.

Ключові слова: «Розстріляне Відродження», краєзнавство, містифікація, псевдонім, родина, батько, Єпископ Уманський Платон.

ANOTHER MYSTIFICATION OF VICTOR PETROV (V. DOMONTOVYCH): THE UMAN EPISODE OF THE BIOGRAPHY OF THE SCIENTIST AND WRITER

Lopushan Tetiana Volodymyrivna,
*Candidate of Philological Sciences,
Associate Professor at the Ukrainian literature,
Ukrainian Studies and Methodology Department,
Pavlo Tychyna State Pedagogical University
Litera2u@gmail.com
orcid.org/0000-0003-4408-6877*

Zarudniak Natalia Ivanivna,
*Senior Lecturer at the Ukrainian literature,
Ukrainian Studies and Methodology Department,
Pavlo Tychyna State Pedagogical University
nzarudnyak1@gmail.com
orcid.org/0000-0002-7736-0341*

The article attempts to reveal a small episode from the famous Ukrainian scientist Viktor Platonovych Petrov's (V. Domontovych) life. He is fairly called one of the last Ukrainian encyclopedists. The circle of his scientific interests was extremely wide, as he combined a deep knowledge in the fields of philosophy, history, archeology, ethnography, folkloristics, linguistics, etc. with an unparalleled talent as a writer. However, the era of revolutionary changes in the first half of the 20th century, the destroyed promising events of national revival in the 20s, and then the harsh terror of the 30s forced Viktor Petrov to give up his writing work, agree to cooperate with the Soviet NKVD authorities, and hide many facts from his biography until his death.

Purpose. To find out individual obscured episodes of Viktor Petrov's life and his relationship with his father based on the analysis of biographical and archival materials. To publicize a previously unknown moment of Viktor Petrov's biography, related to the history of Umanshchyna 20 years of the 20th century based on the materials that are of interest rather from the point of view of local and regional history.

Methods. In the course of the research, we used the comparative-historical method in order to, on the basis of historical analogies, make broader generalizations about scattered facts from the biography of Viktor Petrov (V. Domontovych) and draw parallels with other representatives of Ukrainian literature of the era of the "shot revival", biographical (for interpretation spiritual manifestations of his personality in his creative work), source studies (for the identification, analysis and critical selection of archival and literary sources and verification of the facts stated in them), heuristic (to put forward and substantiate hypothetical assumptions about obscured episodes from the artist's life) and partly psychoanalytic (to clarify the unconscious factors that influenced Viktor Petrov's "construction" of his autobiographical and literary discourses).

Results. One of such dark episodes is related to the social origin of the scientist and writer. In order to continue his scientific career, he was forced to give up communication with his father, who in the last years of his life was ordained as a bishop of Umansky. The fate of Bishop Platon was also unknown to the general public for a long time, although his memory, as well as his grave, were preserved near church in the ancient Mishchansky cemetery of the city of Uman, Cherkasy region.

The diaries of the famous Uman public figure Pyotr Kurinny were the impetus for scientific research, in which a mention of the visits of Bishop Platon by his son Gabriel shortly before his death was found. The study of a rather large array of biographical materials about Viktor Petrov and his family made it possible to conclude that the young scientist himself was hiding under this disguised name. And hypotheses were also expressed regarding the sources of one of his numerous pseudonyms.

Conclusions. To justify their assumptions, the authors of the study delved into the analysis of the relationship between the father and son as well as into some important characteristic features of their personalities. In particular, it was observed that the father had a significant influence on his son's interest formation in scientific activity. He also thought to direct him to continue the family tradition of activity in the field of preaching and theology. However, the features of the era, the character, personal preferences and, to a certain extent, the adventurous streak of Viktor Petrov, became decisive for the difficult and ambiguous path of this definitely interesting and extraordinary personality.

Key words: “Rozstrilyane Vidrodzhennya”, local history, hoax, pseudonym, family, father, Bishop Platon of Uman.

1. Вступ

Життя і творчість Віктора Петрова (В. Домонтовича) містить численні загадки й авторські містифікації, що зумовлено специфікою доби великих історичних потрясінь, безпосереднім учасником та почасти історіографом якої йому довелося стати. Його праця «Українські культурні діячі УРСР – жертви большевицького терору» (Петров, 1959) є чи не першим документом, що засвідчив злочини більшовизму, спрямовані на знищення української національної еліти, а коли брати ширше, то й культурний геноцид одного з найчисленніших, як на першу половину ХХ століття, народів європейського континенту. Водночас обставини, за яких названа праця стала відомою представникам української діаспори, досить сумнівні, як уся історія зі зникненням Віктора Петрова і його наступної «реінкарнації» вже в Радянському Союзі. Утім, за нинішніх обставин навряд чи можна сподіватися на якісь прориви у цій царині. Попри те що значна спільнота сучасних істориків, літературознавців, краєзнавців-аматорів долучилися до прояснення численних темних місць у біографії Віктора Петрова, до більш-менш повного заповнення цих лакун знадобиться досить багато зусиль. Крім того, більшість архівних матеріалів, пов'язаних із життям письменника, опинилися в центральних сховищах спочатку радянських, а пізніше російських спецслужб, а тому недоступні для дослідників. Тому є важливими навіть невеликі деталі, які дають змогу доповнити біографічні відомості про цю нетривіальну постать ученого-енциклопедиста і яскравого представника українського модернізму 20–30-х років ХХ століття.

Інтерес українських літературознавців до постаті письменника і науковця Віктора Петрова (В. Домонтовича) проявився в українському постімперському просторі ще в 90-х роках разом із виходом монографії С. Павличко «Дискурс модернізму в українській літературі», у якій цілу главу присвячено модерній інтелектуальній прозі Валер'яна Підмогильного та Віктора Петрова (В. Домонтовича) (Павличко, 1999: 209–221). Однак біографія останнього ще досить тривалий час залишалася поза пильною увагою укладачів антологій і біографічних оглядів, присвячених представникам «Розстріляного відродження». Перший, так би мовити «романтичний», етап досліджень був спрямований переважно на героїзацію образів закатованих чи позбавлених волі на довгі роки письменників. Але Віктор Петров як реальна особа не вкладався у вироблену літературознавцями «христологічну» схему: «діяння – мучеництво – вічна слава». Водночас на цьому етапі біографічних досліджень висловлювання щодо тих письменників, чия доля не вкладалася в означену схему, а особливо якщо щодо них виникали підозри щодо співпраці зі сталінським режимом, позначаються виразним негативізмом.

Однак уже в перше десятиліття ХХІ століття можемо відзначити стійкий інтерес і до біографії Віктора Петрова (В. Домонтовича), і до його художнього доробку. Насамперед з'явилися

дослідження наукової спадщини вченого, гігантське значення якої для української гуманітаристики не викликає жодних заперечень. Зокрема, можемо відзначити біографічні нариси межі ХХ–ХХІ століть М. Брайчевського (Брайчевський, 1990: 95–100), Ю. Загоруйко (Загоруйко, 1993), О. Стрижака (Стрижак, 2000: 25–33), В. Ульяновського (Ульяновський, 1995: 178–190), З. Франко (Франко, 1984: 84–87) тощо.

Серед усіх вище названих публікацій найбільший інтерес для нашого дослідження становить стаття В. Ульяновського (Ульяновський, 1995: 178–190) «В пустелі мені з'явився біс», або Про темну мантію Віктора Петрова», у якій зроблено спробу осмислення декларованої В. Петровим проблеми «множинності біографій» людини модерної епохи (Петров, 1946). Оприявлений у ній дискурс аналізу біографії письменника і вченого крізь призму загадковості та множинності власної його біографії простежується в ґрунтовному монографічному дослідженні В. Агеєвої «Поетика парадокса: Інтелектуальна проза Віктора Петрова-Домонтовича» (Агеєва, 2006), працях В. Андреева (Андреев, 2017), Г. Грегуль (Грегуль, 2007), З. Загоруйко (Загоруйко, 1992), І. Коляди (Коляда, 2021), Р. Корогодського (Корогодський, 2000), В. Корпусової (Корпусова, 2002, 2005), І. Мазуренко (Мазуренко, 2004), А. Портнова (Портнов, 2021), Р. Хомякова (Хомяков, 2019), М. Шудрі (Шудря, 2005) та ін.

Практично всі зазначені дослідники, додаючи до загальної картини життя та творчості письменника і вченого окремі риси, що допомагають заповнити прогалини й фігури замовчування в його біографії, із жалем констатують, що зробити її більш прозорою дасть змогу лише доступ до закритих нині архівів, а окремі епізоди, можливо, назавжди залишаться таємницею. Знайдені нами в щоденникових записах згадки про Єпископа Уманського Платона та його сина Віктора Петрова ми вже робили спробу інтерпретувати в іншій своїй статті (Войтік, Лопушан, 2019), однак після доповнення фактологічної бази дослідження спробуємо розглянути їх під новим кутом зору.

Мета дослідження. На основі аналізу масиву текстів біографічних та архівних матеріалів з'ясувати окремі затемнені епізоди життя Віктора Петрова та його взаємини з батьком, а на основі матеріалів, що становлять інтерес радше з погляду локально-красназничого, оприлюднити невідомий раніше момент біографії Віктора Петрова (В. Домонтовича), пов'язаний з історією Уманщини 20-х років ХХ століття.

Предметом цього дослідження стало зіставлення та аналіз окремих раніше невідомих фактів біографії письменника і науковця Віктора Петрова (В. Домонтовича) задля заповнення лакун у його життєписі, *об'єктом* – масив літературознавчих і красназничих текстів, архівних джерел та щоденникових записів, у яких висвітлено розрізнені, інколи суперечливі відомості про письменника.

Під час дослідження ми користувалися порівняльно-історичним методом для того, щоб на основі історичних аналогій зробити ширші узагальнення щодо розрізнених фактів з біографії Віктора Петрова (В. Домонтовича) та провести паралелі з іншими представниками українського письменства епохи «розстріляного відродження», біографічним (для інтерпретації духовних проявів його особистості у творчому доробку), джерелознавчим (для виявлення, аналізу та критичного відбору архівних і літературних джерел та верифікації наведених у них фактів), евристичним (для висунення й обґрунтування гіпотетичних припущень щодо затемнених епізодів із життя митця) та почасти психоаналітичним (для з'ясування несвідомих чинників, що вплинули на «конструювання» Віктором Петровим своїх автобіографічного та літературного дискурсів).

2. Містифікації Віктора Петрова

Життя і творчість Віктора Петрова (В. Домонтовича) становить для нас цілий комплекс дивовижних парадоксів і таємниць, які, очевидно, ще не скоро (а, можливо, й ніколи не зможемо розшифрувати). Ще в 90-х роках ХХ століття С. Павличко констатувала: «Творчість Віктора Петрова, відомого також за псевдонімами В. Домонтович і Віктор Бер, залишається малознаною, навіть загадковою. Його літературна й життєва доля була зовсім інакшою і значно

складнішою. Він паралельно прожив декілька цілком відмінних життів, які не лише не перетиналися між собою, а немовби заперечували одні одних» (Павличко, 1999: 3).

Серед цих «відмінних життів» чи не найбільш інтригуючою і оповитою легендами для дослідників біографії вченого і письменника є історія його співпраці з радянськими спецслужбами в роки Другої світової війни. Зокрема, письменник М. Шудря, який мав можливість почути розповідь про деякі моменти з життя радянського агента В. Петрова від нього самого, зауважує, що той запевняв його, що скрізь, де йому випадало діяти, «ніколи не кривив душою: завжди за статутом виконував доручення командування і так же віддано служив окупаційній владі», а також що «для нього Україна не була порожнім звуком, і він, як міг, дбав про її майбутнє. Навіть опинившись за кордоном, у Берліні, викладаючи в Українському університеті чи виступаючи перед емігрантськими колами, Петров ніколи не зраджував свого духовного покликання» (Шудря, 2005: 77). Тут варто зауважити, що Віктор Петров є одним із тих історичних персонажів, котрі навряд чи надаються до спрощеного потрактування в системі координат «свій – чужий». Власне у його романі «Без ґрунту» можемо спостерігати досить широкий спектр позицій українських інтелігентів щодо питань національного, культурного соціального розвитку українства. Спосіб виживання, який вибрав для себе В. Петров у ситуації суспільства максимальної ідеологічної поляризації революційної, постреволуційної, а пізніше безпеліційної тоталітарної епох, – інтелектуальна гра. Віктор Петров надзвичайно високо поцінював наявність у людини блискучого інтелекту вченого, котрий володіє знаннями енциклопедичного типу. Можна навіть припустити, що він вбачав єдину можливість своєї життєвої самореалізації в тому, щоб «напруживши всі свої духовні здібності, ціною найбільших зусиль забезпечити за собою вихід у професуру», оскільки, на думку В. Петрова, за інших обставин навіть успішного в науковому сенсі випускника університету неминуче чекає «пасивне низобіжне самоусунення в глуху безвість провінційного учителювання» (Домонтович, 2003: 467). Найімовірніше, остання ескапада стосується Миколи Зерова, який після закінчення університету став провінційним учителем, не доклавши відповідних зусиль для «виходу в професуру» відразу після студентської лави. Не будемо вдаватися до аналізу психологічних аспектів стосунків між друзями-суперниками, однак сам факт такого досить жорсткого формулювання наводить на думку про абсолютизацію Віктором Петровим ідеї домінування розуму як запоруки життєвого успіху й вивіщення над загалом. Крім того, за свідченнями Г. Костюка, він був схильний до іронії та вбивчих гострих, але точних характеристичних оцінок представників свого оточення, через що його побоювалися й недолюбливали (Костюк, 1987: 142). Чи не найточніше цю визначальну рису особистості Віктора Петрова схарактеризувала В. Агеєва: «Домонтович, митець, що у багатьох своїх творах любив демонструвати релятивність усіх авторитетних істин, деконструювати міфи й ідеологеми, романіст, незрідка захоплений нібито самодостатніми мовними, формальними іграми <...> запраг Абсолюту» (Агеєва, 2018). Одним із виявів цього прагнення абсолюту стала схильність до містифікацій та інтелектуальних ігор, до яких він активно вдавався впродовж усього свого життя.

Свою позицію щодо власної біографії та індивідуальних життєписів людини першої половини ХХ століття загалом він сформулював так: «Час ущільнився... Кожна людина числить за собою кілька життєписів. Одне ім'я стало явно недостатнім для людини. Тотожність імені більше не відповідає зламам етапів. Над усім панує епоха. Функція людини за однієї доби одна, за іншої – інша. У зміні діб утрачає увагу сталість особи. Жаден не має власної біографії, бо його біографія належить відтінкам епох, які круто відрізняються одна від одної» (Петров, 1946: 8). Виходячи із цього життєвого принципу, він вибирає для себе відразу три способи авторської ідентифікації своїх текстів: свої публікації в царині історичній та етнографічній підписує власним іменем, філософські розвідки виходять за авторства В. Бера, художні тексти – В. Домонтовича. Крім того, біографи Віктора Петрова виявили, що він використовував

у різні періоди своєї наукової діяльності також такі псевдоніми, як В. Плят, А. Семьонов, Борис Вериго (Андрєєв, 2017). У псевдонімах, якими Віктор Петров підписував свої наукові, публіцистичні й художні тексти відчуваються відголосок мовних формальних ігор та іронії їх власника, про які ми говорили вище. Зокрема, А. Непохитний (Непохитний, 2008) досить аргументовано доводить, походження псевдоніма В. Домонтович від балтійського антропоніма Daumantas, який перекладається як «той, що багато каламутить», утім застерігаючи, що це лише його власна версія, не підтверджена власником псевдоніма. Але не можна сумніватися, що такий вибір його прихованого значення дуже логічно вкладається в психологічний портрет людини авантюрицького типу, схильної до містифікацій, котра була переконана, що за допомогою інтелекту зможе переграти репресивну радянську машину. Важливою складовою авторських містифікацій стали псевдоніми, які Віктор Петров використовував не лише для авторської ідентифікації текстів, але й у реальному житті задовго до свого резидентства в Німеччині.

Тут варто зауважити, що особливо вразливою точкою для науковця і письменника були не романтичні почуття до Софії Зерової, які деякі його біографи вважають причиною згоди на співпрацю з НКВС, а соціальне походження. Його дід по батькові Мефодій Наумович Петров був дяком церкви при губернській земській лікарні та заштатним псаломщиком церкви Богоматері Всіх Скорботних Радості у Катеринославі. Дідів брат Сава Наумович усе життя прослужив священником церкви в с. Межиріч біля Павлограда. Дід по материнській лінії Віктор Іванович Преображенський був ректором Катеринославської духовної семінарії. Більш детально про родовід Петрова можна прочитати в ґрунтовних спеціальних дослідженнях М. Чабана (Чабан, 2012) і В. Андрєєва (Андрєєв, 2012).

3. Батько і син: уманський епізод у житті Віктора Петрова

Предмет нашого дослідження вимагає зосередитися на постаті іншої важливої для нього особистості, а саме – єпископа Уманського Платона, чия могила збереглася попри досить буремні події ХХ століття на території старовинного кладовища, прилеглого до церкви Успіння Пресвятої Богородиці на території старого мікрорайону міста Умані, відомого як Міщанка. Його доля становить для нас інтерес насамперед тому, що єпископ Платон – батько Віктора Петрова. У 1921 р. він був висвячений на єпископа Уманського. Проте вже тоді він був невиліковно хворий і 4 травня 1922 року помер. Спочатку Платона Петрова поховали на території Успенського собору, але пізніше перепоховали. При цьому з'явилися місцеві перекази про нетлінність тіла отця церкви, що, безумовно, сприяло особливому ставленню до його могили. Відомий уманський громадський діяч П. Ф. Курінний у своєму щоденнику свідчить, що 8 травня він навідався до монастирської церкви на Івангородському передмісті, де йшла служба за покійним, а поховання відбулося 10 травня («Умань і уманчани...», 2014: 310). Звісно, це сам по собі цікавий для нас факт, оскільки дає змогу уточнити дату смерті єпископа Платона, однак ще більший інтерес становить більш ранній щоденниковий запис Курінного від 11 квітня 1922 року, у якому він повідомляє, що познайомився із сином єпископа Гавриїлом Платоновичем Петровим і особіно підкреслює, що той обіймає посаду секретаря Уманської духовної консисторії («Умань і уманчани...», 2014: 300). Однак у всіх документах ми знаходимо незаперечні докази щодо того, що Віктор був єдиним сином, а пізніше і єдиною дитиною в родині. Про це свідчить довідкова книжка Херсонської єпархії, що вийшла друком 1904 р., у якій містилися дані про священника Платона Петрова. Щодо його сімейного стану зазначено: «Вдовь; вь сем. сынъ 10 л.» («Довідкова книга...», 1906: 44–45). Отже, сина Гавриїла у єпископа Платона просто не могло бути фізично. Тож можемо припустити, що до хворого батька приїжджав саме Віктор Петров.

Звісно, прямих свідчень на користь нашої гіпотези ми не маємо, оскільки в ряді автобіографій учений вкрай суперечливий, можливо, цілком свідомо заплутуючи можливих інтересантів у цій справі. В одному випадку він вказує, що відразу після реорганізації у 1920 р. Київського

університету, професорським стипендіатом якого він був з 1918 р., він почав працювати в Етнографічній комісії Української академії наук, однак в іншому випадку вказує 1924 рік. Поряд із цим маємо інформацію, що він учителював у різних київських навчальних закладах для підробітку, у 1921 році рятувався від голоду спочатку в с. Горобіївці на Канівщині, а в 1922 році Микола Зеров запросив його до Баришівки. Як бачимо, до Умані він не їхав, попри те, що тут, також рятуючись від голоду, осів на цілий сезон очолюваний Лесем Курбасом «Кийдрамте» і потягнув за собою досить багато представників мистецької української публіки. Але контакти з батьком-єпископом були вкрай небезпечними для Віктора Петрова, тому він наважився приїхати до батька лише за екстраординарних обставин, а якщо й відвідував його раніше, то робив це не публічно, оскільки в детальних щоденникових записах Петра Курінного єпископ Платон фігурує досить часто, а стосунки з ним і його оточенням досить близькі й довірчі. Однак запис свідчить, що познайомився він із Віктором Петровим менше як за місяць до смерті батька («Умань і уманчани...», 2014: 310). І навіть за цих екстраординарних обставин П. Курінного ввели в оману щодо імені та роду занять сина. Чи було це рішенням батька-єпископа, чи В. Петров, усвідомлюючи небезпечність свого становища, вирішив приховати своє справжнє ім'я сам, ми навряд чи дізнаємося. Щодо цього Г. Грегуль у своїх висновках до статті про походження письменника зауважує: «Він писав правду, але не всю, щоб уникнути зайвих клопотів, адже відомо, що за будь-яких обставин В. Петров вирізнявся обережністю» (Грегуль, 2007: 42). При цьому вона наводить твердження Ю. Шереха, котрий добре знав В. Петрова: «Петров узагалі був дуже обережний. Часто в мене було враження, що він більше думає не про те, що сказати, а про те, чого не сказати, не договорити. Такий же обережний він був у житті. Як Пер Гюнт, він старався обійти життя по кривій» (Шерех, 1998: 119). Крім того, зібрані М. Чабаном факти про долю великої священницької родини Петрових-Преображенських засвідчують, що його побоювання не були безпідставними. Більшість його родичів-священників були репресовані й розстріляні під час сталінського терору. Про перебування Віктора Петрова в Умані засвідчує ще й той факт, що його рукописи 20-х років частково написані на зворотній стороні використаних бланків Уманського позичково-зберігального товариства, членом наглядової ради якого був Петро Курінний і яке було розформоване на час смерті єпископа Платона.

Ще одну гіпотезу хочеться висловити стосовно походження псевдоніма Гавриїл Петров, під яким він фігурує в щоденниках П. Курінного. Визначальною рисою отця Платона були аскетизм та ортодоксальність у питаннях православної віри. Зокрема, на користь цього свідчить та обставина, що відразу після закінчення духовної семінарії він навчався в протисектанській православній школі, а пізніше, як слушно зауважує В. Брюховецький в передмові до першого тому тритомного видання наукових праць В. Петрова «Розвідки», його призначення на службу до Холма «означало в ту пору несхитну довіру з боку церковного «начальства» до чистоти і послідовності його ідеологічних переконань» (Брюховецький, 2013: 11). Варто зауважити, що навіть за непрості ситуації розколу в церковному середовищі між російськими ортодоксами і прихильниками створення української автокефалії в 20-х роках ХХ століття єпископ Платон дотримувався ідеї неподільності православ'я. Свідчення на користь цього теж знаходимо в уже згадуваних нами щоденниках П. Курінного, котрий детально описує обставини розколу й боротьби між очільниками новоствореної української церкви та їхніми опонентами в Київській єпархії, до якої належала Уманщина («Умань і уманчани...», 2014: 269).

Очевидно, з неменшою прискіпливістю ставився батько до освіти й релігійного виховання сина. Ще до навчання в Київській духовній академії він активно працював в царині богослов'я, став автором цілого ряду статей до різних духовних видань. Отже, свій потяг до науки син успадкував від батька. Батько навіть на деякий час відтермінував для виховання сина прийняття чернецтва, а головні настановчі принципи своєї виховної системи він виклав у проповіді:

«Праця – це обов’язок усіх і кожного; ані вік, ані соціальне і майнове становище не звільняють нас від обов’язку трудитися (переклад наш)» (Петров, 1905: 21). Звісно, зразками такого працелюбства для Платона Петрова насамперед були отці-подвижники православ’я. Можна погодитися з В. Брюховецьким, що батько прагнув, щоб син пішов услід за ним шляхом святенництва. Тут хочеться звернути увагу на суперечливий епізод із перебуванням Віктора Петрова в Саратові. Чи справді він там закінчував гімназію? Звідки тоді таке явне прагнення затемнити цей епізод в біографії? Можливо, після закінчення гімназії в Холмі й перед вступом до Київського університету була спроба навчання в Саратовській духовній семінарії, визначальною рисою якої була така близька отцю Платону спрямованість на місіонерство та боротьбу з розкольництвом і сектантством. На жаль, ми не можемо сьогодні дістати документальні підтвердження цього припущення через наші воєнні реалії, але саме воно пояснює обізнаність Віктора Петрова в богословських дисциплінах на такому рівні, який давав йому змогу викладати їх в Українській православній богословській академії в Берліні.

Незаперечним є той факт, що з юних літ у родинному колі Віктор мав доступ до різних релігійних видань, які читав або у яких публікував свої праці батько. І тут ми можемо припустити, що прототипом такого собі Гавриїла Платоновича Петрова, з яким познайомився П. Курінний біля смертного ложа єпископа Платона (а насправді його сина Віктора), був митрополит Гавриїл Петров – визначний російський богослов і проповідник XVII століття. Не знати про нього В. Петров просто не міг, оскільки йому присвячені статті в численних довідниках і енциклопедіях початку XX століття, а в 1914 році в журналі «Християнське читання» вийшли дві статті, присвячені його життю та діяльності за авторством відомого історіографа російського православ’я Б. Титлінова (Титлінов 1914, № 11: 1327–1345; № 12: 1447–1474.). Отже, наше припущення може бути цілком вірогідним.

4. Висновки

Отже, можемо констатувати, що попри досить значний обсяг біографічних студій, присвячених життю та творчості, науковій діяльності письменника і науковця-енциклопедиста Віктора Петрова (В. Домонтовича) ми вимушені констатувати, що багато епізодів його життя залишаються невідомими через свідоме замовчування ним окремих епізодів зі своєї біографії або недоступності українським науковцям успадкованих російськими спецслужбами радянських архівів. Завдяки дослідженню щоденникових записів 20-х років XX століття уманського громадського діяча Петра Курінного ми отримали змогу підтвердити факт перебування Віктора Петрова в місті Умані та його стосунків із батьком – єпископом Уманським Платоном, про який раніше згадувалося лише як про гіпотетичний. Крім того, ми насмілилися висловити деякі припущення щодо походження псевдоніма Гавриїл Петров, яким скористався молодий учений, щоб зберегти інкогніто.

Література:

1. Агеєва В. Поетика парадокса: Інтелектуальна проза Віктора Петрова-Домонтовича. Київ, 2006. 432 с.
2. Агеєва В. П. Між релятивністю й абсолютотом. *Наукові записки НаУКМА*. Літературознавство. 2018. Т. 1. С. 38-43. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/NaUKMAL_2018_1_8 (дата звернення: 19.03.2024).
3. Андреев В. 3 роду священників: дитинство та юність Віктора Петрова. *Scriptorium nostrum*. 2017. № 1 (7). С. 7–37.
4. Андреев В. М. Віктор Петров: нариси інтелектуальної біографії вченого. Дніпропетровськ : Герда, 2012. 476 с. (серія Dniprovia).
5. Брайчевський М. В. П. Петров – учений-універсал. *Археологія*. 1990. № 3. С. 95–100.
6. Брюховецький В. Знедійснення дійсності, або *via dolorosa* навспак. *Петров В. Розвідки*. Упорядник, автор передмови і приміток В’ячеслав Брюховецький. Т. 1. Київ, 2013. С. 6–92.
7. Войтків Б., Лопушан Т. Одна із нерозгаданих сторінок долі Віктора Петрова-Домонтовича. *Літературне краєзнавство у системі національно-патріотичного виховання студентів та учнів Уманщини: матеріали регіон. наук.-метод. семінару*. Умань: Візаві, 2019. С. 7–10.

8. Грегуль Г. Соціальне походження Віктора Петрова: невідомі сторінки. *Слово і час*. 2007. № 9. С. 40–43.
9. Довідкова Книга Херсонської єпархії. Одеса, 1906. С. 44–45.
10. Домонтович В. Болотяна Лукроза. *Київські неокласици*. Упор. Наталія Котенко. Київ : Смолоскип, 2015. С. 459–499.
11. Загоруйко Ю. Митець невизначеної долі. Віктор Петров-Домонтович [письменник, літературознавець]. *Слово і час*. 1992. № 7. С. 25–33.
12. Загоруйко Ю. Письменник Віктор Петров [В. Домонтович]. Київ, 1993. 44 с.
13. Коляда І. Віктор Домонтович. Х. : Фоліо, 2021. 128 с.
14. Корогодський Р. На межі... Ще один полонений доби «Українського відродження» [В. Петров]. *Сучасність*. 2000. № 2. С. 146–158.
15. Корпусова В. «Третє» життя В. П. Петрова: «Він був людиною покликання, а не визнання». *Слово і час*. 2002. № 10. С. 69–90.
16. Корпусова В. З архіву Віктора Петрова. (Домонтовича). *Слово і час*. 2006. № 5. С. 73–76.
17. Корпусова В. Невідома сторінка біографії Віктора Петрова (Домонтовича). *Наукові праці Національної бібліотеки України імені В.І.Вернадського*. Вип. 14. Київ, 2005. С. 859–869.
18. Костюк Г. Зустрічі і прощання. Книга перша. Едмонтон : КІУС, 1987. 743 с.
19. Мазуренко І. Метаморфози Віктора Петрова (В. Домонтовича): Фрагменти життя і творчості за документами доби. *Січеслав*. Вип. 2. Дніпропетровськ, 2004. С. 88–94.
20. Непохитний А. Віктор Платонович Петров та його псевдонім В. Домонтович. URL: <http://biography.nbuv.gov.ua/data/vidannya/4/JRN/pdf/37.pdf> (дата звернення: 22.03.2024).
21. Павличко С. Інтелектуальна проза Петрова й Підмогильного. *Дискурс модернізму в українській літературі*. Київ, 1999. С. 209–215.
22. Павличко С. «Роман як інтелектуальна провокація». *Домонтович В. Доктор Серафікус. Без ґрунту*. Київ, 1999. С. 3–16.
23. Петров В. Історіософічні етюди. МУР: Мистецький український рух. 1946. ЗБ. II. С. 8 URL: https://uamoderna.com/images/archiv/13/9_UM_13_Archive_Petrov.pdf (дата звернення: 10.04.2024).
24. Петров П. Слова, промови і повчання, виголошені перед вихованцями Одеського реального училища (1902–1904 р.). Одеса, 1905. 146 с.
25. Петров В. Українські культурні діячі УРСР 1920–1940. Жертви більшовицького терору. Нью Йорк : Пролог, 1959. 80 с. (Суспільно-політична бібліотека. Ч. 1).
26. Портнов А. Віктор Петров і Софія Зерова: Роман у листах. *Віктор Петров. Листи до Софії Зерової*. Київ : Дух і Літера, 2021. С. 4–29.
27. Стрижак О. Віктор Петров. *Народознавство*. 2000. № 58. С. 2–19.
28. Титлінов Б. В. Гавриїл (Петров), митрополит Новгородський і Санкт-Петербурзький (народ. 1730 р., пом. 1801 р. в перші роки життя і служіння. *Християнське читання*. 1914. № 11. С. 1327–1345; № 12. С. 1447–1474.
29. Ульяновський В. «В пустелі мені з'явився біс», або Про темну мантію Віктора Петрова. *Філософська і соціологічна думка*. 1995. № 1–2. С. 178–190.
30. Умань і уманчани очима П. Ф. Курінного / Уклад. Ю. В. Торгалю. Умань : Видавець «Сочінський», 2014. 428 с.
31. Франко З. Т. Він не встиг написати мемуари: Слово про розвідника і вченого В. П. Петрова. Київ, 1984. № 12. С. 84–87.
32. Хомяков Р. Таємні життя Віктора Петрова. URL: <https://amnesia.in.ua/petrov> (дата звернення: 03.04.2024).
33. Чабан М. П. З роду Петрових. Матеріали до історії роду письменника В. Домонтовича (Віктора Петрова). Київ : НаУКМА, 2012. 82 с.
34. Шерех Ю. Віктор Петров, як я його бачив. *Поза книжками і з книжок*. Київ, 1998. С. 115–124.
35. Шудря М. На два фронти. *Вісник Національного університету імені Тараса Шевченка*. Філософія. Політологія. 2005. № 73–75. С. 77.

References:

1. Ageeva, V. (2006). Poetyka paradoksa: Intelktualna proza Viktora Petrova-Domontovycha [Poetics of Paradox: Intellectual Prose of Viktor Petrov-Domontovyich]. Kyiv. 432 p. [in Ukrainian].
2. Aheyeva, V.P. (2018). Mizh relyatyvnistyuu y absolyutom. [Between relativity and the absolute]. *Naukovi zapysky NaUKMA. Literaturoznavstvo*. Vol. 1. P. 38–43. Retrieved from: http://nbuv.gov.ua/UJRN/NaUKMAL_2018_1_8 (Last accessed: 19.03.2024) [in Ukrainian].

3. Andryeyev, V. (2017). Z rodu svyashchenykyv: dytynstvo ta yunist Viktora Petrova [From the family of priests: Viktor Petrov's childhood and youth.]. *Scriptorium nostrum*. № 1 (7). P. 7–37 [in Ukrainian].
4. Andryeyev, V.M. (2012). Viktor Petrov: narysy intelektualnoyi biohrafiyi vchenoho [Viktor Petrov: essays of the intellectual biography of the scientist]. Dnipropetrovsk: Herda. 476 p. (seriya Dniproviana) [in Ukrainian].
5. Braychevskyy, M. (1990). V.P. Petrov – uchenyy-universal. [P. Petrov a universal scientist]. *Arkheolohiya*. № 3. P. 95–100 [in Ukrainian].
6. Bryukhovetskyi, V. (2013). Znediysnennya diynsosty, abo via dolorosa navspak [Cancellation of reality, or via dolorosa on the contrary]. Petrov V. Intelligence. Compiler, author of the foreword and notes Vyacheslav Bryukhovetskyi. Vol. 1. Kyiv. P. 6–92 [in Ukrainian].
7. Voytik, B., Lopushan, T. (2019). Odna iz neroz-hadanykh storinok doli Viktora Petrova-Domontovycha [One of the unsolved pages of Viktor Petrov-Domontovych's fate]. *Literaturne kraysnavstvo u systemi natsionalno-patriotychnoho vykhovannya studentiv ta uchniv Umanshchyny: materialy rehion. nauk.-metod. seminaru*. Uman: Vizavi. P. 7–10 [in Ukrainian].
8. Gregul, G. (2007). Sotsialne pokhodzhennya Viktora Petrova: nevidomi storinky [Social origin of Viktor Petrov: unknown pages]. *Slovo i chas*. № 9. P. 40–43 [in Ukrainian].
9. Dovidkova Knyha Khersonskoyi yeparkhiyi. [Reference Book of the Kherson Diocese]. Odesa, 1906. P. 44–45 [in Russian].
10. Domontovych, V. (2015). Bolotyana Lukroza. Kyivski neoklasyky [Bolotyana Lukroz. Kyiv neoclassics]. Upor. Nataliya Kotenko. Kyiv: Smoloskyp, 2015. P. 459–499 [in Ukrainian].
11. Zahoruyko, U. (1992). Mytets nevyznachenoyi doli. Viktor Petrov-Domontovych (pysmennyk, literaturoznavec) [The artist of uncertain fate. Viktor Petrov-Domontovych (writer, literary critic)]. *Slovo i chas*. № 7. P. 25–33 [in Ukrainian].
12. Zahoruyko, U. (1993). Pysmennyk Viktor Petrov (V. Domontovych) [Writer Viktor Petrov (V. Domontovych)]. Kyiv. 44 p. [in Ukrainian].
13. Koliada, I. (2021). Viktor Domontovych [Viktor Domontovych]. Kharkiv: Folio. 128 p. [in Ukrainian].
14. Korohodskyy, R. (2000). Na mezhi... Shche ody n polonenyy doby “Ukrayinskoho vidrodzhennya” (V. Petrov) [On the verge... Another prisoner of the era of the “Ukrainian revival” (V. Petrov)]. *Suchasnist*. № 2. P. 146–158 [in Ukrainian].
15. Korpusova, V. (2002). “Tretye” zhyttya V.P. Petrova: “Vin buv lyudynoyu poklykannya, a ne vyznannya” [“Third” life of V.P. Petrova: “He was a man of calling, not recognition”] *Slovo i chas*. № 10. P. 69–90 [in Ukrainian].
16. Korpusova, V. (2006). Z arkhivu Viktora Petrova. (Domontovycha) [From the archive of Viktor Petrov. (Domontovych)]. *Slovo i chas*. № 5. P. 73–76. [in Ukrainian].
17. Korpusova, V. (2005). Nevidoma storinka biohrafiyi Viktora Petrova (Domontovycha) [An unknown page of the biography of Viktor Petrov (Domontovych)]. *Naukovi pratsi Natsionalnoyi biblioteky Ukrayiny imeni V.I. Vernadskoho*. Issue 14. Kyiv. P. 859–869 [in Ukrainian].
18. Kostyuk, H. (1987) *Zustrichi i proshchannya* [Meetings and farewells]. Knyha persha. Edmonton: KIUS. 743 p. [in Ukrainian].
19. Mazurenko, I. (2004). *Metamorfozy Viktora Petrova (V. Domontovycha): Frahmenty zhyttya i tvorchosti za dokumentamy doby* [Metamorphoses of Viktor Petrov (V. Domontovych): Fragments of life and creativity according to the documents of the time]. *Sichslav*. Issue 2. P. 88–94 [in Ukrainian].
20. Nepokhytnyy, A. Viktor Platonovych Petrov ta yoho psevdonim V. Domontovych [Viktor Platonovych Petrov and his pseudonym V. Domontovych] Retrieved from: <http://biography.nbu.gov.ua/data/vidannya/4/JRN/pdf/37.pdf> ((Last accessed: 22.03.2024) [in Ukrainian].
21. Pavlychko, S. (1999). Intelektualna proza Petrova y Pidmohylnoho [Intellectual prose of Petrov and Podmohylny]. *Dyskurs modernizmu v ukrayinskiy literaturi*. Kyiv. P. 209–215 [in Ukrainian].
22. Pavlychko, S. (1999). “Roman yak intelektualna provokatsiya” [“The novel as an intellectual provocation”]. *Domontovych V. Doktor Serafikus. Bez gruntu*. Kyiv. P. 3–16 [in Ukrainian].
23. Petrov, V. *Istoriosofichni etyudy*. MUR: *Mystetskyi ukrayinskyi rukh* [Historiosophical sketches. MUR: Ukrainian artistic movement]. 1946. ZB. II. P. 8 Retrieved from: https://uamoderna.com/images/archiv/13/9_UM_13_Archive_Petrov.pdf (Last accessed: 10.04.2024) [in Ukrainian].
24. Petrov, P. (1905). *Slova, promovy i povchannya, vyholosheni pered vykhovantsyamy Odeskoho realnoho uchylyshcha (1902–1904 r.)* [Words, speeches and sermons delivered to students of the Odessa Real School (1902–1904)]. Odesa. 146 p. [in Russian].
25. Petrov, V. (1959). *Ukrayinski kulturni diyachi URSS 1920–1940. Zhertvy bilshovytskoho teroru* [Ukrainian cultural figures of the Ukrainian SSR 1920–1940. Victims of Bolshevik terror]. Nyu York: Proloh. 80 p. [in Ukrainian].

26. Stryzhak, O. (2000). Viktor Petrov [Victor Petrov]. *Narodoznavstvo*. № 58. P. 2–19 [in Ukrainian].
27. Portnov, A. Viktor Petrov i Sofiia Zerova: Roman u lystakh [Viktor Petrov and Sofia Zerova: A novel in letters]. *Viktor Petrov. Lysty do Sofii Zerovoi*. Kyiv: Dukh i Litera, 2021. P. 4–29 [in Ukrainian].
28. Tytlinov, B. (1914). Havryyil (Petrov), mytropolyt Novhorodskyy i Sankt-Peterburzkyi (narod. 1730 r., pom. 1801 r. v pershi roky zhyttya i sluzhinnya [Gavriil (Petrov), Metropolitan of Novgorod and St. Petersburg (born in 1730, died in 1801 in the first years of his life and ministry)]. *Khrystyianske chytannya*. № 11. P. 1327–1345; № 12. P. 1447–1474 [in Russian].
29. Ulyanovskyy, V. (1995). “V pusteli meni zyavyvsya bis”, abo pro temnu mantiyu Viktora Petrova [“A demon appeared to me in the desert,” or about Viktor Petrov's dark mantle]. *Filosofska i sotsiolohichna dumka*. № 1–2. P. 178–190 [in Ukrainian].
30. Uman i umanchany ochyma P.F. Kurinnoho [Uman and Umanchans through the eyes of P.F. Kurinny]. Uklad. YU.V. Torhalo. Uman: Vydavets “Sochinskyi”, 2014. 428 p. [in Ukrainian].
31. Franko, Z. (1984). Vin ne vstyh napysaty memuary: Slovo pro rozvidnyka i vchenoho V.P. Petrova [He did not have time to write his memoirs: A word about the scout and scientist V.P. Petrov]. Kyiv, 1984. № 12. P. 84–87 [in Ukrainian].
32. Khomyakov, R. Tayemni zhyttya Viktora Petrova [Secret lives of Viktor Petrov]. Retrieved from: <https://amnesia.in.ua/petrov> (Last accessed: 03.04.2024). [in Ukrainian].
33. Chaban, M. (2012). Z rodu Petrovykh. Materialy do istoriyi rodu pysmennyka V. Domontovycha (Viktora Petrova) [From the Petrov family. Materials for the history of the family of the writer V. Domontovych (Viktor Petrov)]. Kyiv: NaUKMA. 82 p. [in Ukrainian].
34. Sherekh, U. (1998). Viktor Petrov, yak ya yoho bachyv [Viktor Petrov, as I saw him]. *Poza knyzhkamy i z knyzhok*. Kyiv. P. 115–124 [in Ukrainian].
35. Shudrya, M. (2005). Na dva fronty. [On two fronts]. *Visnyk Natsionalnoho universytetu imeni Tarasa Shevchenka. Filosofiya. Politolohiya*. № 73–75. P. 77 [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 26.04.2024
The article was received 26 April 2024

2. Романські, германські та інші мови

2. Romance, Germanic and other languages

РОЛЬ ПРОСТОРОВОЇ СЕМАНТИКИ В КОНЦЕПТУАЛІЗАЦІЇ АНГЛОМОВНОЇ ТОРГОВЕЛЬНОЇ СФЕРИ

Гудзовата Сабіна Вікторівна,
*аспірантка кафедри англійської філології
та лінгводидактики
Запорізького національного університету
hudzovata.sabina@gmail.com
orcid.org/0000-0003-3235-0235*

Мета. Встановлення принципів концептуалізації абстрактних торговельних відносин засобами одиниць із просторовою семантикою.

Методи. Метод семантичного аналізу використовувався для виділення просторових семантем; метод контекстуального аналізу застосовувався для визначення актуалізації просторових семантичних компонентів у синтаксичних пропозиціях. Встановлення метафоричних аспектів об'єктивації торгівлі та її компонентів було уможливлено застосуванням методу інтерпретації.

Результати. Вертикальна вісь, як фізична система відліку та когнітивний архетип, відіграє значну роль в об'єктивації торговельної сфери. На мовному рівні це реалізується із застосуванням просторових прийменників *up, down*, а також дієслів, семантика яких передбачає вертикальний рух. Концептуалізація торговельної сфери відносно горизонтальної системи відліку передбачає певну її метафоричну об'єктивацію. Горизонтальна шкала має певні точки відліку, що санкціонує вживання таких виразів, як *take over, move ahead, lag behind*. Ведення торговельних відносин усвідомлюється як рух уперед, тоді як перешкоди осмислюються як те, що відштовхує назад.

Висновки. Абстрактні торговельні процеси та відношення між суб'єктами, залучених до торговельних відносин, осмислюються відповідно до вже наявного досвіду концептуалізації просторових відносин між фізичними об'єктами. Збільшення (наприклад, ціни) усвідомлюється як стрибок, підйом вгору, тоді як зменшення концептуалізується як падіння донизу. Перебіг торговельних відносин об'єктивованих у свідомості як рух уперед, тоді як дія перешкод осмислюється як відштовхування назад. Абстрактний концепт TRADE осмислюється як фізичний об'єкт, який має певні кордони, може розширювати власні межі, а його компоненти можуть об'єднуватися мітками. Такі результати вказують на високий ступінь метафоричності об'єктивації аналізованої сфери, а тому перспективним вбачається дослідження особливостей об'єктивації торговельної сфери в контексті теорії концептуальної метафори.

Ключові слова: вертикальна вісь, горизонтальна вісь, прийменник, система відліку, трактор.

THE ROLE OF SPATIAL SEMANTICS IN THE CONCEPTUALIZATION OF THE ENGLISH-LANGUAGE COMMERCIAL SPHERE

Hudzovata Sabina Viktorivna,
*Postgraduate Student at the Department
of English Philology and Linguistics
Zaporizhzhia National University
hudzovata.sabina@gmail.com
orcid.org/0000-0003-3235-0235*

Goal. Establishing the principles of conceptualization of abstract trade relations by means of lexical units with spatial semantics.

Methods. The method of semantic analysis was used to highlight spatial semantics; the method of contextual analysis was used to determine the actualization of spatial semantic components in syntactic propositions. Establishing the metaphorical aspects of the objectification of trade and its components was made possible by the application of the interpretation method.

The results. The vertical axis, as a physical reference system and a cognitive archetype, plays a significant role in the objectification of the commercial sphere. At the language level, this is realized with the use of spatial prepositions *up*, *down*, as well as verbs whose semantics imply vertical movement. The conceptualization of the trade sphere relative to the horizontal frame of reference implies a certain metaphorical objectification of it. The horizontal scale has certain points of reference, which authorizes the use of such expressions as *take over*, *move ahead*, *lag behind*. Conducting trade relations is understood as moving forward, while obstacles are interpreted as pushing back.

Conclusions. Abstract trade processes and relations between subjects involved in trade relations are understood by the existing experience of conceptualizing spatial relations between physical objects. An increase (for example, in price) is perceived as a jump, an upward movement, while a decrease is conceptualized as a downward fall. The course of trade relations is objectified in the mind as moving forward, while obstacles are understood as pushes back. The abstract concept of TRADE is interpreted as a physical object that can expand its borders, and its components can be connected by bridges. Such results indicate a high degree of metaphoricality of the objectification of the analyzed sphere, and therefore the study of the peculiarities of the objectification of the trade sphere in the context of the theory of conceptual metaphor is considered promising.

Key words: vertical axis, horizontal axis, preposition, frame of reference, trajectory.

1. Вступ

Простір є однією з універсальних та основоположних категорій людської свідомості, який, за визначенням Е. Канта, є апіорною формою мислення чи, на думку Г. Лейбніца, вродженою ідеєю. Відповідно до когнітивного постулату шаблони мислення та концептуалізації дійсності відображаються в організації мовної системи, зокрема її семантичному просторі та синтаксичній організації (Evans, 2006: 40). Безперечно, простір виступає певною лінгвістичною і навіть філософською універсалією, дослідженню переліку яких присвячена чимала низка робіт (Li, 2002). Одним із перших дослідників, який розглядав простір не лише як форму існування матерії чи філософську категорію, але і як лінгвістичну та когнітивну універсалію, був Л. Талмі (Talmy, 1975). У подальшому роль простору в категоризації дійсності досліджувалась у контексті теорії лінгвістичної відносності (Whorf, 2012).

Варто зауважити, що просторова семантика – це досить обширна теорія, яка охоплює два основні напрями:

а) дослідження ролі прийменників у концептуалізації просторових відношень та їх екстраполяцію для концептуалізації абстрактних явищ (Lakoff, 1987; Taylor, 2003; Степаненко, 2015).

б) дослідження семантики самостійних частин мови, яка концептуалізує більш складні абстрактні ідеї через просторові семантики (Tyler, 2001; Goddard, 2002; Levinson, 2003; Pourcel, 2005; Пилипак, 2018).

Однак, попри чималий інтерес до дослідження ролі простору в концептуалізації знань про соціальні явища, досі немає вичерпних робіт, які б розглядали його роль в об'єктивації англійської торговельної сфери. Зважаючи на її досить велике значення в житті сучасного розвинутого суспільства та разом із тим на її динамічний і змінний характер, подане дослідження є актуальним.

Метою праці є встановлення принципів концептуалізації абстрактних торговельних відносин засобами одиниць із просторовою семантикою. Відповідно до мети вбачається за потрібне виконання таких **завдань**: визначення основних понять теорії просторової семантики; висвітлення особливостей концептуалізації торговельної сфери відносно вертикальної осі координат; характеризування об'єктивації торговельних відносин у горизонтальній системі відліку.

Реалізація поставленої мети передбачала відповідний алгоритм застосування лінгвістичних **методів**: метод семантичного аналізу – для виділення просторових семантем; метод контекстуального аналізу – для визначення актуалізації просторових семантичних компонентів у синтаксичних пропозиціях; метод інтерпретації – для встановлення метафоричних аспектів об'єктивації торгівлі та її компонентів.

2. Основні поняття теорії просторової семантики

Теорія просторової семантики описує особливості концептуалізації абстрактних ідей та відношень у контексті фізичних просторових взаємодій. До основних просторових категорій, які зустрічаються в більшості досліджень, належать траєктор / фігура (*trajector / figure*), орієнтир / фон (*landmark / ground*), система відліку (*frame of reference*), регіон (*region*), шлях (*path*), напрям (*direction*) і рух (*motion*) (Zlatev, 2007: 327). Траєктор у гештальт-психології іменується терміном «фігура» (*figure*) (Levinson, 2003) або терміном «референт», під яким розуміється об'єкт, який займає ключове місце у висловлюванні «щось є десь». Під терміном орієнтир розуміється об'єкт, відносно якого осмислюється положення чи рух траєктора. Орієнтир також відомий під назвами «фон» і «релятум» (Levinson, 2003). Система відліку виступає свого роду віссю координат або точкою спостереження (Zlatev, 2007).

Регіон визначається як «певна конфігурація простору відносно орієнтира» (Zlatev, 2007). Тобто регіоном виступає певне місце, тоді як орієнтиром є певний об'єкт, що його займає.

Наведемо приклад: *The director is in front of the office building in the main square*. У фокусі уваги в цьому реченні перебуває *the director*, який виступає підметом речення, а в контексті просторової семантики – траєктором. Орієнтиром виступає *office building*, відносно чого сприймається положення траєктора, а регіоном – *main square*. Точка спостереження представлена стороннім спостерігачем, який констатує локацію траєктора.

Під «шляхом» розуміють траєкторію руху траєктора відносно орієнтира, і він нерозривно пов'язаний із просторовою категорією «напрямок», оскільки рух завжди має векторний характер. Наприклад, *He was moving across the city in the direction of his office*.

Власне просторова категорія рух є комплексною та має траєктор, тобто суб'єкт руху (*He*), напрям (вектор – *in the direction of his office*), шлях (траєкторію – *across the city*), орієнтир (відносно чого цей рух осмислюється – *office*; систему відліку (може бути не вказаним прямо, але матися на увазі опосередковано – *street*) та регіон (місце, де розташований орієнтир – *city*).

Таким чином, маємо підсумувати, що рух є найбільш комплексною категорією, до якої входять усі інші категорії просторової семантики. Власне концепція просторової семантики є дієвою не лише для опису локації чи зміни положення фізичних тіл відносно одне одного, але й для концептуалізації більш загальних абстрактних відношень у суспільстві, включно з торговельною сферою.

3. Концептуалізація торговельної сфери відносно горизонтальної та вертикальної осей координат

Концептуалізація торговельної сфери відносно вертикальної осі включає в себе просторові прикметники (*up* і *down*), а також дієслова, семантика яких передбачає вертикальний рух. Вважаємо за потрібне зупинитися більш детально саме на останньому. Проаналізуємо кілька контекстів.

The sharp uptick in new jobs created last month didn't spark a jump in wages (US stocks rally). Концептуалізація збільшення платні відбувається відносно вертикальної осі координат завдяки використанню дієслова *jump*, тобто кількість (грошей) метафорично осмислюється як жива істота, яка може стрибати.

Single-family housing starts jumped 11.6% to 1.129 million, and the rate for units in buildings with five units rose 8.6% to 377 thousand (Trading economics). Семантика дієслів *jump*, *rise* вказує на те, що зростання показників об'єктивується як рух вгору вздовж вертикальної осі.

Bitcoin's price skyrocketed in a strong rally above the \$71,000 threshold ahead of its much-anticipated fourth halving (Will the upcoming Bitcoin halving).

Семантика дієслова *skyrocket* вказує на об'єктивацію домену PRICE відносно горизонтальної системи координат, тоді як лексема *threshold* виражає наявність на ній певних порогових значень, що вказує на те, що збільшення ціни осмислюється відносно фізичного набору висоти.

Oil & Gas, Industrials and Healthcare sectors led shares higher while losses in the Electronic Equipment, Aerospace & Defense and Oil & Gas Producers sectors led shares lower (France stocks mixed). *Crocs (NASDAQ:CROX) stock fell more than 3% in Tuesday's session after a note from Piper Sandler suggested the brand is losing favor with teens* (Crocs stock drops). Схожими виступають вищезазначені приклади, де ціна акцій осмислюється як фізичний об'єкт, який можна підняти догори чи опустити вниз або який може самостійно впасти.

Tesla stock dips following Reuters report, but Elon Musk dismisses article claims (Tesla stock dips). Наведений приклад демонструє осмислення зменшення акцій як рух уздовж вертикальної осі донизу, що виражається дієсловом *dip*. Вертикальна опозиція також спостерігається у двох таких пропозиціях: *The steel manufacturer is looking to expand its upstream activities by investing in iron ore mining operations. The Volkswagen downstream activities include marketing its cars to consumers and providing after-sales services* (Sketch Engine).

Отже, вертикальна вісь, як фізична система відліку та когнітивний архетип, відіграє значну роль в об'єктивації торговельної сфери. Не менш важливою також є і горизонтальна вісь.

Концептуалізація відношень у торговельній сфері відносно горизонтальної осі включає в себе як фразові дієслова з прийменниками *in/into, out/off, through*, так і прийменники *forward/ ahead, back/backwards, behind*, які потрапляють до фокусу цього дослідження, оскільки їх значення «вперед» і «назад» відповідно метафорично не переосмислюється у виразах, до яких вони входять.

Було виявлено, що *forward* у торговельному контексті найчастіше вживається в колокаціях з дієсловами: *move, push, go, lead, propel, carry*. Наприклад:

The board moved forward with the negotiations to finalize the agreement.

The new trade policy aims to push exports forward by providing incentives to local manufacturers (Sketch Engine).

Іншими прикладами можуть слугувати:

The economic forecast indicates positive growth, positioning us ahead of competitors in global trade.

We're taking proactive measures to get ahead of potential trade barriers and regulatory changes (Sketch Engine).

Лексеми *back/backwards, behind* входять найчастіше до таких колокацій: *go back, pull back, step back, push back, lag behind, move backwards, fall backwards*. Наприклад:

The company had to pull back from international markets due to regulatory challenges.

Our sales team is stepping back to reassess our trade strategy for the upcoming fiscal year.

We can't afford to lag behind our competitors in adopting new trade technologies (Sketch Engine).

Окремо також варто розглянути дієслова, семантика яких виражає горизонтальний рух. Наприклад:

It's threatening a faster pace of inflation as the number of people entering the labor market, or the participation rate, jumped (US stocks rally).

Наведений контекст демонструє, що інфляція осмислюється як суб'єкт, який може ходити, а тому її швидкість характеризується темпом, тобто швидкістю руху вздовж горизонтальної осі. Іншими прикладами, що засвідчують концептуалізацію відношень у торговельній сфері, є такі вирази:

– **meeting halfway**: *During the negotiations, both parties were willing to meet halfway by reducing tariffs on goods as well as increasing the selling price;*

– **building bridges**: *The trade delegation from the EU focused on building bridges with emerging markets and establishing strategic partnerships with local businesses;*

– **crossing borders**: *The CEO's strategy involved crossing borders to enter new markets and diversify its customer base, leading to increased international trade opportunities;*

- **expanding horizons:** *The 2023 government's initiative aimed at expanding horizons for small businesses by providing access to international trade fairs and networking events;*
- **navigating common ground:** *Despite initial differences, both parties successfully navigated common ground by focusing on shared economic goals and mutual benefits (English Corpora).*

Зазначені контексти доводять, що відносини між суб'єктами торгівлі концептуалізуються в горизонтальній площині та метафорично усвідомлюються як відносини між фізичними об'єктами, кордони яких можна розширити, перетнути, між якими можна збудувати мости. Сам процес торговельних переговорів осмислюється як шлях.

Таким чином, концептуалізація торговельної сфери відносно горизонтальної системи відліку передбачає її метафоричну об'єктивацію. Горизонтальна шкала має певні точки відліку, що санкціонує вживання таких виразів, як *take over, move ahead, lag behind*. Ведення торговельних відносин усвідомлюється як рух уперед, тоді як перешкоди осмислюються як те, що відштовхує назад.

4. Висновки

Абстрактні торговельні процеси та відношення між суб'єктами, залученими до торговельних відносин, осмислюються відповідно до вже наявного досвіду концептуалізації просторових відносин між фізичними об'єктами. Збільшення (наприклад, ціни) усвідомлюється як стрибок, підйом вгору, тоді як зменшення концептуалізується як падіння донизу. Перебіг торговельних відносин об'єктивованих у свідомості як рух уперед, тоді як дія перешкод осмислюється як відштовхування назад. Абстрактний концепт TRADE осмислюється як фізичний об'єкт, який має певні кордони, може розширювати власні межі, а його компоненти можуть об'єднуватися містками. Такі результати вказують на високий ступінь метафоричності об'єктивації аналізованої сфери, а тому **перспективним** вбачається дослідження особливостей об'єктивації торговельної сфери в контексті теорії концептуальної метафори.

Література:

1. Пилипак В. П. Егоцентрична семантична опозиція 'там' – 'тут' та її вираження в українській мові : дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01. Вінниця, 2018. 259 с.
2. Степаненко М. І. Семантична диференціація просторових прийменників. *Мовознавство*. 2015. № 3. С. 63–73.
3. Crocs stock drops as Piper Sandler's survey shows brand is losing favor with teens. URL: investing.com/news/stock-market-news/crocs-stock-drops-as-piper-sandlers-survey-shows-brand-is-losing-favor-with-teens-432SI-3371706.
4. English – Corpora (EC). URL: <https://www.english-corpora.org/>.
5. Evans V. *Cognitive linguistics: An Introduction*. Edinburgh: Edinburgh University Press, 2006. 830 p.
6. France stocks mixed at close of trade; CAC 40 down 0.86%. URL: <https://www.investing.com/news/stock-market-news/france-stocks-mixed-at-close-of-trade-cac-40-down-086-3371743>.
7. Goddard C. On and on: Verbal explications for a polysemic network. *Cognitive Linguistics*. Berlin, 2002. V. 13. P. 277–294.
8. Lakoff G. *Women, fire, and dangerous things: What categories reveal about the mind*. Chicago : University of Chicago Press, 1987. 632 p.
9. Levinson S. C. *Space in language and cognition: Explorations in cognitive diversity*. Cambridge : Cambridge University Press, 2003. 389 p.
10. Li C., Gleitman L. Turning the tables: language and spatial reasoning. *Cognition*. Amsterdam, 2002. V. 83. P. 265–294.
11. Pourcel S. S. Relativism in the linguistic representation and cognitive conceptualization of motion events across verb-framed and satellite-framed languages. Durham: University of Durham, 2005. 232 p.
12. Sketch Engine. URL: <https://www.sketchengine.eu/>.
13. Talmy L. Force dynamics in language and thought. *Chicago Linguistic Society*. Chicago, 1985. V. 2. P. 293–337.
14. Taylor J. R. *Cognitive models of polysemy* / ed. by B. Nerlich, Z. Todd, V. Herman, D. D. Clarke. *Polysemy: flexible patterns of meaning in mind and language*. Berlin : Mouton de Gruyter, 2003. P. 31–48.

15. Tesla stock dips following Reuters report, but Elon Musk dismisses article claims. URL: <https://www.investing.com/news/stock-market-news/tesla-stock-dips-following-reuters-report-but-elon-musk-dismisses-article-claims-3367957>.
16. Trading economics. URL: <https://tradingeconomics.com/united-states/housing-starts>.
17. Tyler A., Evans V. Reconsidering prepositional polysemy networks: the case of over. *Language*. New York, 2001. V. 77. P. 724–765.
18. US stocks rally as strong jobs report bolsters soft landing bets. URL: <https://www.investing.com/>.
19. Whorf B. L. Language, thought, and reality: selected writings of Benjamin Lee Whorf, John B. Carroll, Stephen C. Levinson, Penny Lee. Cambridge: The MIT Press, 2012. 424 p.
20. Will the upcoming Bitcoin halving be a sell-the-news event? URL: <https://www.investing.com/news/cryptocurrency-news/will-the-upcoming-bitcoin-halving-be-a-sellthenews-event-3371067>.
21. Zlatev J. Spatial semantics. *The Oxford Handbook of Cognitive Linguistics*. Oxford, 2007. P. 318–350.

References:

1. Pylypak, V.P. (2018). Ehotsentrychna semantychna opozytsiia ‘tam’ – ‘tut’ ta yii vyrazhennia v ukrainskii movi. [Egocentric semantic opposition “there” – “here” and its expression in the Ukrainian language]. Synopsis diss. Cand. Of Phil. Sciences: 10.02.01. Vinnitsa. 20 p. [in Ukrainian].
2. Stepanenko, M.I. (2015). Semantychna dyferentsiatsiia prostorovykh pryimennykiv. [Semantic differentiation of spatial prepositions]. *Movoznavstvo*, 3 [in Ukrainian].
3. Crocs stock drops as Piper Sandler's survey shows brand is losing favor with teens. URL: [investing.com/news/stock-market-news/crocs-stock-drops-as-piper-sanders-survey-shows-brand-is-losing-favor-with-teens-432SI-3371706](https://www.investing.com/news/stock-market-news/crocs-stock-drops-as-piper-sanders-survey-shows-brand-is-losing-favor-with-teens-432SI-3371706).
4. English – Corpora (EC). URL: <https://www.english-corpora.org/>.
5. Evans, V. (2006). *Cognitive linguistics: An Introduction*. Edingburgh: Edinburgh University Press, 830 p.
6. France stocks mixed at close of trade; CAC 40 down 0.86%. URL: <https://www.investing.com/news/stock-market-news/france-stocks-mixed-at-close-of-trade-cac-40-down-086-3371743>.
7. Goddard, C. (2002). On and on: Verbal explications for a polysemic network. *Cognitive Linguistics*, 13. Berlin.
8. Lakoff, G. (1987). *Women, fire, and dangerous things: What categories reveal about the mind*. Chicago: University of Chicago Press, 632 p.
9. Levinson, S.C. (2003). *Space in language and cognition: Explorations in cognitive diversity*. Cambridge : Cambridge University Press, 389 p.
10. Li, C., Gleitman, L. (2002). Turning the tables: language and spatial reasoning. *Cognition*, 83. Amsterdam.
11. Pourcel, S.S. (2005). Relativism in the linguistic representation and cognitive conceptualization of motion events across verb-framed and satellite-framed languages. Durham: University of Durham, 232 p.
12. Sketch Engine. URL: <https://www.sketchengine.eu/>.
13. Talmy, L. (1985). Force dynamics in language and thought. *Chicago Linguistic Society*, 2. Chicago.
14. Taylor, J.R. (2003). Cognitive models of polysemy. In B. Nerlich, Z. Todd, V. Herman, D.D. Clarke (eds). *Polysemy: flexible patterns of meaning in mind and language*. Berlin : Mouton de Gruyter.
15. Tesla stock dips following Reuters report, but Elon Musk dismisses article claims. URL: <https://www.investing.com/news/stock-market-news/tesla-stock-dips-following-reuters-report-but-elon-musk-dismisses-article-claims-3367957>.
16. Trading economics. URL: <https://tradingeconomics.com/united-states/housing-starts>.
17. Tyler, A., Evans, V. (2001). Reconsidering prepositional polysemy networks: the case of over. *Language*, 77. New York.
18. US stocks rally as strong jobs report bolsters soft landing bets. URL: <https://www.investing.com/>.
19. Whorf, B.L. (2012). *Language, thought, and reality: selected writings of Benjamin Lee Whorf, John B. Carroll, Stephen C. Levinson, Penny Lee*. Cambridge: The MIT Press, 424 p.
20. Will the upcoming Bitcoin halving be a sell-the-news event? URL: <https://www.investing.com/news/cryptocurrency-news/will-the-upcoming-bitcoin-halving-be-a-sellthenews-event-3371067>.
21. Zlatev, J. (2007). Spatial semantics. *The Oxford Handbook of Cognitive Linguistics*. Oxford.

Стаття надійшла до редакції 29.04.2024
The article was received 29 April 2024

DECODING THE LANGUAGE OF MEDIA HEADLINES: ANALYSIS OF STYLISTIC FEATURES

Karpushyna Maiia Hryhorivna,
*Candidate of Pedagogic Sciences,
Associate Professor,
Associate Professor at the Foreign Languages
Department
Bohdan Khmelnytskyi National Academy
of the State Border Guard Service of Ukraine
m.karpushyna@gmail.com
orcid.org/0000-0002-9480-0070*

Purpose. The article focuses on the multifaceted functions of headlines in news media. Headlines not only provide information but also play a crucial role in capturing readers' attention and influencing their interpretation of news stories. The study aims to uncover the mechanisms through which media shape public opinion and construct narratives by examining the stylistic features employed in headlines.

Methods. To gain a comprehensive understanding of the relationship between language, style, and meaning in news headlines, the researchers adopt a multi-dimensional research approach. This includes using corpus linguistics, pragmatic analysis, discourse analysis, and stylistic analysis. The study focuses on a sample of prominent daily newspapers: The Guardian (British edition), The Washington Post, The Economist, and The Wall Street Journal.

Results. The analysis of the sample headlines reveals a wide range of stylistic devices utilized in news media. Stylistic features such as allusions, antithesis, irony, metaphors, personification, and rhetorical questions are commonly employed to convey information concisely and create an engaging impact. The findings indicate that alliteration is the most frequently used stylistic device, serving to create catchy and memorable effects. Metaphors rank second, as they effectively convey complex ideas in a concise manner while creating vivid imagery. Rhetorical questions are the third most frequently used stylistic device that engages readers and encourages them to think about specific issues. Other notable devices include personification, quotation marks, irony, and antithesis.

The research findings have significant implications for understanding the persuasive power of media headlines and their influence on public opinion.

Conclusion. By employing a multidimensional research approach and analyzing a sample of prominent daily newspapers, the study reveals the prevalence of various stylistic devices in headline construction. Alliteration, metaphors, and rhetorical questions are among the most frequently employed devices.

Key words: media headlines, stylistic devices, attention-grabbing, enhancer, the lead, means of navigating information.

ДОСЛІДЖЕННЯ МОВИ МЕДІАЗАГОЛОВКІВ: АНАЛІЗ СТИЛІСТИЧНИХ ОСОБЛИВОСТЕЙ

Карпушина Майя Григорівна,
*кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри іноземних мов
Національної академії Державної прикордонної
служби України імені Богдана Хмельницького
m.karpushyna@gmail.com
orcid.org/0000-0002-9480-0070*

Мета. Стаття розглядає багатогранні функції заголовків у новинних медіа. Заголовки не лише інформують, але й відіграють вирішальну роль у приверненні уваги читачів і впливають на їхню інтерпретацію

новин. Дослідження має на меті розкрити механізми, за допомогою яких ЗМІ формують громадську думку та створюють наративи, шляхом аналізу стилістичних особливостей, що використовуються в заголовках.

Методи. Щоб отримати всебічне розуміння взаємозв'язку між мовою, стилем і значенням у заголовках новин, дослідники застосовують багатовимірний підхід. Це передбачає використання корпусної лінгвістики, прагматичного аналізу, дискурс-аналізу та стилістичного аналізу. Дослідження ґрунтується на вибірці відомих щоденних газет: *The Guardian* (британське видання), *The Washington Post*, *The Economist* та *The Wall Street Journal*.

Результати. Аналіз вибірки заголовків свідчить про широкий спектр стилістичних прийомів, що використовуються в новинних медіа. Такі стилістичні засоби, як алітерація, антитеза, іронія, метафора, персоніфікація та риторичні запитання, зазвичай використовуються для стислого донесення інформації і створення привабливого ефекту. Результати показують, що алітерація є найбільш часто використовуваним стилістичним прийомом, який слугує для створення ефекту, що запам'ятовується і привертає увагу. Метафори посідають друге місце, оскільки вони ефективно передають складні ідеї в стислій формі, створюючи при цьому яскраві образи. Риторичні запитання є третім за частотою використанням стилістичним прийомом, який зацікавлює читачів і спонукає їх замислитися над конкретними проблемами. Серед інших важливих прийомів – персоніфікація, лапки, іронія та антитеза. Результати дослідження мають важливе значення для розуміння переконливої сили заголовків у ЗМІ та їхнього впливу на громадську думку.

Висновки. Застосовуючи багатовимірний дослідницький підхід і аналізуючи вибірку відомих щоденних газет, дослідження виявляє поширеність різних стилістичних прийомів у побудові заголовків. Алітерації, метафори та риторичні запитання є одними з найпоширеніших прийомів.

Ключові слова: медіазаголовки, стилістичні прийоми, привернення уваги, підсилювання, заголовки, засоби навігації інформації.

1. Introduction

In the field of media articles, headlines serve as gatekeepers, determining which stories individuals choose to engage with and shaping their understanding of current events. It is a vital component of journalistic activity, inseparably linked to the essence of the material, covering not only its content but also stylistic and functional aspects.

The headline initiates a conversation between the author and the reader, serving as its starting point. The level of attractiveness or attention-grabbing quality directly affects the effectiveness of communication. Therefore, choosing the most successful headline for an article is highly important.

The role of headlines has significantly transformed since their introduction, becoming an irreplaceable element of any publication. In the era of modern media, headlines serve not only as a means of navigating or providing information about a text but also play a crucial role in attracting readers' attention and shaping their perception of news stories. Studying the stylistic devices of headlines provides valuable insight into the methods used by the media to convey information, evoke emotions, and shape public opinion. The careful selection of words, sentence structures, and rhetorical devices in headlines can evoke curiosity, generate emotional responses, or even manipulate readers' perspectives.

Scientific value of the research is indisputable as headlines are designed to stand out among the vast amount of information available, competing for readers' limited attention. Thus, understanding the strategies employed in crafting attention-grabbing headlines provides insights into effective communication techniques. Furthermore, analyzing media headlines fosters media literacy, which is crucial in today's information-rich society. Media literacy enables the readers to navigate through the vast amount of information, evaluate its credibility, and critically assess the biases, intentions, and perspectives embedded in media messages. Understanding the techniques employed in crafting headlines enhances their ability to discern reliable information from misinformation or sensationalism.

The study offers a large-scale dataset that allows for a more thorough analysis of stylistic devices employed in headlines, providing a more representative understanding of their usage and patterns.

By collecting and compiling a database of headlines, this research amasses a vast and diverse range of examples from various sources and contexts, serves as a valuable resource for future research in the field of stylistic devices and represents a novel contribution to the field of stylistic devices in headlines. It enhances our understanding of stylistic practices in media headlines and contributes to the advancement of knowledge in the field.

2. Recent Researches Analysis

The headlines were a subject of many studies. Some researchers (Kuiken, J., Schuth, A., Spitters, M., & Marx, M., 2017)) consider headlines as clickbaits that attract readers and encourage them to click on the article. They studied the elements often incorporated in clickbaits such as questions, numbers, forward referencing, spectacularization, and negativity and found significant differences between them in terms of length, signal words, pronouns, sentimental words, quotes, and questions. Ya. Hadidi, I. Taghiyev, S. Ahmadova (Hadidi Ya., Ilham Taghiyev I., Ahmadova S., 2022) state that headlines are the connectors between reader and text; almost half of the headlines have flattening effect and most of them have an eye out for ‘tactical incompleteness strategy’ as an essential and all-important ingredient in headline construction. Another study (Nypadymka A., 2023) demonstrates the distinction between bright and interesting headlines and clickbait headlines. It is believed that catchy and interesting headlines accurately reflect the content of an article and grab readers’ attention without misleading them, as well as maintain accuracy and avoid over-sensationalization. In contrast, clickbait headlines are sensationalized or misleading, designed to encourage readers to click on an article, and may sometimes exaggerate or distort content to attract readers’ attention. Daniel Dor (Dor D., 2003) argues that headlines strike a balance between contextual impact and processing effort, guiding readers to construct the most suitable interpretation. The analysis emphasizes the importance of understanding readers’ knowledge, beliefs, expectations, and cognitive styles in crafting successful headlines. Moreover, I. Dyrda, M. Maloivan, O. Tomilina (Dyrda I.A., Maloivan M.V., Tomilina A.O., 2023) claim that headlines can vary significantly across genres and publications. Tabloid newspapers tend to favor sensationalism and entertainment, while more serious publications tend to use more restrained and informative headlines.

According to the research results (Husak O., 2013) internet users go online not for the literary pleasure of reading but for information, most of them will never open a page if its title does not clearly communicate what it is about. They come to a website through search engines. Headlines are the first thing a user sees on a website, so search engines analyze them most thoroughly to determine whether the material is relevant to the reader's query. In addition, headlines are the main source of information for readers, as 60–80% of users do not read the text of news or articles at all, but get the necessary information only from the headlines.

Headlines are, according to specialists (Shaeda Isani, 2011), the most widely read part of a newspaper – five times more than the body copy – since headlines are scanned not only by initial purchasers but also by the innumerable people in their immediate vicinity.

Qais Abdul Majeed Abdulla and Younis Mehdi Salih’s study (Qais Abdul Majeed Abdulla, Younis Mehdi Salih, 2012) investigates the linguistic features of headlines, compares them to ordinary language and concludes that the language of headlines differs from ordinary language in terms of vocabulary and structure. They state that headlines incorporate specific techniques like abbreviations, special vocabulary, and ambiguity to capture readers' attention. In the article “Linguistic and Extralinguistic Aids for Reconstruction and Interpretation of Metaphors in Headlines” (Sabine De Knop, 1985: 243–261) the significance of metaphors in headlines and their impact on the readers’ interpretation and understanding of the news are emphasized. The author explores various linguistic and extralinguistic elements that assist in reconstructing and interpreting metaphors used in headlines. She concludes that these aids may include lexical choices, syntactic structures, visual cues, cultural references, and contextual information, and discusses how metaphors serve as powerful tools for condensing

and communicating multifaceted messages effectively. Metaphors can reflect and reinforce societal values, ideologies, and beliefs, shaping readers' perceptions and attitudes. The article emphasizes the importance of readers' background knowledge, cognitive processes, and inferential abilities in comprehending metaphoric expressions efficiently.

A headline is a kind of "advertisement" for an article, a part in front of it to grab the readers' attention. It can also be considered as the lead, an introductory section of a news story (Merriam-Webster Dictionary). The article (Batrynychuk Z. et al., 2022) states that "the lead serves as the enhancer" of the information, so it is that part that enhances interest to the article. The headline should be an interest enhancement and spark interest in the article, capturing readers from the very beginning, ensuring that the content is attractive and interesting to the news readers. The headline is effective as the first step in communication between the author and the recipient to make the addressee pay attention to an important aspect of the article. It orients the reader to the relevant information, the targeted subjective instruction, and the communicative intention (Shulska N.M., Zinchuk R.S., 2021).

The aim of this research is to highlight the mechanisms through which media influence public opinion, shape social discourse, and construct narratives by studying the stylistic means employed in headlines.

3. Research methodology

To gain a comprehensive understanding of the complex interplay between language, style, and meaning in news headlines this study employed combined multiple approaches, including corpus linguistics, pragmatic, discourse and stylistic analysis. Corpus linguistics was used to identify stylistic patterns frequency, such as the use of specific rhetorical devices and lexical choices. Studying headlines from a pragmatic perspective involved examining their intended effects on readers and the strategies employed to engage and persuade the audience. Discourse analysis involved word choice organization, framing techniques to uncover underlying discursive strategies. Stylistic analysis was used to examine how headlines employ alliteration, metaphors, personification, quotation marks, irony, antithesis, and other devices to create aesthetic or rhetorical effects.

4. Result and Discussion

4.1. Stylistic Devices and Cultural Values in Modern Media Headlines

A modern media headline is one of the main components of the media text therefore much attention is paid to it. Despite its seemingly straightforward nature, the headline encompasses numerous aspects of reality, including linguistic aspects of a particular language such as syntactic and stylistic devices, the author's individual preferences, editorial position, cultural values and more.

A headline holds a prominent position within print media, capturing the reader's attention as the first point of notice. Newspaper headlines employ a diverse range of stylistic devices, such as allusions, antithesis, epithets, irony, metaphors, personification, phraseology, similes. These expressive techniques enable authors to create a distinctive portrayal of a headline that possesses significant potential.

The analysis of headlines is based on a sample of four well-known daily newspapers, namely, the British edition of *The Guardian* and the largest American newspapers *The Washington Post*, *The Economist* and *The Wall Street Journal*. The study reveals a variety of stylistic techniques used in the foreign press to draw readers' attention to the topics under discussion.

4.2. An Analysis of Four Prominent Daily Newspapers

The headline "Trump v Biden: who's leading the polls?" (*The Economist*) incorporates several stylistic devices to make it attention-grabbing and engaging. It poses a rhetorical question to the readers, "who's leading the polls?" This technique aims to pique the curiosity of the audience and encourages them to seek an answer. The repetition of the "p" sound in "Trump" and "polls" creates an alliterative effect. Alliteration adds a rhythmic quality to the headline and makes it more memorable. The parallel structure of "Trump v Biden" emphasizes the direct opposition between the two candidates. The use of "v" instead of "versus" adds brevity and a sense of conflict to the headline. The contraction

“who's” instead of “who is” gives the headline an informal tone. This choice makes it more relatable and accessible to readers.

The headline “3D printing and DIY: Ukraine's drone revolution” (The Economist) employs several stylistic devices. The use of the number “3” in “3D printing” adds specificity and indicates a technological advancement. It captures attention and suggests a cutting-edge innovation. The repetition of the [d] sound in “3D printing” and “DIY” creates an alliterative effect. This device adds a rhythmic quality to the headline and makes it more memorable. The colon in the headline serves as a punctuation mark that introduces and separates the two parts of the headline. It creates a sense of anticipation and signals that the second part will provide additional information or an explanation. The use of “Ukraine's” indicates ownership or association with Ukraine, emphasizing the focus of the headline on a specific location and its connection to the drone revolution. The inclusion of “drone revolution” provides a concise summary of the subject matter. It implies a significant and transformative development in the field of drones, capturing the reader's interest.

In the headline “Russia’s weaponizing of sexual violence, and Ukraine’s response, reveals a grim war of values” (The Guardian) the phrase “*grim war of values*,” is the metaphor that enhances the impact of the description by invoking strong imagery associated with war, thus emphasizing the gravity and intensity of the value-based conflict. This phrase typically refers to a struggle between different sets of values, principles, or ideologies that are deeply entrenched and fiercely contested. In this case a metaphor draws a comparison between two unrelated things, emphasizing the similarities between them. It suggests a situation where opposing groups or individuals hold fundamentally different beliefs, moral frameworks, or worldviews, and are engaged in a protracted battle to assert and promote their respective values. The term “grim” conveys a sense of seriousness, tension, and often implies that the conflict is difficult, unpleasant, or even tragic. The word “war” metaphorically reflects the heated nature of the confrontation, emphasizing its hostile nature and the determination of the parties involved to protect and promote their values at all costs.

The word “weaponizing” also employs a metaphor by attributing the qualities and actions associated with weaponry to the concept of sexual violence. It suggests that sexual violence is being treated as a weapon, emphasizing its intentional and strategic use for achieving specific objectives.

The stylistic devices used in the headline “Emmanuel Macron says it would be 'cynical' for Russia to pin Moscow attack on Ukraine” (The Guardian) include quotation marks, allusion, and evaluative language.

The headline employs quotation marks to highlight the specific words spoken by Emmanuel Macron. By enclosing the phrase “cynical” within quotation marks, it draws attention to this evaluative term and emphasizes its significance in Macron's statement. The evaluative term “cynical” adds a judgmental or critical tone, suggesting that Macron views such an action as morally questionable or lacking in sincerity.

The headline attributes the statement to Emmanuel Macron, indicating that he is the source of the information, which is an allusion that indicates a reference to a famous person. The inclusion of the words “Emmanuel Macron said” adds credibility and authority to the statement being made.

The headline “Ukraine war briefing: Zelenskiy says Putin trying to falsely blame Kyiv for Moscow concert attack” (The Guardian) contains irony, pointing to Putin’s accusation that he falsely accused Kyiv of attacking Moscow concert. It implies a discrepancy between fiction and reality, often resulting in an unexpected twist. The presence of irony adds complexity and poignancy to the headline, drawing attention to the contrast between the accusation and the truth.

The headline “Ukraine races to build weapons at home” (The Washington Post) personifies the country of Ukraine, suggesting that it is actively involved in a race to create weapons. Personification ascribes human qualities or actions to non-human objects, in this case, the country of Ukraine. By using personification, the headline creates a sense of urgency and determination, portraying Ukraine as an active participant in the arms production process.

The phrase “races to build” uses a metaphor comparing Ukraine's weapons development efforts to a race. The use of the word “races” implies a sense of speed, competition, and urgency. It conveys the idea that Ukraine is making considerable efforts and working quickly to develop its own weapons capabilities.

The headline “Robots Are Entering the Ukraine Battlefield” (The Wall Street Journal) personifies robots by attributing to them the action of “entering”. Personification ascribes human characteristics or actions to non-human objects, in this case, the robots. By using personification, the headline presents robots as active participants in the warfare, capable of making their own strategic moves.

The headline “In Central Europe, Czechs Go Hunting for Arms for Ukraine” (The Wall Street Journal) employs a metaphor by using the phrase “hunting for arms.” The word “hunting” suggests an active, purposeful search or pursuit, comparing the Czechs’ efforts to acquire weapons for Ukraine to a hunting expedition. This metaphorical language creates a vivid image and emphasizes the determination and resourcefulness of the Czechs in their mission.

The headline “Russia hits energy targets in Ukraine, showing need for more air defenses” (The Washington Post) contains alliteration. The headline employs alliteration with the repetition of the “t” sound in the phrase “Russia hits energy targets.” Alliteration adds a rhythm to the words and attracts attention, making them more memorable and interesting for the reader. The headline also employs irony by using the term “hits” in the context of energy targets in Ukraine. The word “hits” typically implies success or achievement, but in this context, it suggests an aggressive action or attack, emphasizing the tension or conflict between Russia and Ukraine. The use of the phrase “showing the need for more air defenses” appeals to the emphasizing by suggesting a sense of urgency and vulnerability. It implies that Russia’s actions have demonstrated the importance of strengthening defensive measures.

The word “Dire” in the headline “The Dire Cost of ‘Peace’ in Ukraine” (The Wall Street Journal) conveys a sense of urgency and seriousness, emphasizing the negative consequences associated with the so-called “peace” in Ukraine. It implies that the situation has resulted in significant hardships or dangers. The use of quotation marks around the word “peace” draws attention and indicates that the term is being used ironically or skeptically. It suggests that the situation being described as “peace” may not reflect a true, desirable state of calm but rather has negative consequences.

Similar technique is used in the headline “Is Religious Liberty 'Under Attack' in Ukraine?” (The Wall Street Journal). Quotation marks around the phrase “under attack” indicates that the term is being used in a specific or attributed sense. It suggests that there is a debate or discussion surrounding the notion of religious liberty being “under attack” in Ukraine and the idea that religious liberty is under attack is questioned and the reader is invited to find out whether it is true or fake. Moreover, the questionnaire form of the headline engages the reader and encourages them to think about the issue of religious freedom in Ukraine.

The headline “Victory in spite of all the terror” (The Wall Street Journal) uses an antithesis: this stylistic device clearly contrasts the concepts of “Victory” and “Terror”. This antithesis creates a powerful contrast and emphasizes the triumph over fear or adversity. The contrasting elements are placed in close proximity to each other for maximum effect. Its purpose is to create a sense of tension, conflict, drawing attention to the differences between the contrasting elements and inviting the reader to reflect on the contrasting ideas.

4.3. Decoding Stylistic Devices in Media Headlines: Enhancing Media Literacy and Critical Awareness

In media headlines, stylistic devices are commonly used to convey information succinctly, and create an engaging impact. According to our study alliteration is the most frequently used in headlines to create a catchy and memorable effect. Metaphors are second frequently used to make comparisons and create vivid imagery. They help convey complex ideas concisely. Headlines often use rhetorical questions to engage readers and prompt them to consider a particular issue or topic

and they are the third frequently used stylistic devices. The three mentioned above are followed by personification, quotation marks, irony, and antithesis. Personification is used to make descriptions more vivid and engaging by giving life and personality to inanimate or non-human subjects. Headlines often use quotation marks to highlight specific words or phrases, especially when quoting someone directly. Irony is occasionally employed in headlines to create a contrast between what is expected and what actually occurs. It adds a touch of humor or emphasizes a surprising element. Finally, antithesis is used to emphasize the sharp differences between two concepts or to emphasize the importance of a certain idea.

By decoding the stylistic features employed in headlines, readers develop a critical awareness of the techniques used to shape their interpretation of news stories. Media literacy allows people to be more critical of news content and resist potential manipulation.

5. Conclusions

The aim of the research was to highlight the mechanisms through which media influence public opinion, shape social discourse, and construct narratives by studying the stylistic means employed in headlines.

Headlines in media articles are essential for capturing readers' attention, shaping their understanding of current events, and initiating a conversation between the author and the reader. They have evolved to become powerful tools in modern media, not only providing information but also influencing readers' perceptions, emotions, and opinions through strategic use of stylistic devices. Studying these devices offers valuable insights into how the media conveys information and constructs narratives to engage and impact the audience.

Researchers suggest that headlines can be categorized as clickbait or informative. Clickbait headlines aim to grab readers' attention through sensationalization or misleading information, while informative headlines accurately reflect the article's content without misleading readers. Successful headlines strike a balance between contextual impact and processing effort, considering readers' knowledge and cognitive styles. Headlines are particularly important for online users who rely on them to decide whether to click on an article. In fact, a significant percentage of users read only headlines and get information exclusively from them. Furthermore, headlines incorporate specific linguistic features such as abbreviations and special vocabulary to capture readers' attention. Metaphors in headlines contribute to the readers' interpretation and understanding of the news, and they can shape readers' perceptions and attitudes. Overall, headlines serve as advertisements and enhancers of articles, and they play a vital role in effectively communicating with readers and sparking their interest.

The analysis of the provided headlines from different news sources reveals the use of various stylistic devices that make the headlines attention-grabbing and engaging for readers. These devices include rhetorical questions, alliteration, metaphors, personification, quotation marks, irony, antithesis and more. The most frequently employed in headlines include alliteration, metaphors and rhetorical questions.

Future research directions will include exploring the linguistic properties of headlines, comparing headlines to full-text stories, and analyzing the correlation between news values and event properties described in text.

Bibliography:

1. Batrynychuk Z. et al. Multimodal Texts of Political Print Advertisements in Ukraine. / Zoriana Batrynychuk, Nadia Yesypenko, Ihor Bloschynskyi, Kostiantyn Dubovyi, & Olena Voitiuk // World Journal of English Language. Vol. 12, No 1, 2022. URL: <https://doi.org/10.5430/wjel.v12n1p115> (дата звернення: 25.04.2024).
2. De Knop S. Linguistic and Extralinguistic Aids for Reconstruction and Interpretation of Metaphors in Headlines. / Sabine De Knop // The Ubiquity of Metaphor. Metaphor in language and thought. John Benjamins Publishing Company. – 1985. (Current Issues in Linguistic Theory, 29). 628 p., pp. 243–261. URL: <https://doi.org/10.1075/cilt.29.12kno> (дата звернення: 23.04.2024).
3. Dor D. On Newspaper Headlines as Relevance Optimizers. / Journal of Pragmatics. 2003. No 35, pp. 695–721. URL: [https://doi.org/10.1016/S0378-2166\(02\)00134-0](https://doi.org/10.1016/S0378-2166(02)00134-0) (дата звернення: 23.04.2024).
4. Dyrda I.A., Maloivan M.V., Tomilina A.O. The peculiarities of headline in English discourse through the examples from Daily Mail and the New Yorker. Вісник науки та освіти. 2023. Вип. 4 (10). С. 213–227. URL: <https://doi.org/10.31812/123456789/7074> (дата звернення: 21.04.2024).

5. Hadidi Ya., Ilham Taghiyev I., Ahmadova S. Linguistic Devices Used in Newspaper Headlines. *Khazar Journal of Humanities and Social Sciences*, 25 (2): 5–21, 2022. DOI: 10.5782/2223-2621.2022.25.2.5 (дата звернення: 24.04.24).
6. Isani Sh. Of headlines & headlines: Towards distinctive linguistic and pragmatic genericity. / Shaeda Isani // *Asp*. 2011. No 60, pp. 81–102. URL: <https://doi.org/10.4000/asp.2523> (дата звернення: 23.04.2024).
7. Kuiken J., Schuth A., Spitters M., & Marx, M. Effective Headlines of Newspaper Articles in a Digital Environment / *Digital Journalism*. Volume 5 (10), 2017, pp. 1300–1314. URL: <https://doi.org/10.1080/21670811.2017.1279978> (дата звернення: 25.04.2024).
8. Merriam-Webster Dictionary URL: <https://www.merriam-webster.com/dictionary/lead> (дата звернення: 25.04.2024).
9. Нурадумка А. Linguistic Basis of Modern Clickbait Newspaper Headlines // *Актуальні питання гуманітарних наук*. Вип. 65, том 2, 2023. Р. 210–216. URL: <https://doi.org/10.24919/2308-4863/65-2-29> (дата звернення: 25.04.2024).
10. Qais Abdul Majeed Abdulla, Younis Mehdi Salih. Linguistic Features of Newspaper Headlines / *Journal of Al-Anbar University for Language and Literature*. 2012. Volume 4. Issue 7. P. 192–215. URL: https://aujll.uoanbar.edu.iq/article_64644_0aa8da843837cd686a0684daae7a16e6.pdf (дата звернення: 21.04.2024).
11. Гусак О. О. Заголовок як інструмент збільшення відвідуваності сайту інтернет-ЗМІ / О. О. Гусак // *Держава та регіони. Соціальні комунікації*. № 2, 2013. С. 70–73. Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/drsk_2013_2_15 (дата звернення: 25.04.2024).
12. Шульська Н. М., Зінчук Р. С. Комунікативно-функційний потенціал заголовків у сучасних медіа. *Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського. Серія: Філологія. Журналістика*. 2021. Том 32 (71). № 5. Ч. 2. С. 222. URL: https://www.philol.vernadskejournals.in.ua/journals/2021/5_2021/part_2/37.pdf (дата звернення: 24.04.2024).
13. The Economist. <https://www.economist.com/> (дата звернення: 24.04.2024).
14. The Guardian. <https://www.theguardian.com/europe> (дата звернення: 24.04.2024).
15. The Wall Street Journal. <https://www.wsj.com/> (дата звернення: 24.04.2024).
16. The Washington Post. <https://www.washingtonpost.com/> (дата звернення: 24.04.2024).

References:

1. Batrynychuk, Z. et al. (2022). Multimodal Texts of Political Print Advertisements in Ukraine / Zoriana Batrynychuk, Nadia Yesypenko, Ihor Bloschchynskiy, Kostiantyn Dubovyi, & Olena Voitiuk // *World Journal of English Language*. Vol. 12. No 1. URL: <https://doi.org/10.5430/wjel.v12n1p115> (Last accessed: 25.04.2024) [in English].
2. De Knop, S. (1985). Linguistic and Extralinguistic Aids for Reconstruction and Interpretation of Metaphors in Headlines / Sabine De Knop // *The Ubiquity of Metaphor. Metaphor in language and thought*. John Benjamins Publishing Company. (Current Issues in Linguistic Theory, 29). 628 p., pp. 243–261. URL: <https://doi.org/10.1075/cilt.29.12kno> (дата звернення: 23.04.2024).
3. Dor, D. (2003) On Newspaper Headlines as Relevance Optimizers. / *Journal of Pragmatics*. No 35, pp. 695–721. URL: [https://doi.org/10.1016/S0378-2166\(02\)00134-0](https://doi.org/10.1016/S0378-2166(02)00134-0) (Last accessed: 23.04.2024) [in English].
4. Dyrda, I.A., Maloivan, M.V., Tomilina, A.O. (2023) The peculiarities of headline in English discourse through the examples from Daily Mail and the New Yorker [Bulletin of Science and Education]. Issue 4 (10). P. 213–227. URL: <https://doi.org/10.31812/123456789/7074> (Last accessed: 21.04.2024) [in English].
5. Hadidi, Ya., Ilham Taghiyev, I., Ahmadova, S. Linguistic Devices Used in Newspaper Headlines (2022). *Khazar Journal of Humanities and Social Sciences* 25 (2): 5–21. DOI: 10.5782/2223-2621.2022.25.2.5. (Last accessed 24.04.24) [in English].
6. Husak, O.O. (2013). Zaholovok yak instrument zbilshennia vidviduvanosti сайту internet-ZMI [A Headline as a Tool for Increasing Website Search Engine Visibility]. *State and Regions. Social Communications*. № 2, pp. 70-73. URL: <https://ela.kpi.ua/server/api/core/bitstreams/80b63855-99ec-4f56-b375-1bb7c7cd5a4f/content> (Last accessed: 25.04.2024) [in Ukrainian].
7. Isani, Sh. (2011). Of headlines & headlines: Towards distinctive linguistic and pragmatic genericity / Shaeda Isani // *Asp*. No 60, p. 81–102. URL: <https://doi.org/10.4000/asp.2523> (Last accessed: 23.04.2024) [in English].
8. Kuiken, J., Schuth, A., Spitters, M., & Marx, M. (2017). Effective Headlines of Newspaper Articles in a Digital Environment. / *Digital Journalism*. Volume 5 (10), pp. 1300–1314. URL: <https://doi.org/10.1080/21670811.2017.1279978> (Last accessed: 25.04.2024) [in English].
9. Merriam-Webster Dictionary URL: <https://www.merriam-webster.com/dictionary/lead> (Last accessed: 25.04.2024) [in English].

10. Нурпідымка, А. (2023). Linguistic Basis of Modern Clickbait Newspaper Headlines. / Aktualni pytannia humanitarnykh nauk [Current Issues of Humanitarian Sciences]. Issue 65, volume 2. P. 210–216. URL: <https://doi.org/10.24919/2308-4863/65-2-29> (Last accessed: 25.04.2024) [in English].
11. Qais Abdul Majeed Abdulla, Younis Mehdi Salih. (2012) Linguistic Features of Newspaper Headlines / Journal of Al_Anbar University for Language and Literature. Volume 4, Issue 7. P. 192–215. URL: https://aujll.uoanbar.edu.iq/article_64644_0aa8da843837cd686a0684daae7a16e6.pdf (Last accessed: 21.04.2024) [in English].
12. Shulska, N.M., Zinchuk, R.S. (2021). Komunikatyvno-funktsiinyi potentsial zaholovkiv u suchasnykh media. (Communicative and Functional Potential of Headlines in the Language of Modern Media). Scientific Notes of Vernadsky National University. Series: Philology. Journalism. Vol. 32 (71). № 5. Part 2. P. 222. URL: https://www.philol.vernadskyjournals.in.ua/journals/2021/5_2021/part_2/37.pdf (Last accessed: 24.04.2024) [in Ukrainian].
13. The Economist. <https://www.economist.com/> (Last accessed: 24.04.2024).
14. The Guardian. <https://www.theguardian.com/europe> (Last accessed: 24.04.2024).
15. The Wall Street Journal. <https://www.wsj.com/> (Last accessed: 24.04.2024).
16. The Washington Post. <https://www.washingtonpost.com/> (Last accessed: 24.04.2024).

Стаття надійшла до редакції 15.05.2024
The article was received 15 May 2024

УДК [358.46:821.112.2-343 Грімм]:81'42
DOI <https://doi.org/10.32999/ksu2663-2691/2024-97-5>

ВЕЛЕТНІ ТА ЛІЛПУТИ НА ТЕРЕНАХ КАЗОК БРАТІВ ГРІММ

Романова Наталя Василівна,

доктор філологічних наук, доцент,

*професор кафедри німецької та романської філології
Херсонського державного університету*

NRomanova@ksu.ks.ua

orcid.org/0000-0002-7444-3811

Німецькі фольклорні казки – пам'ятки історії, філософії, культури, мови – дають змогу реконструювати як багатівіковий життєвий досвід германців, так і мудрість німецького народу. **Мета** пропонуваної наукової студії полягає у встановленні особливостей морфології двох типів людини сивої давнини – велетнів та ліліпутів, їхньої ролі в житті спільноти. Досягнення поставленої мети реалізуємо через комплексну методику, репрезентовану загальнонауковими **методами** на зразок аналізу, синтезу, індукції, дедукції, порівняння, описовим **методом** із прийомом зовнішньої інтерпретації, зокрема аналіз словникових дефініцій, і структурним **методом** з елементами контекстуального, інтертекстуального й семантичного аналізу. **Результати** дослідження показують, що людей класифікували за розміром тіла, фізичною силою, зовнішністю, віком, статтю, поведінкою, статусом, освіченістю, місцем проживання, способом життя, родом занять тощо. Виокремлено три основні різновиди суспільних істот, що мешкали на території сучасної Німеччини: люди, велетні, ліліпути. Походження людей еквівалентне природним процесам планети Земля, велетнів і ліліпутів – надприродним відповідно. Словесні позначення людей, велетнів та ліліпутів апелюють до форм однини і множини. Міжособистісні стосунки людей і велетнів, людей і ліліпутів варіюють: від відносно мирних до ворожих, від нормативних до ненормативних. Людей-авантюристів сприймають як хоробрих, комунікативних, розумних осіб, велетнів – як розумово обмежених, сильних особин, ліліпутів – як дуальних енергетичних істот із надприродними здібностями (телепортація, телепатія, ясновидіння). У **висновках** зазначено, що велетні та ліліпути є типами людиноподібних істот планети Земля, проживають у будинках певних географічних ареалів, зокрема в лісі, горах. Стосунки велетнів і людей корелюють із родом діяльності останніх: землеробів поважають, ремісників зневажають, можновладців атакують, стосунки ліліпутів і людей – прагматичні.

Ключові слова: людина, велетні, ліліпути, казка, міжособистісні стосунки, людиноподібні істоти.

GIANTS AND LILIPUTS IN THE FAIRY TALES OF THE BROTHERS GRIMM

Romanova Natalia Vasylivna,

Doctor of Philological Sciences,

Associate Professor,

Professor at the Department

of German and Romance Philology

Kherson State University

NRomanova@ksu.ks.ua

orcid.org/0000-0002-7444-3811

German folk tales – monuments of history, philosophy, culture, language – make it possible to reconstruct both the centuries-old life experience of Germans and the wisdom of the German people. **The aim** of the proposed scientific study is to establish the peculiarities of the morphology of two types of humans from ancient times – giants and midgets, their role in community life. The achievement of the set goal is implemented through a complex methodology represented by general scientific **methods** such as analysis, synthesis, induction, deduction, comparison, a descriptive **method** with the use of external interpretation, in particular the analysis of dictionary definitions, and a structural **method** with elements of contextual, intertextual and semantic analysis. The results

of the study show that people were classified by body size, physical strength, appearance, age, gender, behavior, status, education, place of residence, lifestyle, occupation, etc. Three main types of social creatures that lived on the territory of modern Germany are singled out: people, giants, midgets. The origin of people is equivalent to the natural processes of the planet Earth, giants and midgets – supernatural, respectively. Verbal designations of people, giants and midgets appeal to singular and plural forms. Interpersonal relationships between humans and giants, humans and midgets vary: from relatively peaceful to hostile, from normative to non-normative. People-adventurers are perceived as brave, communicative, intelligent persons, giants – as mentally limited, strong individuals, midgets – as dual energy beings with supernatural abilities (teleportation, telepathy, clairvoyance). The conclusions state that giants and midgets are types of humanoid creatures of the planet Earth, living in houses of certain geographical areas, in particular forests and mountains. The relationship between giants and people correlates with the type of activity of the latter: farmers are respected, craftsmen are despised, powerful people are attacked, the relationship between Lilliputians and people is pragmatic.

Key words: man, giants, midgets, fairy tale, interpersonal relations, humanoid creatures.

1. Вступ

У казках кожної країни відображено національну своєрідність, самобутність і неповторний місцевий колорит (Зубенко, 2012).

Німецькі казки, зібрані, записані, літературно оброблені, класифіковані та прокоментовані найвидатнішими філологами-германістами XIX століття братами Грімм, лишаються до тепер скарбницею народної фантазії і поезії, сміхової традиції, морального очищення і духовності, мудрості і доброти. Вельмишановні автори доносять читачеві найбільш важливу тезу – сила духу людини в її Божественній природі (Brüder Grimm, 1850, 1, 2). З іншого боку, людина – істота багатогранна, володіє творчою силою, здатною створити світ і контролювати його. Щоправда, творчість пов'язана з магією. Магія поєднує і водночас роз'єднує Землю і Космос, людину і Бога. Бога інтерпретують через діяльність – «лити», «рухатися», процес – «жити», «горіти», «втрачати свідомість», «втілюватися», манеру мовлення – «кричати», предмет – «корова», «бій, битва», «війна, смерть, хвороба», ознаку – «закутаний», метафору – «таємний, прихований; оповитий (таємницею)» (Школяренко, 2008: 102–105).

Загалом природі людини та її характеристикам присвячено численну кількість праць як вітчизняних (Ф. С. Бацевич, Л. І. Белехова, Н. Ільїнська, Т. С. Кириленко, Л. Е. Орбан-Лембрик та ін.), так і зарубіжних (E. Cassirer, P. Lersch, R. Saage, A. Sieber-Ratti та ін.) учених. Проте досі немає спеціальних студій, у яких було б висвітлено культурну або семантичну інформацію про морфологію (ейдономію) людини на зразок велетнів та ліліпутів. Усе це свідчить про актуальність вибору теми пропонованої розвідки.

Мета дослідження полягає у встановленні особливостей морфології (ейдономії) двох типів людини сивої давнини: велетнів та ліліпутів, їхньої ролі в житті спільноти.

Досягнення поставленої мети ґрунтується на комплексній методиці, що охоплює загальнонаукові *методи* на зразок аналізу, синтезу, індукції, дедукції, порівняння, описовий *метод* із прийомом зовнішньої інтерпретації, зокрема аналіз словникових дефініцій, і структурний *метод* з елементами контекстуального, інтертекстуального й семантичного аналізу. Наведену вище методику апробуємо на фольклорних казках братів Грімм, у яких засвідчені аналізовані поняття.

2. Інтерпретація понять *Riese*, *Zwerg*, *Männlein*

Звернення до лексикографічних джерел дає змогу стверджувати, що дефініції *Riese* і *Zwerg* уживають у прямому й переносному значеннях (Götz, 2019: 906, 1319–1320), а також як терміни або стилістично забарвлену лексику (Wahrig, 2012: 775, 1129). Пряме значення *Riese* маніфестує інтенсивність розміру тіла та сили людиноподібної істоти, переносне – «дуже велику особу або справу», пряме значення *Zwerg* еквівалентне фольклорному образу, що має вигляд маленького чоловічка, часто з довгою бородою і в ковпаку, переносне – негативному

емоційно-оцінному ставленню адресанта до адресата та функціональному стилю (розмовний) з позитивним емоційно-оцінним ставленням адресанта до дітей.

Поняття *Männlein* трапляється в структурі вільного словосполучення розмовного стилю *Männlein und Weiblein*, що має гумористичний відтінок (Götz, 2019: 731) і не кодифікується глумачними словниками (Wahrig, 2012: 635; Pons, 2004: 247) через похідну форму іменника *Mann* «1. чоловік» (біологічна стаття); «2. чоловік» (статус); «3. людина»; «4. кількість людей»; «5. партнер (у грі)»; «6. (з вигуком у сталих виразах)» (Müller, 2012: 422).

Теоретично похідні елементи *Männlein* (південно- й частини середньонімецькі діалекти) і *Männchen* (північнонімецькі діалекти) виражають зменшене поняття *Mann* у широкому розумінні цього слова та різні емоційно-суб'єктивні забарвлення: пестливість, жаль, співчуття, фамільярність, зневажання, іронію, презирство (Тараненко, 2009).

Бачимо, що аналізовані поняття пов'язані насамперед із фізичними параметрами тіла одностатевих людиноподібних істот (чоловіків) у співвідношенні з масштабами тіла людини. Остання пояснює пізнаванність навколишнього світу в термінах соціально-культурних процесів, диференціюючи населення, виокремлюючи, систематизуючи й оцінюючи його прошарки. Сюди додаємо й особливості мовного етикету. Доведено, що давні німці в повсякденному спілкуванні користувалися двоступеневою структурою звертання (Величко, 2018: 7). Йдеться про шанобливі та дружні міжособистісні стосунки. Шанобливе ставлення охоплювало «осіб аристократичного походження, священнослужителів», правлячу верхівку, дружні – простолюдинів (там само: 7–8).

3. Давні уявлення німців про велетнів і ліліпутів

Відповідно до експериментальної картотеки, укладеної нами методом суцільного вибирання, *Riese* «велетень, гігант», *Männlein / Männchen* «чоловічок», *Zwerg* «карлик» репрезентовано у формі однини та множини. Дослідники розглядають однину як бінарне протиставлення кількості предметів за формулою «два – один» (Таранець, 2008: 75). При цьому число «два» (множина) відображає цілісність речі або її велич і потужність, число «один» (однина) – її частину відповідно (Таранець, 2008: 75–77). За таких міркувань генеза лексем, що позначають велетнів і ліліпутів в однині, є вторинною.

Ці й інші типи людей сприймають як природне й штучне, звичне й незвичне явища. Природним явищем є співіснування давньої людини й велетнів та ліліпутів на планеті Земля, штучним – втручання велетнів і ліліпутів у життя осілої людини, звичним уважають неординарну зовнішність велетнів (страшні дикі мавпи з довгими ногами) і ліліпутів («пальчики», чорні, голі, з (сивою) бородою і в ковпаку), їх девіантну поведінку й освіченість, контакт можновладців і простолюдинів із людиноподібними істотами, дистанціювання цих істот від населених пунктів (ліс, гори, підземелля), розуміння людської мови та володіння нею, фальсифікацію (а) роду занять *gab sich für einen Schmiedegesellen aus*, (б) умінь і навичок *ein tüchtiger Kerl* (Brüder Grimm, 1850, 2: 23–32), пріоритетність людського розуму *kleine Menschen hätten klugen Sinn*, захворювання очей *böse Augen* та шкіри *am Gesicht leidest*, інтер'єр будинку *das Haus war überall von hohen Mauern umgeben, und die Türen waren mit eisernen Riegeln verschlossen*, залізний посуд *Kessel*, драбину *Leiter*, приручення малої рогатої худоби *Schafe*, м'ясо якої використовували для харчування, хутро – для одягу (Brüder Grimm, 1850, 2: 483–484), незвичним – адрогінність велетнів, (матеріальну) допомогу велетнів, домовиків, лісовиків, чорного та сивого чоловічка простолюдинам у побуті або вихованні дітей.

4. Міжособистісні стосунки: сумісність і конфлікт

Соціальну взаємодію людей з велетнями поділяємо на два різновиди: нормативну й ненормативну. Нормативна взаємодія ґрунтується на викраденні юних принцес *mein Kind, was fürchtest du dich, steht etwa ein Riese vor der Thür und will dich holen?* (Brüder Grimm, 1850, 1: 3), ненормативна тотожна позбавленню свободи асоціальних елементів (розбійників), приниженню

гідності, відмові від викупу з полону, канібалізму *da kam der Riese mit zehn andern Riesen unversehens daher und nahm uns alle gefangen. Sie theilten uns unter sich aus: jeder erhielt zehen von uns, und ich fiel mit neun meiner Gesellen dem Riesen zu, dem wir seinen Schatz genommen hatten. Er band uns die Hände auf den Rücken und trieb uns wie Schafe in seine Felsenhöhle. Wir waren bereit uns mit Geld und Gut zu lösen, er aber antwortete «eure Schätze brauche ich nicht, ich will euch behalten und euer Fleisch verzehren, das ist mir lieber* (Brüder Grimm, 1850, 2: 482–483), а також грабункам королівства, розбійництву, підпалам, пожежі (Brüder Grimm, 1850, 1: 130). Отже, відносини людей з велетнями будуються на моральній залежності та сукупності фізичної діяльності.

Чоловіки-авантюристи, котрих у народі називають хоробрими, легко контактують із велетнями. При цьому дотримуються мовного етикету, наприклад, кравець звертається до велетня як до свого колеги й товариша *guten Tag, Kamerad*, цікавиться фрагментами його «розпорядку» дня *du sitzt da, und besiehst dir die weitläufige Welt?*, пропонує так звану співпрацю – шукати разом щастя *Hast du Lust mit zu gehen?* (Brüder Grimm, 1850, 1: 126). І хоч велетень презирливо й грубо ставиться до кравця, чоловік спокійно продовжує «дипломатичну» розмову, ілюструючи її вишитим на паску «сертифікатом про фізичну силу» *siebene auf einen Streich*. «Сертифікат» стає ключем до почуттів велетня *und kriegte ein wenig Respekt vor dem kleinen Kerl*, мірою довіри, виміром людських властивостей *Doch wollte er ihn erst prüfen*. Велетень, не маючи людської свідомості та людського розуму, лишається в полоні власної фізичної сили. Він стискає камінь у руці так, що з нього тече вода, кидає камінь угору так високо, що той зникає з поля зору, виносить не лише зрублений дуб із лісу, а й хвалькуватого кравця на ньому, нахиляє верхівку вишневого дерева зі спілими вишнями, щоб пригостити «ліліпуту». Впадає у вічі зухвалість авантюриста, активатором якої є інтелект. На цій підставі можна зробити висновок, що пізнавальна діяльність велетнів пов'язана з емоційною сферою або інстинктами. Виокремлюємо задоволення, агресивність, гнів, лють, шаленство, спокій, презирство, повагу, боязнь, страх, переляк, огиду, інтерес, турботу, довірливість, радість. Очевидно, що велетні не усвідомлюють своїх переживань, тобто їх центральна нервова система не така розвинута, як у людини (Максименко, 2018: 213).

Погляди давніх німців на ліліпутів відрізняються від поглядів на велетнів. Ліліпути корелюють із розміром вихідного тіла або його частин. Зокрема, на тлі велетнів людина виглядає як маля *kleiner Kerl*, чоловічок (негативний сенс) *Männlein*, тварина: а) селезень *du Erpelmännchen*, б) коник стрибунець *Grashüpfen*, в) хробак *Wurm*, мала людина (негативний сенс) *der kleine Mann*. Зі свого боку, людина асоціює ліліпутів із недоношеним (семимісячним) немовлям чоловічої статі, зріст якого сягає великого пальця людської руки *Daumens groß, ein Daumen, so groß wie ein Daumen*, називає «пальчика» малятко, крихітка *der Kleine*, маля *der kleine Kerl*, маленький чоловік *der kleine Mann*, серденько *Herzblatt*. Коли людина зіштовхується з маленьким чоловічком а) чорним *das schwarze Männchen* (одн.), б) лісовим *ein kleines Männchen* (одн., мн.), в) гарненьким голим *zwei kleine niedliche nackte Männlein* (мн.), карликом *Zwerg*, карапузом, крихіткою (*kleiner*) *Knirps, das kleine Männchen*, гномом *Wichtelmännlein* (одн., мн.), *Wichtelmännchen* (мн.) у повсякденному житті, то визнає його надприродні здібності (телепортацію, телепатію, яснобачення, криптестезію), високу професійність, поважає чесноти та приймає вади. До прикладу, карликів характеризують як агресивних, злих, безсоромних чоловічків щодо гордих, лицемірних, недобрих, жадібних людей і водночас як люб'язних, щирих щодо скромних, ввічливих, добрих відповідно, гномів – духовних нічних істот, наближених до Бога, – змальовують крізь призму відносин із сімейними простолюдинами та незаміжніми дівчатами особливої категорії, а саме: бідними, старанними, уважними, неосвіченими. Йдеться про професійну допомогу (пошив взуття) та листи-запрошення (хрещення дитини). Гноми – естети, гарні сім'янини, котрі продовжуються в дітях, тобто прагнуть

до безсмертя. Разом із тим вони викрадають людських дітей і підмінюють їх на перевертнів із великими головами й витрішкуватими очима, що лише їдять та п'ють.

Варто зауважити, що зовнішність перевертнів дотична до зовнішності греїв – стереотипних образів іншопланетян (Мозговий, 2017: 30, 84, 151).

Гноми володіють великими скарбами, вміють гальмувати фізичний час планети Земля і людини. Звідси випливає, що вони працюють із тонкою енергією, визначають її обсяг і щільність, кваліфікують якість часу через такі фази, як теперішнє, минуле, майбутнє. Потенціал кожної фази різний: теперішній час має помірковану енергетику, минулий – мінімальну, майбутній – максимальну.

Наприклад, у казці *Die Wichtelmänner* поміркована енергетика релевантна щастю й любові *Lust und Freude, Liebe*, мінімальна – пережитому горю *und seine vorige Herrschaft war in der Zeit gestorben*, максимальна – потенційному подиву *Da kamen fremde Leute aus dem Haus, die fragten wer es wäre und was es da zu thun hätte* (Brüder Grimm, 1850, 1: 239). У цьому контексті енергетика фізичного часу має психічну природу, позитивну, негативну та нейтральну модальність.

Істотні розходження між велетнями та ліліпутами полягають не тільки в зовнішності, але й у функціях. Перші (велетні) продукують страх, активізують роботу когнітивної системи ліліпутів, руйнують «обжитий» і «присвоєний» ліліпутами фізичний простір, формують у них нову культуру поведінки, другі (ліліпути) аналізують вплив страху на «обжитий» і «присвоєний» простір, шукають шляхи взаємодії, планують економічний розвиток та співпрацю з велетнями, генерують нові ідеї щодо гармонізації навколишнього світу.

Стосовно природи аналізованих істот, вони є біологічним, психологічним та культурологічним продуктом еволюції (Гудінг, Леннокс, 2007, 1: 385). Еволюцію тлумачимо тут як штучний добір. «Невідомі» селекціонери створили нові антропоморфні види на підставі базових генетичних ліній диких мавп і прискорення репродуктивних процесів.

5. Висновки

Розгляд проблеми велетнів та ліліпутів на теренах казок братів Грімм дає змогу зробити деякі висновки:

1. Велетні та ліліпути – типи людиноподібних істот планети Земля, ідентифіковані за параметрами зросту й сили.

2. Географічний ареал проживання велетнів орієнтований на природне середовище (ліс, гори), людей і «пальчиків» – на штучне (будинки), маленьких чоловічків, карликів і гномів – на комплексне відповідно. Виокремлено два різновиди велетнів: лісові і гірські. Лісові велетні конфліктують із королівством загалом і можновладцями зокрема, толерантно ставляться до землеробів, зневажливо до ремісників, більшою мірою травоїдні, гірські велетні дистанціюються від ліліпутів, «карають» їх смертю через втручання у «свій простір», практикують сире, варене людське та смажене овече м'ясо. Маленькі чоловічки контактують із людьми свідома, на прагматичній основі. Класифікація маленьких чоловічків охоплює людей, «пальчиків» (недоношених дітей людини), карликів, лісовиків, гномів, злих духів. Карлики, лісовики, гноми полегшують життя осілих людей, злі духи випробовують духовність відповідно.

3. З погляду біології велетні – адрогіни, ліліпути – чоловіки, жінки й діти. Соціальний статус велетнів, з одного боку, гомогенний, належать до «еліти», з іншого – відкритий, дотримуються ієрархії, ліліпути репрезентують гетерогенну соціальну структуру, в тому числі «еліта» (можновладці, воїни, священники) та простолюдини (землероби, ремісники). Психологія велетнів зумовлена інстинктами, людей, «пальчиків», карликів та лісовиків – високорозвиненою центральною нервовою системою, когнітивною та емоційною сферами, гномів і злих духів – тонкими та грубими енергіями відповідно.

Перспективу подальших наукових розвідок убачаємо у виявленні специфіки реалізації концептів ВЕЛЕТНІ та ЛІЛІПУТИ в німецькій мовній картині світу.

Література:

1. Величко Н. М. Засоби звертання в німецькій мові другої половини XX – початку XXI століття: соціолінгвістичний аспект : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.04. Херсон, 2018. 20 с.
2. Гудінг Д., Леннокс Дж. Людина та її світогляд: у 3 томах / пер. з рос. зі звіркою з англ. оригіналом під заг. ред. М. А. Жукалюка. Київ : УБТ, 2007. Т. 1 : Для чого ми живемо і яке наше місце у світі. 416 с.
3. Зубенко О. Співвідношення літературної та фольклорної казки. *Філологічні науки*. 2012. № 12. С. 78–83.
4. Максименко С. Д. Загальна психологія. Київ : Центр учбової літератури, 2018. 272 с.
5. Мозговий І. Палеоконтакт: міфи чи реальність? Суми : Сумський державний університет, 2017. 237 с.
6. Тараненко О. О. Про деминутив як вияв національної ментальності (деякі міжмовні паралелі). *Проблеми зіставної семантики*. 2009. Вип. 9. С. 43–52.
7. Таранець В. Г. Генезис граматичної категорії числа в індоєвропейських мовах. Таранець В. Г. *Діахронія мови*. Одеса : Друкарський дім, 2008. С. 73–87.
8. Школяренко В. І. Становлення фразеологічної картини світу німецької мови (на матеріалі писемних пам'яток VIII–XVII століть). Суми : СумДПУ, 2008. 316 с.
9. Brüder Grimm. Kinder- und Hausmärchen. 6. Aufl. Göttingen : Dieterichschen Buchhandlung Verlag, 1850. Bd. 1. 502 S.
10. Brüder Grimm. Kinder- und Hausmärchen. 6. Aufl. Göttingen : Dieterichschen Buchhandlung Verlag, 1850. Bd. 2. 562 S.
11. Götz D. Deutsch als Fremdsprache. Stuttgart : Langenscheidt, 2019. 1344 S.
12. Müller V. Das große deutsch-ukrainische Wörterbuch. Kyjiw : Tschumatzkyj Schljach Verlag, 2012. 792 S.
13. Pons. Basiswörterbuch. Deutsch als Fremdsprache. Київ : Методика, 2004. 496 с.
14. Wahrig. Wörterbuch der deutschen Sprache. München : Deutscher Taschenbuch Verlag, 2012. 1152 S.

References:

1. Velichko, N.M. (2018). Zsoby zvertannia v nimetskii movi druhoi polovyny XX – pochatku XXI stolittia: sotsiolinhvistychnyi aspekt [Forms of Address in German of the Second Half of the XXth – Beginning of the XXIst century: sociolinguistic aspect]. Extended abstract of Candidate's thesis. Kherson. 20 p. [in Ukrainian].
2. Hudinh, D., Lennoks, Dzh. (2007). Liudyna ta ii svitohliad: u 3 tomakh [Man and his worldview: in 3 volumes]. Kyiv: UBT. Vol. 1. 416 p. [in Ukrainian].
3. Zubenko, O. (2012). Spivvidnoshennia literaturnoi ta folklornoï kazky [Correlation of literary and folk tales]. *Filolohichni nauky*. Vol. 12. P. 78–83 [in Ukrainian].
4. Maksymenko, S.D. (2018). Zahalna psykholohiia [General Psychology]. Kyiv: Tsentr uchbovoi literatury. 272 p. [in Ukrainian].
5. Mzhovyi, I. (2017). Paleokontakt: mify chy realist? [Paleocontact: myths or reality?]. Sumy: Sumskiy derzhavnyi universytet. 237 p. [in Ukrainian].
6. Taranenko, O.O. (2009). Pro deminutyv iak vyiv natsionalnoi mentalnosti (deiaki mizhmovni paraleli) [About the diminutive as a manifestation of national mentality (some cross-linguistic parallels)]. *Problemy zistavnoi semantyky*. Vol. 9. P. 43–52 [in Ukrainian].
7. Taranets, V.H. (2008). Henezys hramatyxchnoi katehorii chysla v indoevropеiskykh movakh [Genesis of the grammatical category of number in Indo-European languages]. V.H. Taranets *Diakhroniia movy [Language diachrony]*. Odesa: Drukarskyi dim. P. 73–87 [in Ukrainian].
8. Shkoliarenko, V.I. (2008). Stanovlennia frazeolohichnoi kartyny svitu nimetskoi movy (na materiali pysemnykh pamiatok VIII – XVII stolit [Formation of the phraseological picture of the world of the German language (on the material of written monuments of the 8th–17th centuries)]. Sumy: SumDPU. 316 p. [in Ukrainian].
9. Brüder Grimm. (1850). Kinder- und Hausmärchen [Children's and Household Tales]. 6. Aufl. Göttingen: Dieterichschen Buchhandlung Verlag. Vol. 1. 502 p. [in German].
10. Brüder Grimm. (1850). Kinder- und Hausmärchen [Children's and Household Tales]. 6. Aufl. Göttingen: Dieterichschen Buchhandlung Verlag. Vol. 2. 562 p. [in German].
11. Götz, D. (2019). Deutsch als Fremdsprache [German as a foreign language]. Stuttgart: Langenscheidt. 1344 p. [in German].
12. Müller, V. (2012). Das große deutsch-ukrainische Wörterbuch [The big German-Ukrainian dictionary]. Kyiv: Chumatskyi Shliakh. 792 p. [in German – Ukrainian].
13. Pons (2004). Basiswörterbuch. Deutsch als Fremdsprache [Basic dictionary. German as a foreign language]. Kyiv: Metodyka. 496 p. [in German].
14. Wahrig (2012). Wörterbuch der deutschen Sprache [Dictionary of the German language]. München: Deutscher Taschenbuch Verlag. 1152 p. [in German].

Стаття надійшла до редакції 18.04.2024
The article was received 18 April 2024

3. Перекладознавство

3. Translation studies

ВІД СОЦІОЛОГІЇ ДО ЕДИТОЛОГІЇ ПЕРЕКЛАДУ: МЕТАТЕОРЕТИЧНИЙ ВИМІР

Одрехівська Ірина Миколаївна,

кандидат філологічних наук, доцент,

доцент кафедри перекладознавства

і контрастивної лінгвістики імені Григорія Кочура

Львівського національного університету

імені Івана Франка;

наукова співробітниця Школи славистичних

та східноєвропейських студій

Лондонського університету

iryna.odrekhivska@lnu.edu.ua, i.odrekhivska@ucl.ac.uk

orcid.org/0000-0002-2568-8775

Мета. Мета статті полягає в дослідженні переходу від соціологічних підходів до едитологічних перспектив у перекладознавстві із зосередженням на метатеоретичному вимірі цього концептуального розвитку.

Методи. Використано дослідницькі методи опису, аналізу та порівняння галузі соціології перекладу й теоретичних концепцій редакторсько-видавничих практик у сучасному перекладознавстві. Стаття випрацьовує голістичний підхід для комплексного вивчення видавничих процесів і стратегій перекладу та пропонує розглядати едитологію перекладу як окремий перекладознавчий напрям, ґрунтуючись на метатеоретичному огляді сучасного перекладознавчого дискурсу в його епістемологічній динаміці.

Результати. У статті сформовано теоретичну основу для переходу від соціологічних підходів до едитологічних перспектив у перекладознавстві, досліджено розвиток теоретичних міркувань щодо редагування та видання перекладів та їхнього взаємозв'язку із сучасними розробками в теорії та практиці перекладу, а також окреслено методологічні та концептуальні виклики, що постають перед перекладознавством із розвитком едитології перекладу.

Висновки. У цій студії позиціонуємо едитологію перекладу як важливий міждисциплінарний напрям перекладознавства, який зосереджує увагу на вивченні багатогранного процесу підготовки перекладних текстів до публікації та роль редакторів-упорядників разом з іншими дієвцями у формуванні кінцевого продукту. Перехід від соціологічних підходів до етимології перекладу підкреслює важливість розуміння зв'язку між соціальними структурами та мовними, текстуальними й наративними конструктами перекладного тексту, скажімо, його адаптації до цільових функцій і культурної транспозиції. Висловлені наукові пропозиції в галузі едитології перекладу, серед них – теорії та типології редакторських втручань, моделі едитологічного аналізу, сприяють всебічному розумінню складнощів, пов'язаних із створенням високоякісних перекладів.

Ключові слова: перекладознавство, теорія перекладу, видавничі практика, перекладна література, перекладач, редактор, редагування.

FROM SOCIOLOGY TO EDITORIAL STUDIES OF TRANSLATION: A METATHEORETICAL DIMENSION

Odrekhivska Iryna Mykolaivna,

Candidate of Philological Sciences, Associate Professor,

Associate Professor at the Department of Translation

Studies and Contrastive Linguistics

Ivan Franko National University of Lviv;

Visiting Research Fellow

School of Slavonic and East European Studies

University College London

iryna.odrekhivska@lnu.edu.ua, i.odrekhivska@ucl.ac.uk

orcid.org/0000-0002-2568-8775

Purpose. The purpose of the present article is to investigate the transition from sociological approaches to editorial perspectives in translation studies, with a focus on the metatheoretical dimension of this conceptual development.

Methods. The research methods employed include description, analysis, and comparison of the sociology of translation along with theoretical propositions regarding editorial and publishing practices in modern translation studies. The article develops a holistic approach for the comprehensive study of publishing processes and translation strategies. It proposes considering editorial studies of translation as a separate area within translation studies, based on a metatheoretical review of contemporary translation studies discourse and its epistemological dynamics.

Results. The article establishes a theoretical foundation for transitioning from sociological approaches to editorial perspectives in translation studies. It explores the evolution of theoretical considerations regarding translation editing and publishing (Mossop, 2020; Bisiada, 2014; Robin, 2014; Robin, 2018; Pillière, 2024; Odrekivska, 2017). Furthermore, it outlines the methodological and conceptual challenges encountered within translation studies in the advancement of editorial studies of translation.

Conclusions. In this study, we position editorial studies of translation as an important interdisciplinary direction within translation studies, focusing on the examination of the multifaceted process of preparing translated texts for publication and the role of editors alongside other actors in shaping the final product. The transition from sociological approaches to editorial studies of translation underscores the importance of understanding the connection between social structures and linguistic, textual, and narrative constructs of the translated edition, such as its adaptation to target functions and cultural transposition. Scholarly propositions in the field of editorial studies of translation, including theories and typologies of editorial interventions, models of editorial analysis, contribute to a comprehensive understanding of the complexities associated with creating high-quality translations.

Key words: translation studies, translation theory, publishing practice, translated literature, translator, editor, editing.

1. Вступ

За останні два десятиліття в міждисциплінарному профілі перекладознавства утвердився напрям соціології перекладу (Wolf, 2012), який, зокрема, загострив увагу до вивчення габітуса перекладача (Simeoni, 1998; Wolf), випрацювання акторно-мережевого підходу до перекладацького процесу (Buzelin, 2011; Luo, 2020) і розгляду перекладу як соціальної події, яка завжди відбувається в певному культурно-політичному контексті (Chesterman 2006). Цей вектор згодом дав початок дослідженню проявів активізму в перекладі (Tymoczko 2010). Паралельно у світовій гуманітаристиці почала активно розвиватися галузь соціології видавничої справи (Bourdieu, 2008; Sapiro, 2008), що «аналізує створення та обіг книг» (Buzelin, Dufault and Foglia, 2015, p. 25). У цьому контексті новаторськими постають «перехресні» дослідження, які пропонують підходи до аналізу перекладів крізь призму соціології книговидання, зокрема, тут варто акцентувати увагу на дисертаційній праці Дж. Пінью (Pinho, 2011). Узявши за основу дослідження видавничої політики одного португальського видавництва за п'ятнадцять років, включно з тенденціями співпраці з перекладачами й читацькою аудиторією, Дж. Пінью зробив спробу змоделювати взаємодію видавничих і перекладацьких стратегій, тобто увесь діалогічний процес «від рішень про те, що і як публікувати, до рішень про те, як перекладати» (Pinho, 2011).

Така перспектива зміщує традиційну перекладознавчу оптику з аналізу стилістики окремого перекладу чи перекладача й окреслення його соціального обрамлення до цілісного, голістичного підходу у вивченні книговидання перекладного твору. З огляду на такий інноваційний формат **актуальність** цієї статті полягає в науковій пропозиції напряму *едитології перекладу*, який рекомендуємо виокремити в системі сучасних перекладознавчих досліджень. Ця студія стає наступним етапом у серії досліджень авторки за цією тематикою (Одрехівська 2024; Odrekivska 2017), що також відповідає релевантним акцентам провідних світових перекладознавців щодо випрацювання методології аналізу редакторсько-видавничих практик перекладу (Nergaard 2013; Pokorn 2018; Skotarek 2023). Отже, **мета** запропонованої студії – дослідити перехід від соціології до едитології перекладу в перекладознавстві, зосередившись на мета-теоретичному вимірі такого концептуального розвитку.

Для досягнення цієї мети поставлено такі **завдання**: по-перше, проаналізувати сучасний перекладознавчий дискурс для формування теоретичної бази, що потенційно стане основою для обґрунтування переходу від соціологічних підходів до едитологічних перспектив у перекладознавстві; по-друге, дослідити розвиток теоретичних міркувань із питань редагування та видання перекладів та їхнього взаємозв'язку із сучасними розробками в теорії та практиці перекладу; по-третє, розглянути методологічні та концептуальні виклики, які ставить перед перекладознавством едитологія перекладу, зокрема, для розуміння видавничих процесів перекладної літератури, редакторських і перекладацьких практик та суспільної ролі перекладачів і редакторів-упорядників. Оскільки цільовим завданням статті є метатеоретичний вимір («теорія про теорії»), що дасть змогу поглянути на виокремлення напряму едитології перекладу з вищого (мета-) рівня, це передбачає багатоаспектне окреслення теоретико-епістемологічних і методологічних рамок, які стануть засадничими для цього перекладознавчого вектору.

2. Соціологічні й едитологічні перспективи в перекладознавстві

Однією з рушійних сил «культурного повороту» в перекладознавстві наприкінці 1980-х – початку 1990-х рр. була концепція «перекладу як переписування» А. Лефевра, яка засадничо окреслювала вагомість аналізу соціальних структур: «Переклад не можна аналізувати в ізоляції, його варто вивчати як частину більшої мережі текстів та людей, які їх створюють, видають, підтримують, популяризують, критикують і цензурують» (Lefevere 1985: 237). За Лефевром, процес перекладу як переписування відбувається власне для «вписування» цільового твору в поетологічну (жанрово-стилістичну) й ідеологічну канву приймаючої культури та соціуму (Lefevere 1992: 8). Тому науковець також вводить термін «патронаж» (*patronage*), що позначає дієвця чи інституцію, яка безпосередньо присутня протягом усього перекладацького процесу, впливає і контролює результат, може перешкоджати та цензурувати твір, щоб його формат не відійшов надто далеко від інших систем у суспільстві, а також може навіть знищити фінальний перекладний продукт (Lefevere, 1992).

Завдяки цим напрацюванням соціологія перекладу, яка утвердилася наприкінці 1990-х рр. – початку 2000-х рр., уже цільово зосереджується на мережі посередництв, які лежать в основі кожної перекладацької ініціативи та визначають структуру перекладацького продукту (Heilbron, 1999), включно з аналізом габітусу перекладача як соціального дієвця (Simeoni, 1998). Поступово в перекладознавство також ефективно інтегрували макросоціологічні теорії (теорію соціальних полів П'єра Бурдьє, теорію соціальних систем Нікласа Лумана, акторно-мережеву теорію Мішеля Каллона і Брюно Латура та ін.), які дали змогу описати переклад як соціальну структуру всередині інших суспільних структур і показати, з одного боку, його унікальність, а з іншого – соціальні властивості перекладу спільні з іншими суспільними структурами (Tyulenev 2024). Проте, як зазначає М. Вольф, у процесі відходу від вузькостилістичного аналізу власне перекладеного тексту через розуміння перекладознавцями вагової ролі зовнішніх соціальних чинників, що впливають на перекладацькі процеси, потрібно таки уникати «небезпеки існування соціології перекладу без перекладу» (Wolf, 2007: 28). Австрійська перекладознавиця стверджує, що варто дотримуватися балансу між «монополією» аналізу лише стилістичної інтерпретації тексту перекладачем і «соціологічною редукцією», що веде до аналізу перекладу через суто зовнішні соціально-політичні чинники (Wolf, 2007: 28). Зі схожим вихідним принципом підготовлено колективне видання 2024 р. «Соціологія перекладу та політика сталого розвитку: дослідження в різних культурах і природних середовищах» (*The Sociology of Translation and the Politics of Sustainability Explorations Across Cultures and Natures*), у якому автори теж прагнуть доповнити соціологію перекладу, зосередивши більше уваги на мові, тексті та наративі (Ødemark, Resløkken, Lillehagen, Engbretsen, 2024). Отже, цей підхід стає відправним пунктом для нашої ініціативи розгляду едитології перекладу як напряму, що пропонує цілісний і комплексний аналіз перекладного видання.

У фокусі уваги едитології перекладу залишається і якість перекладного тексту, і концептуальне поле співпраці всіх діячів перекладу, залучених до перекладацько-видавничого процесу з фокусом на їхнє публікаційне «оприсутнення», і проблематика наративізації перекладного твору у фінальному виданні. Із цієї перспективи апарат едитології перекладу пропонує врахування і текстоцентричних, і соціокультурних, а отже, і видавничих аспектів опублікованого перекладу. Це важливо, адже О. Палопоскі та Н. Покорн стверджують, що редакторські зміни часто залишаються не позначеними, тоді як видавці, редактори, редактори-рецензенти або редактори-копірайтери можуть брати на себе роль цензорів і редагувати цільовий текст навіть без відома перекладача, порушуючи в такий спосіб авторське право, що належить перекладачеві (Paloposki and Pokorn, 2020). Влучно підмітив Т. МакКормак: «Редактори-упорядники завжди залишаються в підсобному приміщенні» (McCormack, 2006: 83), хоча їхня медіація часом надає формотворче значення опублікованому перекладному твору та визначає його подальшу «міжтекстуальну соціалізацію» (Ulrych, 2009: 219).

3. Вивчення редакційно-видавничих процесів у перекладознавстві

У вищезгаданій концепції А. Лефевра переклад як переписування охоплює всі дії: власне переклад, адаптацію, редагування (*editing*) і готування нової перекладної версії (*redrafting*), які відбуваються під впливом естетико-ідеологічних норм цільової системи (Lefevere, 1992). Ще раніше К. Стеттінг ввела гібридне поняття *transediting* (*translation + editing*), укр. «трансредагування», де виокремила три головні «адаптивні» цілі редагування перекладу: (1) адаптація до стандарту ефективності вираження, т. зв. очищувальний переклад; (2) адаптація до цільової функції перекладеного тексту в новому соціальному контексті, т. зв. ситуативний переклад; (3) адаптація до потреб і конвенцій цільової культури, т. зв. культурна транспозиція (Stetting, 1989: 374). Тож із «культурним поворотом» до сфери аналізу також увійшли аспекти редакторської практики перекладів, які сьогодні розгорнулися в системні дослідження Б. Мосопа (Mossop, 2020), М. Бісяди (Bisiada, 2014), Е. Робін (Robin, 2018), М. Пільє (Pillière, 2024) та І. Одрехівської (Odrekhivska, 2017). Зокрема, Б. Мосоп цікаво тлумачить роль редактора як «мовного терапевта, який вдосконалює текст, щоб забезпечити легкість смислового сприйняття та придатності для майбутніх читачів» (Mossop, 2020), тому виділяє аспекти стилістичного, структурного, змістового й навіть ментального редагування (Mossop, 2020). За технічним напрямом редакційної роботи з текстом М. Пільєр розмежовує між масштабним редагуванням змісту й образів (*substantial editing*), лінійним редагуванням стилю (*line editing*) та копіредагуванням (*copyediting*) для перевірки орфографічних і граматичних вад тексту (Pillière, 2024). Е. Робін випрацьовує типологію редакторських втручань (*revisional interventions*), виокремлюючи п'ять головних категорій: (1) втручання, зумовлені граматичними правилами (*rule-based*); (2) втручання, зумовлені мовними нормами (*norm-based*); (3) втручання на основі стратегії перекладу (*strategy-based*); (4) втручання через особисті преференції редактора (*preference-based*); (5) втручання для усунення дефектів (*defective-based*) (Robin, 2018: 155).

Авторкою цієї розвідки випрацьовано трирівневу модель редакторського аналізу перекладу: на мікрорівні функціонально-структурний аналіз з'ясовує, як текст опосередковується через конкретні випадки використання мови, на мезорівні у фокусі постає міжособистісний вимір із зосередженням на ставленні редактора-видавця-перекладача до авторських інтенцій та способах їхньої актуалізації і конкретизації цільовою мовою, тоді як макрорівень аналізу є дискурсивним і розглядає «тенденційне переписування» або маніпуляції редактора з текстом перекладу (Odrekhivska, 2017). Ці наукові пропозиції ведуть до комплексного осмислення теорії редагування перекладу як осердя едитології перекладу.

4. Едитологія перекладу

Враховуючи основоположні погляди А. Загнітка про галузь едитології, а також вищеописану соціологічно-етичну парадигму сучасного перекладознавства, запропоновано таке визначення:

«Едитологія перекладу – це міждисциплінарна галузь перекладознавства, яка вивчає багатоаспектний процес підготовки перекладних текстів до публікації, роль редакторів, перекладачів та інших суб'єктів у формуванні якісного кінцевого продукту, досліджуючи особливості їхньої співпраці, вплив редакторських рішень на сприйняття творів і міжкультурну комунікацію, а також на широку взаємодію дискурсів і літератур» (Одрехівська, 2024: 165). Інакше кажучи, едитологія перекладу включає теорію і практику редагування перекладу, проте цим не обмежується. Вона охоплює теж вивчення міжтекстуальних зв'язків у публікації (з урахуванням усіх паратекстів), дискурсивне представлення перекладного видання і його семіотичний код, запропонований для цільової культури. Таким чином, едитологічний аналіз перекладу зосереджується на засобах «інскрипції», за Ж. Деррідою (Derrida, 2024), чи «залишку» (*remainder*) згідно з перекладознавчою концепцією Л. Венуті, тобто на «колективній силі лінгвістичних форм, яка випереджає будь-який індивідуальний контроль і ускладнює передбачувані значення» (Venuti 1998:108). Такий розгляд пояснює продуктивну силу перекладного видання, пропонуючи цілісно аналізувати його формат.

З концептуально-феноменологічного погляду Е. Бальцежан визначає переклад як «міжмовну переробку (*re-editing*, якщо дослівно – «*перередагування*») готового тексту», що в просторі текстової комунікації породжує сім фундаментальних компонентів: 1) іншомовні оригінали або іншомовні переклади, 2) ментальні переклади (паратексти), 3) повні переклади, 4) фрагментарні переклади, 5) перекладо-подібні структури, 6) перекладацькі рефлексії та 7) перекладацькі фантазії (Balcerzan, 2022: 7). Усі або певна частина цих елементів можуть бути представлені у фінальному перекладному виданні та відігравати смислопороджувальну функцію, тому власне всеохопний едитологічний аналіз дає змогу комплексно та різноаспектно поглянути на цільове «оприсутнення» перекладу.

5. Висновки

У цій студії позиціонуємо едитологію перекладу як важливий міждисциплінарний напрям перекладознавства, який зосереджує увагу на вивченні багатогранного процесу підготовки перекладних текстів до публікації та роль редакторів-упорядників разом з іншими дієвцями у формуванні кінцевого продукту. Перехід від соціологічних підходів до етимології перекладу підкреслює важливість розуміння зв'язку між соціальними структурами та мовними, текстуальними й наративними конструктами перекладного тексту, скажімо, його адаптації до цільових функцій і культурної транспозиції. Висловлені наукові пропозиції в галузі едитології перекладу, серед них – теорії та типології редакторських втручань, моделі едитологічного аналізу, сприяють всебічному розумінню складнощів, пов'язаних із створенням високоякісних перекладів. Подальші дослідження можуть розширити ці аргументи, зосереджуючись на еволюції ролі редакторів у цифрову епоху, досліджуючи перетин редагування перекладу з новими технологіями й обговорюючи етичні аспекти редакторських втручань у перекладацькій практиці.

Література:

1. Одрехівська І. Едитологія перекладу як напрям перекладознавчих досліджень. *Studia Methodologica*. 2024. № 57. С. 165–173.
2. Balcerzan E. Epistemologia przekładu: domyślna i wysłowiona. *Przekładaniec*. 2022. Vol. 45. P. 7–18.
3. Bisiada M. Translation and editing: a study of editorial treatment of nominalisations in draft translations. *Perspectives*. 2018. Vol. 26, № 1. P. 24–38.
4. Buzelin H. Agents of translation. *Handbook of translation studies*. 2011. Vol. 2. P. 6–12.
5. da Silva G. D. Translation and publishing in Translation Studies: an old partnership revisited. *Translation Matters*. 2020. Vol. 2, № 1. P. 10–23.
6. Derrida J. Thinking What Comes, Volume 2: Institutions, Inventions, and Inscriptions. In *Thinking What Comes*. Vol. 2. Edinburgh University Press, 2024.
7. Heilbron J. Towards a sociology of translation: book translations as a cultural world system. *European Journal of Social Theory*. 1999. Vol. 2, № 4. P. 195–212.

8. Lefevere A. *Translation, rewriting, and the manipulation of the literary fame*. Routledge, 1992.
9. Lefevere A. Why Waste Our Time on Rewrites? The Trouble with Interpretation and the Role of Rewriting in an Alternative Paradigm. In *The Manipulation of Literature: Studies in Literary Translation*. Ed. Theo Hermans. New York: St, 1985.
10. Luo W. *Translation as actor-Networking: Actors, agencies, and networks in the making of Arthur Waley's English translation of the Chinese' journey to the West'*. Routledge, 2020.
11. McCormack T. *The fiction editor, the novel, and the novelist*. Paul Dry Books, 2006.
12. Mossop B. *Revising and editing for translators*. Routledge, 2020.
13. Ødemark J., Resløyken Å. N., Lillehagen I., & Engebretsen E. *The Sociology of Translation and the Politics of Sustainability: Explorations Across Cultures and Natures*. Taylor & Francis, 2024.
14. Odrekivska I. Translation editology: conceptualising the unknown known interdisciplinary area of Translation Studies. *Respectus Philologicus*. 2017. Vol. 31 (36). P. 92–100.
15. Paloposki O., & Pokorn N. K. Ethics of collaboration and control in literary translation. *The Routledge Handbook of Translation and Ethics*. 2020. Routledge, 2020. P. 458–469.
16. Pillière L. Editing and intralingual translation: Rewriting for clarity and consistency. *The Routledge Handbook of Intralingual Translation*. Routledge, 2024. P. 273–289.
17. Pokorn N. K. Who are the real guardians of translated texts? Translators, editors and others. *Hieronymus*. 2018. Vol. 5. P. 1–25.
18. Robin E. A classification of revisional modifications. *Latest trends in hungarian translation studies. Budapest: OFFI-ELTE*, 2018. P. 155–163.
19. Simeoni D. The pivotal status of the translator's habitus. *Target*. 1998. Vol. 10, No. 1. P. 1–39.
20. Tymoczko M. *Translation, resistance, activism*. University of Massachusetts Press, 2010.
21. Ulrych M. Translation and editing as mediated discourse: Focus on the recipient. *Translators and their readers. In homage to Eugene A. Nida*. 2009. P. 219–234.
22. Venuti L. *The scandals of translation: Towards an ethics of translation*. Routledge, 1998.
23. Wolf M. Introduction: The emergence of a sociology of translation. In *Constructing a sociology of translation*. John Benjamins, 2007. P. 1–36.
24. Wolf M. The sociology of translation and its “activist turn”. *Translation and Interpreting Studies. The Journal of the American Translation and Interpreting Studies Association*. 2012. Vol. 7, № 2. P. 129–143.

References:

1. Odrekivska, I. (2024). Edytolohiia perekladu yak napriam perekladoznavchykh doslidzhen [Editorial studies of translation as direction within translation studies]. *Studia Methodologica*, (57). P. 165–173 [In Ukrainian].
2. Balcerzan, E. (2022). Epistemologia przekładu: domyślna i wysłowiona [Epistemology of translation: implicit and expressed]. *Przekładaniec*, (45). P. 7–18. [in Polish]
3. Bisiada, M. (2018). Translation and editing: a study of editorial treatment of nominalisations in draft translations. *Perspectives*, 26:1. P. 24–38.
4. Buzelin, H. (2011). Agents of translation. *Handbook of translation studies*, 2. P. 6–12.
5. da Silva, G.D. (2020). Translation and publishing in Translation Studies: an old partnership revisited. *Translation Matters*, 2(1). P. 10–23.
6. Derrida, J. (2024). Thinking What Comes, Volume 2: Institutions, Inventions, and Inscriptions. In *Thinking What Comes, Volume 2*. Edinburgh University Press.
7. Heilbron, J. (1999) Towards a sociology of translation: book translations as a cultural world system, *European Journal of Social Theory* 2, No. 4. P. 195–212.
8. Lefevere, A. (1992). *Translation, rewriting, and the manipulation of the literary fame*. Routledge.
9. Lefevere, A. (1985). Why Waste Our Time on Rewrites? The Trouble with Interpretation and the Role of Rewriting in an Alternative Paradigm. In *The Manipulation of Literature: Studies in Literary Translation*. Ed. Theo Hermans. New York: St.
10. Luo, W. (2020). *Translation as actor-Networking: Actors, agencies, and networks in the making of Arthur Waley's English translation of the Chinese' journey to the West'*. Routledge.
11. McCormack, T. (2006). *The fiction editor, the novel, and the novelist*. Paul Dry Books.
12. Mossop, B. (2020). *Revising and editing for translators*. Routledge.
13. Ødemark, J., Resløyken, Å.N., Lillehagen, I., & Engebretsen, E. (2024). *The Sociology of Translation and the Politics of Sustainability: Explorations Across Cultures and Natures*. Taylor & Francis.
14. Odrekivska, I. (2017). Translation editology: conceptualising the unknown known interdisciplinary area of Translation Studies. *Respectus Philologicus*, 31 (36). P. 92–100.

15. Paloposki, O., & Pokorn, N.K. (2020). Ethics of collaboration and control in literary translation. *The Routledge Handbook of Translation and Ethics* (pp. 458–469). Routledge.
16. Pillière, L. (2024). Editing and intralingual translation: Rewriting for clarity and consistency. *The Routledge Handbook of Intralingual Translation* (pp. 273–289). Routledge.
17. Pokorn, N. K. (2018). Who are the real guardians of translated texts? Translators, editors and others. *Hieronymus*, 5, 1–25.
18. Robin, E. (2018). A classification of revisional modifications. *Latest trends in hungarian translation studies. Budapest, OFFI-ELTE*, P. 155–163.
19. Simeoni, D. (1998). The pivotal status of the translator’s habitus, *Target* 10, No. 1. P. 1–39.
20. Tymoczko, M. (2010). *Translation, resistance, activism*. University of Massachusetts Press.
21. Ulrych, M. (2009). Translation and editing as mediated discourse: Focus on the recipient. *Translators and their readers. In homage to Eugene A. Nida*, 219–234.
22. Venuti, L. (1998). *The scandals of translation: Towards an ethics of translation*. Routledge.
23. Wolf, M. (2007). Introduction: The emergence of a sociology of translation. *Constructing a sociology of translation* (pp. 1–36). John Benjamins.
24. Wolf, M. (2012). The sociology of translation and its “activist turn”. *Translation and Interpreting Studies. The Journal of the American Translation and Interpreting Studies Association*, 7 (2). P. 129–143.

Стаття надійшла до редакції 30.04.2024
The article was received 30 April 2024

НОТАТКИ

Наукове видання

ПІВДЕННИЙ АРХІВ
SOUTH ARCHIVE

(філологічні науки)
(Philological Sciences)

Випуск — **ХСVII**
Issue

Формат 60×84/8. Гарнітура Times New Roman.
Папір офсет. Цифровий друк. Ум. друк. арк. 7,21. Замов. № 0624/400. Наклад 300 прим.

Видавництво і друкарня – Видавничий дім «Гельветика»
65101, Україна, м. Одеса, вул. Інглєзі, 6/1
Телефон +38 (095) 934 48 28, +38 (097) 723 06 08
E-mail: mailbox@helvetica.ua
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи
ДК № 7623 від 22.06.2022 р.